РАЙНЕР МАРІЯ РІЛЬКЕ

P
M
P

Ім'я Райнера Марії Рільке (1875—1936)—одного з найвидатніших ліриків початку XX сторіччя—стоїть поруч імен Верлена, Верхарна, Олександра Блока.

Висока поетична культура, самобутність філософських та естетичних засад принесли Рільке світову славу.

Стихійний антикапіталізм, протест проти неприродності життя буржуазного суспільства та відчуження людини в епоху імперіалізму характеризують ідейне обличчя німецького поета.

Вибрана лірика Рільке подається українському читачеві в перекладі Миколи Бажана.

ПЕРЛИНИ СВІТОВОЇ ЛІРИКИ

RAINER MARIA RILKE

РАЙНЕР МАРІЯ РІЛЬКЕ

ПОЕЗІЇ

Переклав з німецької
Микола БАЖАН

ВИДАВНИЦТВО ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ
«ДНІПРО». КИЇВ — 1974

И(Нім)
Р50

Перекладено за виданням:
R. M. Rilke. Ausgewählte Werke. Erster Band. Leipzig, Insel-Verlag, 1938.
R. M. Rilke. Gedichte in Auswahl. Leipzig, Insel-Verlag, 1957.

Вступна стаття
та примітки
Дмитра Наливайка

Р $\frac{70404—147}{М205(04)—74}$ 416а—74

© Видавництво «Дніпро», 1974.

ЄДИНИМ ВІН ЗІ СВІТОМ БУВ...

На рубежі XX століття глибинні соціальні струси, передусім класова боротьба пролетаріату європейських країн, докорінно змінили духовний клімат континенту, остаточно дискредитували усталені форми буття і разом з тим породили «атмосферу передсвітанку», неясні, але емоційно напружені очікування радикального оновлення світу. Одне слово, в сутінках передсвітанкової доби повіяло свіжим вітром, який став животворним для європейської поезії кінця XIX — початку XX століття. Творчість Е. Верхарна і О. Блока, Г. Аполлінера, В. Ійтса та інших поетів — це літературні явища першорядного значення, які в різній, нерідко ускладненій і хаотичній формі, з різною мірою свідомої орієнтації в «сутінках епохи», відбивали кризу й розпад існуючого світу, виражали передчуття або й певність у неминучості катаклізмів і докорінних змін..

Наприкінці XIX — на початку XX сторіччя в європейських літературах значного поширення набувають також модерністські течії, з якими буржуазні літературознавці прагнуть поєднати

поезію Рільке, не виявляючи, однак, в цьому одностайності. Одні відносять її до символізму, інші — до експресіонізму, останнім часом на догоду моді пов'язують її і з екзистенціалізмом. Справді, певними гранями, в різні періоди й різною мірою поезія Рільке стикалася з модерністськими течіями, зокрема з символізмом, не зливаючись, проте, з жодною із них, далеко виходячи за їхні вузькі рамки. Важливо, що в основі своїй вона тісно пов'язана з гуманістичними традиціями німецької і всієї європейської культури, що поетові притаманні реалістичні тенденції, все зростаюче прагнення до пізнання реального світу, художнього оволодіння ним. Все це виводить Рільке за межі модернізму, перетворюючи його творчість на одне з визначних явищ європейської поезії першої чверті XX століття. Як відомо, Рільке не відзначався суспільно-політичною активністю, лишався далекий від найпередовіших, соціалістичних ідеалів доби, але силове поле соціальних рухів і струсів захоплювало і його творчість. Передусім внаслідок цього з'являється в його поезії загострене сприймання тогочасної буржуазної дійсності як хаосу, чужого й ворожого людині, інтенсивне відчуття того, що існуючі форми буття віджили свій вік і повинні поступитися місцем іншим, гуманнішим і органічнішим, відбувається також активізація вну-

трішнього життя поета, що позначене тепер особливим напруженням і драматизмом.

Очевидно, жоден з європейських поетів початку XX століття не відчував так болісно, як Рільке, дегуманізацію буржуазного суспільства в епоху імперіалізму, відчуження людини, породжувану ним «неприродність життя». Основну ж причину цих явищ він вбачав у тому, що сучасна людина втратила органічні зв'язки зі світом і людьми, відчування нескінченності буття і своєї єдності з ним, здатність розуміти речі, їхнє «приховане життя». В світосприйманні й естетиці зрілого Рільке особливе місце відведено речам: вони були для нього не власністю, не утилітарними цінностями, в його поетичній філософії речі — згустки «живого космосу», які живуть одним буттям з людиною, виступаючи ніби її продовженням, матеріалізованим вираженням її сутності. Сучасна ж цивілізація, вважав Рільке, перетворила світ речей у власність, предмет торгівлі й наживи, встановила «тиранію над речами», а це призводить до того, що людина сама зречевлюється, вона не відчуває себе більше частинкою «живого космосу», не знаходить в ньому й через нього відчуття «братерського зв'язку» з людьми і речами, приречена на трагічний розлад зі світом.

У жодного поета того часу не лунав і такий при-

страсний смуток за втраченою єдністю людини зі світом і людьми, за загубленою цілісністю й органічністю буття. Поезія Рільке була не тільки вираженням драми відчуження людини й дегуманізації життя в буржуазному суспільстві, але й спробою «поетичної протидії» цим процесам. Ці мотиви, то контрастуючи, то зливаючись, проходять через всі збірки періоду його творчого розквіту — через «Книгу годин» (три цикли, 1901—1905), «Книгу картин» (1902) і «Нові поезії» (два томи, 1907—1908). А в його пізній лірицї, в «Дуїнянських елегіях» (1922) і «Сонетах до Орфея» (1922), в останніх віршах, домінуючими стали мотиви життєствердження, глибокого взаємопроникнення людини й світу, їхнього органічного злиття.

В цілому творчість Рільке складна й суперечлива, як, зрештою, складною й суперечливою була епоха, що її породила. Песимістичні мотиви самотності, приреченості людини на страждання й «безплідну смерть» нерідко з трагічним відчаєм звучали в його віршах. Але зовсім не чужа була йому й віра в те, що поневолення людини машинами й грішми не буде вічним, що «все стане знов могутнє і велике», і, «не заграваючи більш з потойбічним і не виставляючи смерть напоказ», люди «будуть служити земному, думаючи про земне». При всіх суперечностях світогляду Рільке прагнув, попри «злий хаос» того-

часної дійсності, «служити земному», «оволодівати реальним», стверджувати гуманістичні цінності буття.

* * *

Народився Рільке 1875 року в Празі, в сім'ї дрібного службовця, яка постійно терпіла від матеріальної скрути. Його батько походив з роду дрібних сільських власників у Південно-Західній Чехії, а мати—з сім'ї празьких бюргерів. Дитинство і юність поета були затьмарені перебуванням в австрійській військовій школі (1886—1891), про яку він все життя згадував зі страхом і відразою. Як свідчить Р. Роллан, Рільке скаржився, що «деякі риси його характеру вже не розкриються ніколи, настільки нещадно він був придушений жорстокими переживаннями дитинства». У 1895 році поет поступив на філологічний факультет Празького університету, потім слухав лекції з філології і мистецтвознавства у Мюнхені й Берліні.

Досить складною є проблема відношення Рільке до австрійської літератури. Народився він у празько-німецькій родині й формально вважався австрійським підданим, але не вважав себе австрійцем, більше того — завжди найрішучіше відхрещувався від усього, що пов'язувало його з Австрійською імперією, з затхлою атмосферою

її суспільного й духовного життя. «Повинен сказати, що я (за народженням австрієць) ніколи не мав вітчизни і що інтереси та цілі людей, які мене оточували, завжди були чужі моїм настроям та прагненням»,— писав Рільке у листі до голландського критика П. де Монта на початку 1902 року. І все-таки в його творчості немало від того, що становить специфіку тодішньої австрійської літератури й культури загалом. Та саме цю «специфіку» і відчував поет як щось сковуюче, прагнув до подолання її, чим, зокрема, й пояснюється таке запальне відхрещування від «усього австрійського». Безпосередньо Рільке був пов'язаний з тим відгалуженням німецькомовної літератури, що розвивалося серед німецького населення Праги та інших чеських міст, але глибинне коріння його творчості — в німецькій класичній літературі, яка й послужила за основу й вихідний пункт його поетичної еволюції. І якщо в перший період творчості йому були близькі гейдельберзькі романтики й Гейне «Книги пісень», то для «пізнього» Рільке особливого значення набуває традиція німецької філософської лірики, традиція Гете й Гельдерліна.

Разом з тим він відзначався широкими інтернаціональними інтересами й здатністю активно засвоювати та синтезувати набутки інших європейських літератур та культур, романських і слов'янських. Можна навіть сказати, що творчість

Рільке в неабиякій мірі була свідомою й цілеспрямованою спробою синтезування європейської культури в її трьох основних складниках — германському, романському й слов'янському. Звідси, до речі, і його спроби творити іншими європейськими мовами, французькою і російською.

Писати вірші Рільке почав рано, і вже 1894 року виходить перша збірка дев'ятнадцятирічного юнака «Життя і пісні». Слід сказати, що початок творчого шляху поета позначений активними демократичними симпатіями, навіть своєрідними народницькими настроями. У 1896 році він видає три випуски безплатного збірника «Подорожник. Пісні, даровані народові», де вміщує в основному власні вірші. Мета цього видання була передусім просвітительська, воно мало, як писав молодий поет у передмові до першого випуску, «нести в убогі хатини хоч трохи радості й світла», «пробуджувати в душі народу прагнення до кращого життя». Разом з тим ці видання були далекі від бунтарських, а тим більше революційних ідей. Дослідники зазначають, що демократичні настрої і симпатії молодого Рільке розвивалися під впливом російської літератури, яка в 90-х роках минулого століття набула величезної популярності в Європі, зокрема творів Льва Толстого.

Наприкінці XIX століття одна за одною з'явля-

ються невеличкі поетичні збірки Рільке: «Дарунок ларам» (1896), «Вінчаний снами» (1896), «Свят-вечір» (1898) і «Мені на свято» (1900), в яких відбивається становлення поета. Перша з них цікава ще в одному відношенні: як видно вже з її заголовка, це вдячний дарунок поета Празі й Чехії, землі, що на ній він народився. Йдеться в збірці про минуле Чехії і повсякденне життя сучасної Праги, про чарівну природу краю і не менш чарівну народну пісню; в сукупності своїй всі теми розкривають самобутню духовну сутність чеського народу, неповторну мелодію його душі. Центральна постать чеської історії для Рільке — Ян Гус, а вся історія — велич і слава, що обернулися жахливою катастрофою. Однак це вже далеке минуле, яке витає в старих кварталах Праги і пробуджує солодкий біль споминів. Над фронтонами величних старих палаців звили гнізда голуби, на сувору готику наклалося, наче грим, легковажно-життєрадісне рококо, і на лиці Праги ніби застигла сумовита камінна усмішка. Усміхається молодому поетові й природа Чехії, але то інша усмішка — м'яка й життєрадісна, сповнена приязні і довірливості, в ній відбилася душа народу. Та для Рільке найповніше вираження душі чеського народу — народна пісня, яка його чарує й зворушує, бо в ній — чистий вияв любові, щирого й довірливого ставлення до людей і світу.

В основному ранній Рільке — неоромантик, що відштовхувався від поетів гейдельберзької школи, від Ленау і «Книги пісень» Гейне. В його ранніх збірках повторюються основні мотиви романтичної поезії першої половини XIX століття, мотиви самотності, природи й кохання, повторюється й інтерпретація цих мотивів: в ліриці поета природа і кохання постають як захисток для душі, що не терпить вульгарності й нечулості банальної навколишньої дійсності. В природі молодий Рільке ще шукає мальовничості, пройнятої елегійним настроєм, природа в його ранніх збірках — це квіти, верби, печальне згасання вечорів, дівоча голівка біля вікна, відчиненого в сад, меланхолійне сяяння місяця,— а її переживання ще надто традиційне і неглибоке у порівнянні з його ж поезією 900-х років. Це ще не «праландшафт», не «живий космос», тут ще немає занурення в бездонні глибини світу, могутньої експресії, яка породжує враження повного злиття ліричного «я» поета з стихіями природи й життя. Соціальну дійсність, що час від часу проглядає в ранніх збірках, Рільке теж сприймає в узагальнено-романтичному ключі: для нього капіталістичне місто з його засиллям «мертвих речей», різкими контрастами багатства і бідності — незрозуміла аномалія, нагромадження абсурду й страждань, злочин проти гармонії й краси. Поетичний лад його ранніх

збірок ще переважно в річищі епігонських традицій німецького романтизму: образотворчість засновується головним чином на зовнішній схожості речей і явищ, а не на їхній емоційно-функціональній близькості, епітет ще служить в основному цілям розцвічування зображуваного, а не розкриттю його внутрішньої структури, відсутній ще імунітет проти «поетичних красивостей», що перетворилися на шаблон. І, головне, поет і світ речей ще виступають тут у поетичній відокремленості, а їх взаємодія ще носить зовнішній характер.

Становлення Рільке-поета завершується на рубежі XX століття; творчу зрілість засвідчують дві знамениті збірки — «Книга годин» (три цикли, 1901—1905) і «Книга картин» (1902). Як зазначають численні дослідники, знаменну роль для появи цих книжок відіграли мандрівки письменника в Росію, що відбулися у 1899 і 1900-х роках. Під час першої недовгої подорожі (квітень — травень 1899 р.) він побував у Москві й Петербурзі, де в основному знайомився з російською культурою. Найбільш хвилюючою подією у Москві були для Рільке відвідини Льва Толстого. Друга, триваліша подорож охопила весну й літо 1900 року. Поет продовжував вивчення російської культури; вдруге, цього разу в Ясній Поляні, відвідує він Льва Толстого. З Ясної Поляни Рільке їде на Україну і на початку червня 1900

року прибуває до Києва, де проводить біля двох тижнів. Загальновідомо, якими глибокими й плідними виявилися для митця київські враження. Після Києва розпочалося його майже двомісячне паломництво по Україні й Волзі — знайомство з народною, «глибинною Руссю», її «езотеричним» світовідчуванням, яке вабило поета обіцянкою подолати «механічність життя» і відчуженість людини, що породжуються розвиненою капіталістичною цивілізацією. Рільке вивчив російську мову, захоплено читав класиків російської літератури й перекладав німецькою мовою Лермонтова, Достоєвського, Чехова та інших письменників. Посилено цікавився він також російським мистецтвом, російською та українською народною творчістю. Привабила Рільке і постать Шевченка. Поет познайомився з творами Кобзаря у російських перекладах, а під час мандрів по Україні відвідав його могилу в Каневі.

В цілому ж це був другий — після Чехії — важливий крок у пізнанні Рільке слов'янського світу, в освоєнні його духовних і культурних цінностей, що мало велике значення для його подальшої творчої еволюції. Сам поет про це писав так: «Росія (і в цьому ви самі переконаєтесь, ознайомившись з моїми творами, зокрема з «Книгою годин») стала в певному розумінні основою мого переживання й сприймання світу, так само як, починаючи з 1902 року, Париж... став для

мене субстратом творчої волі». Визначаючи в одному з пізніх листів те найцінніше, чим обдарувала його Русь, він твердив: «...саме вона в 1899 і 1900 роках не тільки відкрила мені світ, воістину незрівнянний, світ безмежних масштабів, але й, завдяки своїй людській сутності, наділила мене почуттям братерського зв'язку з людьми». Рільке був певен до кінця життя, що тоді, на порозі XX століття, він відкрив на берегах Волги й Дніпра нову велику реальність, непідвладну буржуазній цивілізації з її відчуженням людини й дегуманізацією життя, реальність, яка повернула йому втрачене відчуття органічного зв'язку зі світом і людьми.

Безперечно, в сприйманні німецьким поетом Росії й України було немало суб'єктивного, а то й хибного. Така — ідеалізація світу патріархальних селян, в чиєму смиренні й покірливості він угледів лише наслідок духовної органічності й самодостатності. Дивовижно однобічний у підході до Росії та України, Рільке не хотів тут помічати буржуазних відносин, вважав їх чимось наносним, не пов'язаним з їхньою «людською сутністю». Поет волів бачити в Росії тільки повну антитезу європейській капіталістичній цивілізації. Цей оманний образ гармонійного світу він виплекав і омріяв всупереч дійсності, тим часом як Російська імперія залишалась країною пригноблених і пригноблювачів...

Та важливо те, що саме зустріч з Росією і Україною, мандри по їхній землі стали для Рільке тим інтенсивним поштовхом, який пробудив у нього нове відчуття природи, реального світу. Як нотував поет у щоденнику, під час мандрів по Україні й Волзі природа постала перед ним у всій своїй величі й безмежності, в своїй стихійній первозданності. Він відчув себе причетним до глибинних джерел буття, могутніх потоків стихійних творчих сил природи — вічного «становлення, буття й нового становлення».

Російські й українські рівнини пробудили у нього інтенсивне відчуття глибинного зв'язку з землею, з матеріально-чуттєвим світом, ту його уславлену «жадобу реального», котра знайшла таке напружене й розмаїте вираження в подальших поетичних збірках.

У щоденнику Рільке з'являється такий знаменний запис: «Я кажу: так, все те, що видиме, має ставати поезією. О, як я зрадів, коли дійшов цього висновку!» Це нове розуміння предмета й завдань поезії він виражає й віршами, проголошуючи, що хоче її (поезію) «будувати камінь за каменем не з руїн князівських замків — з каменів, які ще купаються у воді, з пагорбів, які височать над лугом». Вірш звучав як декларація зречення від романтичних наслідувань, як остаточне звернення до реального світу, що віднині

мав стати основним «будівельним матеріалом» у поезії Рільке.

Поступово письменник порива́є з неоромантизмом і символізмом, які переплі́талися в його ранній творчості (явище, характерне також для Георге, Гофмансталя та інших німецькомовних поетів того періоду); тепер у нього образи матеріально-чуттєвого світу — не уособлення душевних станів, не символи надприродної реальності, а безпосередній предмет і мета поезії. Завершене формулювання свого нового, «антиромантичного» розуміння природи і завдань поезії він дав дещо пізніше в романі «Нотатки Мальте Лаурідса Брігге» (1910): «Вірші — зовсім не почуття, як думають люди... вони — досвід. Щоб написати хоч рядок віршів, треба побачити дуже багато міст, людей і речей, треба знати тварин, відчувати, як літають птахи, чути порух дрібних квітів, що розкриваються на світанку». І тільки цей розмаїтий досвід, наголошує Рільке, «веде в глибини життя, розкриває його прості й бездонні істини». Суть митця в нерозривному зв'язку зі світом і речами, такому повному й органічному, що здається він взаємопроникненням, злиттям,— проголошує Рільке у відомому вірші «Смерть поета»:

Ті люди, що живим поета знали,
не відали, яким єдиним він
зі світом був: його лицем ставали
ці води, гори, ниви цих долин.

Нове світовідчування Рільке знайшло своє перше поетичне вираження у «Книзі годин», яка складається з трьох циклів — «Книги чернечого життя», «Книги прощ» та «Книги убозтва і смерті». Тут предметом напруженого переживання поета виступає весь світ, universum, глибинні стихійні сили буття, що з'являються під тисяча і одним Протеєвим покривалом. Тут немає дрібниць, все тут дається «на тлі великого» і «стає великим»:

Ніщо не мале тут — змалюю я все
великим на тлі золотім.
Може, душу чиюсь мій порив піднесе
вгору над долом земним.

Поезія «Книги годин» — це поезія злиття природи й душі як єдиного потоку буття: зовнішній світ тут стає внутрішнім, а внутрішній — зовнішнім, проте центр ваги перенесено на зовнішній світ; він, так би мовити, є «субстанцією», саме «я» відчувається й мислиться поетом як органічна частка «живого космосу», що перебуває у «вічному становленні». Це своє нове світовідчування Рільке вважав «дарунком Русі», і характерно, що написано збірник від імені «київського ченця», як його екстатичний монолог, звернений до «бога». Очевидно, Київ, суб'єктивно сприйнятий і пережитий, здавався поетові найбільш відповідним тлом для розгортання філософсько-лірич-

ної драми людського буття, яка становить основний зміст «Книги годин». Правда, ліричне дійство третього циклу, «Книги про убозтво і смерть», розігрується в Парижі, який уособлює страхітливість буржуазної цивілізації з її тотальною відчуженістю і дегуманізацією життя, але і цей контрастний світ виступає об'єктом болісних переживань все того ж ліричного героя. Для розуміння «Книги годин» першорядне значення має з'ясування змісту, що його вкладав поет у поняття «бога». Збірник нерідко тлумачили, як вираження «російського відчуття бога», нібито почерпнутого поетом під час мандрів 1899 і 1900 рр. Деякі дослідники шукали в збірнику певну релігійно-теологічну чи філософсько-ідеалістичну концепцію. Чути голоси про те, що Рільке було притаманне певне «богошукацтво» чи «богобудівництво».

Насправді ж «бог» із «Книги годин» не має нічого спільного ні з богом теологів і містиків, ні з богом філософів-ідеалістів, і коли вже шукати його «родичів», то найближче він до пантеїстичного бога Гете, Гельдерліна і загалом пантеїтичної традиції в німецькій філософській лірицї. Найближче, але не співпадає з нею. Бог не вгорі, а внизу, не в небі, а в корінні,— ось цей мотив проходить через «Книгу годин» та й інші збірки Рільке. Це «темний бог», що затаївся «в глибині речей», «в корінні», власне, та стихійна творча

сила природи, що породжує всю розмаїтість буття:

Це грають сили, дивні і невпинні,
проймаючи всі речі на землі,
пнучись у стовбур, ростучи в корінні
і вічно воскресаючи в гіллі.

Пантеїстичний «бог» Рільке — це життя, що пульсує в речах та істотах, найрізноманітніші прояви стихійної життєвої сили, і характерно, що поняття «бог» і «життя» були для поета взаємопроникні і взаємозамінні. Саме тому образи й картини, якими в «Книзі годин» поет виражає «бога», не перетворюються в абстраговані символи й алегорії, а залишаються образами й картинами реальної дійсності, земного буття. Одне слово, у Рільке не «життя» символізує «бога», а навпаки, «бог» є своєрідною «універсальною метафорою», що виражає життєтворні стихії природи, внутрішню динамічну єдність світу. І коли, скажімо, у вірші «Ти бідний з бідних» із третього циклу «Книги годин» поет звертається до «бога» як до злиденного жебрака, то йдеться тут, власне, про убоге життя великих капіталістичних міст, котре в контексті збірника є однією з іпостасей бога, його сучасним проявом і втіленням. Разом з тим, цією «універсальною метафорою» в «Книзі годин» охоплюється також сфера духовних пошуків і колізій людини, «вічна драма людського духу», який прагне до осягнення сві-

ту і злиття з ним. Яскраве, титанічне втілення цієї драми — Мікеланджело, який

...аж до глибин
лиш він пізнав Життя єдиний плин;
він власній волі не скорив лиш бога,
закоханий зненавиджено в нього,
бо недосяжний він.

Бог у Рільке — це не тільки «бог-творець», але й «бог-творіння», без людини цей «бог» втрачає свій зміст і своє буття:

Я одяг твій і суть твойого чину;
твій зміст зі мною разом пропаде.

В цілому ж слід сказати, що «бог» із «Книги годин», складний і алогічний, не вкладається в жодну формулу, не вкладається тому, що це не філософська чи теологічна концепція, а поетично-емоційне переживання абсолютного, «вічного становлення» світу й людини, їхньої внутрішньої динамічної єдності. Отже, тут маємо тільки релігійну оболонку для вираження живої єдності земного буття, що загалом характерно для пантеїстичних систем світовідчування.

Названий «універсальний зміст» у «Книзі годин» знайшов втілення, яке можна назвати лірично-музикальним. Збірник сповнений витонченої музикальності, що нагадує наймелодійніші вірші Верлена. Рільке вдається до різних систем римування, створює, множачи рими, своєрідні

музикально-поетичні періоди, наповнює вірші алітераціями й асонансами. Та якщо мелодійність Верлена подібна до камерної чи сольної музики, то «Книга годин» — це швидше симфонія з складним філософсько-ліричним змістом і поліфонічною будовою. Хвилі музики тут накочуються одна за одною, притлумлюючи раціонально-логічне значення слова, активізуючи його глибинний чуттєвий зміст, його емоційний потенціал і ніби наближаючи його до звучання музикального акорду. Ця величезна роль ритмомелодійної структури вірша у «Книзі годин» безпосередньо випливає із своєрідності змісту збірника,— адже поет передусім прагнув тут передати відчуття живої єдності світу, її ритми й динаміку, її контрасти й переходи.

Збірки Рільке, починаючи з «Книги годин», позначені яскраво вираженими рисами тематично-стильової єдності. Виняток становить лише «Книга картин», де твори і за тематикою, і за стилем досить виразно поділяються на кілька груп. Маємо тут поезії, написані ще на рубежі XX століття, і зміст, і поетика яких близькі до ранніх книжок Рільке, зокрема до збірки «Мені на свято», далі поезії, створені водночас із «Книгою годин» і значною мірою нав'язані тими ж враженнями, що й остання, але в них об'єкт ліричного переживання — не весь світ у його цілісності й динамічній єдності, а його окремі прояви

та грані; і, нарешті, твори, внесені автором до другого видання збірника (1906), що тяжіють вже до «Нових поезій», цього важливого етапу в творчій еволюції митця.

Ще на рубежі XX століття у Рільке пробуджується напружений інтерес до реального світу, до його художнього пізнання і відтворення. Але поетові необхідно ще було пройти школу нового французького мистецтва, школу Родена і Сезанна, щоб його розбурхана «жадоба реального» знайшла більш стримане й концентроване, а разом з тим і більш адекватне, матеріалізоване вираження в «Нових поезіях» з їхньою одухотвореною предметністю образів, з їхньою витонченою і динамічною пластичністю.

Першорядну роль в цьому зіграло його зближення з геніальним французьким скульптором О. Роденом, яке відбулося 1902 року в Парижі. Мистецтво Родена рівняло в очах Рільке окремий предмет з «живим космосом», вчило його розкривати «космос» в окремому предметі і через нього. Він вчиться у Родена довго й пильно вдивлятися навіть в найскромніші речі, з тим, щоб проникнути в їхню неповторність, їхнє приховане глибинне життя. Але це не було звичайне «оволодіння предметністю»: Роден для Рільке — взірець пластичного виявлення життя в матеріальних об'єктах і формах, в його «жестах», сповнених внутрішньої динаміки. Великого значення

набув для поета живопис Сезанна, якого він відкрив для себе трохи згодом. Як відомо, Сезанн прагнув малювати не тільки ту природу, яку ми бачимо, але й ту, яку ми пізнаємо розумом. Він прагнув дати більш широкий і повний, синтетичний образ предмета і всієї природи, образ, що безпосередньо не відкривається нашому оку. На полотнах Сезанна предмет — це згусток матерії, сповнений життя і внутрішнього руху. Інтенсивне відчуття живої сили матерії проймає його полотна, і цим вони особливо приваблювали Рільке. В «Нових поезіях» Рільке прагнув насамперед розкривати красу й багатство форм матеріально-чуттєвого світу. Своїм поетичним словом він ніби вступає у змагання з майстрами пензля і різця. Тепер в оволодінні предметно-чуттєвим світом, у розкритті «забутої сутності речей», їхнього «прихованого життя» вбачає він основне завдання і основну мету поезії. «Тільки речі промовляють мені,— пише він у листі до Лу Андреас-Саломе 8 серпня 1903 року.— Речі Родена, речі готичних соборів, античні речі,— всі речі, що здійснилися. Вони мені вказують на зразки, на рухливий живий світ, що промовляє... просто і без тлумачень, як джерело речей». Тепер він пише «поезії-речі», котрі не тільки розкривають сутність різних реальностей предметно-чуттєвого світу, виявляють їхнє «внутрішнє життя», але й самі сповнюються спокоєм, відстороненістю,

пластичною завершеністю об'єктивно існуючих речей. Причому сюжетами цих творів не обов'язково виступають тільки речі,— серед «нових поезій» багато й таких, що змальовують людей, тварин і навіть міфологічні чи історичні події, однак такі, що вже ніби стали поза часом, немовби перейшли в сферу об'єктивного існування речей. Яскравий приклад цьому — чудова поезія «Орфей, Еврідіка, Гермес».

Поет для Рільке в цей період — це творець «речей мистецтва», такий самий як ювелір, скульптор, живописець тощо, а власні поезії ним мисляться як своєрідні «предметні цінності», що мають стояти в одному ряду з творіннями ремесла і мистецтва. «Необхідно, щоб я якось прийшов до цього, до творення речей, але не пластичних речей, а написаних, поетичних реальностей, подібних до тих, що постають із ремесла»,— пише він в наступному листі до Лу від 10 серпня 1903 року. В основі творчості — праця, висока професійна майстерність: «Життя може стати мистецтвом, якщо тільки спершу воно стане працею». І Рільке поступово проймається переконанням, що для поета «ремесло закладене в самій мові, в кращому знанні її внутрішнього життя і волі, її розвитку і її минулого». Ствердження необхідності повної віддачі митця ремеслу, творчості було закономірною реакцією Рільке на спекулятивні підробки під літературу,

підробки, що породжуються розвиненою капіталістичною цивілізацією і загрожують катастрофічними наслідками для мистецтва.

«Нові поезії» Рільке передусім вражають глибиною й інтенсивністю вживання в об'єктивно-предметний світ, незвичайно розвиненим чуттям пластичної форми. З певністю можна сказати, що численні вірші цієї збірки — «Портал», «Пантера», «Фламінго», «Іспанська танцівниця», «Блакитна гортензія» та багато інших — своєю виразністю можуть змагатися з живописом і скульптурою. Тонку майстерність виявляє Рільке у фіксації руху, зокрема, руху в об'єктах, що сприймаються оком як стабільні, нерухомі. Наприклад, в поезії «Ваза троянд» він так передає рух пелюсток:

Троянди можуть рухатись. Поглянь:
в їх рухах кут одхилення малий,—
отож троянд не видно, лиш струмує
проміння світла нарізно від них.

Коли німецька класична поезія в ідеалі мала на меті навівати величавий спокій навіть у змалюванні руху й мінливості, то Рільке, навпаки, прагне виразити рух, динаміку, здавалося б, стабільних і гармонійних речей та явищ. Не випадково деякі дослідники символом його поезії цього періоду вважають вірш «Римський фонтан»: маючи зовні сталу пластичну форму, фонтани ж насправді — безперервний рух, завершене вті-

лення неспокою і динаміки. Врешті-решт в усьому цьому дається взнаки нове сприйняття, точніше, нове знання світу в епоху небачених успіхів і відкрить природничих наук.

Напередодні й під час першої світової війни Рільке переживає тривалу кризу, яка лише іноді переривалася спалахами творчої активності. Він багато, майже безперервно мандрує — по Іспанії, Північній Африці, країнах Центральної Європи тощо, ніде надовго не затримуючись, хіба що за винятком замку Дуїно на Адріатиці, де 1912 року був розпочатий знаменитий цикл «Дуїнянських елегій». Дуже болісно сприймає Рільке першу світову війну. Війна, пише він в одному з листів 1915 року, це «гора страждань, на яку ми продовжуємо здиратися». Він бачить лише «непомірну рану, в яку перетворилася вся Європа», думає лише про «масову смерть людей, що відбувається щоденно і щохвилинно». Сходить нанівець його творчість, жорстоким випробуванням піддається його гуманістична віра.

В післявоєнний період поезія Рільке зазнає ще однієї метаморфози, котра, щоправда, розпочалася раніше, десь з 1911 року. Він прагне тепер писати вірші, що синтезували б усі його попередні пошуки й набутки; як ніколи, великого значення набуває для митця традиція німецької філософської лірики. Поет «відкриває» для себе Гете, особливо ж близьким стає йому Гельдерлін,

«присутність» якого така відчутна в «Дуїнянських елегіях», в їхніх своєрідних ритмах і образній системі.

У пізній поезії Рільке ще більше загострюється сприймання сучасності як світу зречевленості й дегуманізації, світу, що остаточно втрачає свій дійсний, «людський зміст»; виразнішим стає і прагнення чинити опір зазначеним процесам за допомогою єдиного засобу, яким він володів,— поетичного слова. Завершеним втіленням світу відчуження й механізації буття стає для нього капіталістична Америка. Речі, що їх продукують механізми й автомати,— речі пусті й байдужі, без людського тепла й змісту, це лише «видимість речей», «обман життя». Вони тільки віддаляють людину від глибинних органічних сил життя, ізолюють її в пустоті. Всьому цьому й має протидіяти поезія, прориваючись крізь «видимість життя» до його цілющих глибинних джерел, рятуючи «справжні речі», в яких сконденсувався досвід людства, його історія й культура, від поглинення механічною цивілізацією шляхом їх «перенесення» в духовний світ мистецтва.

...І речі оті, що живуть
умиранням своїм, зрозуміють твоє славослов'я,
бо вони — всі минучі — на нас, іще більше
минучих,
поклали надії свої на рятунок. Вважають,

що мусим перетворити цілком їх у серці незримім
в нас, безкінечно у нас, якими кінечно
ми станем,—

пише Рільке в дев'ятій із «Дуїнянських елегій». Загалом характерні мотиви пізнього Рільке найповніше вираження знайшли в його «Дуїнянських елегіях» і «Сонетах до Орфея», філософсько-ліричних циклах, що вийшли водночас, у 1922 році. Десять «Дуїнянських елегій» тлумачать різні аспекти трагічного становища людини в світі, що опинився на грані дегуманізації. В першій елегії йдеться про те, що людина байдужіє до світу, перетворюючи його в раціонально-утилітарну пустелю, і невимовно самотня сама від цього страждає:

...от я й ковтаю волання
темних плачів своїх. Ах, чи хто-небудь
ще нам потрібен: ангели — ні, люди — ні.
Навіть тварини, які найспритніші,— ті знають,
що почуваєм себе ми не зовсім, як вдома,
в усвідомленім світі...

Відчужена людина не спроможна сприйняти і витримати всю повноту буття, його величну і грізну красу, їй лишилися тільки зовнішні форми світу, зовнішня краса та ще «вантаж старих впертих звичок». З особливою силою мотив приреченості сучасної людини на розлад зі світом, на самотність і ворожнечу звучить у четвертій елегії:

Проте, коли з'єднатись хочем, жде
від нас відплати інше все. Ворожість
найближча нам. Закохані — і ті
знаходять поміж себе загорожі,
хоч прагнуть ширу, вольних ловів, дому.

Однак трагізм «Дуїнянських елегій» не переходить у відчай, поет зберігає віру в можливість відродження повноцінного й органічного буття. Рільке «здавалося, що в душах людей мають зникнути кордони між людиною і речами, що всі аспекти людського буття, в тому числі любов і смерть, втрачають свою полярність і включаються в якийсь єдиний «внутрішній простір світу» (Weltinnenraum) *. Слід зазначити, що цей «внутрішній простір світу», зрештою, не що інше, як трансформація, піднесення до філософсько-поетичної концепції того живого й інтенсивного відчуття єдності зі світом і людьми, яке вперше охопило поета під час мандрів по Росії та Україні і перше, ще «стихійне» вираження знайшло в «Книзі годин» та «Книзі картин». Отже, ця провідна філософсько-поетична концепція пізнього Рільке теж певною мірою була «дарунком Русі», який допомагав поетові протистояти натискові антигуманістичних сил епохи імперіалізму.

---

* История немецкой литературы, т. IV. М., «Наука», 1968, стор. 381.

Гуманістичні сподівання Рільке виразніше звучать в «Сонетах до Орфея», котрим в цілому притаманний більш оптимістичний і життєствердджуючий характер. Образ Орфея, давньогрецького міфічного співця, який своїм співом скоряв людей, природу й звірів, здавна приваблював Рільке, а в пізній період творчості став для нього символом покликання поезії. Орфей — це сила поезії, що активно сприяє перетворенню хаосу в космос — світ детермінованості й гармонії, форм і образів, дійсний «людський світ»:

Ладом пісень ти приборкав розгукану зграю,
хіть плюндрування здолав будівничий твій спів.

Ясна річ, орфічні вірші самого Рільке ставили на меті не перетворення, а скоріше «відродження космосу» з деструктивного хаосу новітньої буржуазної цивілізації, яка поневолює і зречевлює людину.

При всій складності й новизні змісту лірика Рільке не відзначається ефектним новаторством форми, як, приміром, поезія Г. Аполлінера. Рільке ніколи не спокушало суто зовнішнє, формальне подолання традицій,— створюючи свій оригінальний поетичний стиль, він ішов шляхом внутрішнього видозмінювання форми, зумовленого вираженням нового змісту, нового

сприймання й переживання світу. Новаторство Рільке полягає передусім у новому підході до слова та максимальному виявленні всіх шарів і відтінків його змісту. Поет віддавав перевагу звичайним словам, «буденним, без прикрас», але ставив їх у незвичайні сполуки, зв'язки і зіставлення, створюючи цим самим поле високої смислової і емоційної напруги.

Отже, творча манера Рільке знала кілька стадій розвитку, перш ніж набути визначеності провідних рис та особливостей. Все рішучіше пориваючи з романтичною поетикою контрастів, яка панувала в німецькій поезії протягом усього XIX століття, Рільке прагне не до протиставлення, а до синтезування фізичного й метафізичного, конкретного й абстрактного, «видимого» й «невидимого». Вдаючись до сміливих порівнянь і метафор, до незвичайного поєднання слів, що належать до різних семантичних планів, він «знімає» грані між природними явищами й душевними станами, речами й процесами, між «видимим» і «невидимим», предметним і абстрактним, здійснюючи тим самим синтез різних аспектів і проявів буття, у відповідності з світосприйманням новітньої доби, для якого характерне розвинене відчуття відносності, «плинності» існуючих форм і явищ.

Тому для поетичного стилю Рільке такі характерні «несподівані» порівняння і метафори, які

зближають, «стягують» віддалені, якісно відмінні явища і ширше — сфери буття: «Ночі зажурені! Я перед вами б не клякнув, сестри невтішні, і в косах розпущених ваших я не заплутався б»; «а сади — це ж ти, і з якою надією в них я вдивлявся»; «шумує світ у милому обличчі, та ось перелився через край, його вже не збереш назад по краплі». Слова, що виражають абстрактні поняття, набувають у Рільке предметності, виступаючи носіями фізичної дії: «Ти — час, що став вертикально до ударів серця...» або «...якби хоч раз ти зміг побачити, як доля в вірш ввіходить і не вертає звідти». В свою чергу конкретно-предметний світ може набути у Рільке характеру процесів або станів: «міста й вежі, мости і аж надміру круті повороти дороги — всі вони нахлинають тобою і твоїм наповняються змістом»; показовим у цьому відношенні є весь вірш «Семено». Нарешті, у Рільке нерідко йдуть поруч, як однорідні члени з однаковими функціями, слова абстрактного і предметного значень, скажімо, «провина» і «сніг»: «Ти міст перекинув до мене через провину і сніг». Здебільшого не ускладнюючи стилю Рільке, ці незвичайні зіставлення і сполуки виявляють незвідані глибини й потенції слова, перетворюючи потаємні сторони дійсності у поетичну реальність.

Творчість Рільке давно завоювала широке визнання в Європі та за її межами, стала важ-

ливим складником розвитку світової поезії XX століття. Видатний прогресивний поет Й. Бехер характеризував Рільке як «досконалого знавця й майстра німецького слова, котрий збагатив німецьку поезію чудовими творіннями». У Німецькій Демократичній Республіці неодноразово перевидавалися твори Рільке. Значний інтерес він викликає і в Радянському Союзі, про що свідчать два видання його творів у російських перекладах (1966 і 1971 рр.), а також добірки в журналах різних республік, наукові розвідки тощо. На Україні одним з перших поезією Рільке почав цікавитися Павло Тичина і навіть брався перекладати вірші поета. Існують також українські переклади творів Рільке М. Йогансена, Л. Первомайського, В. Коптілова. Нині пропонується читачам збірка поезій Рільке в перекладі Миколи Бажана, яка є першим масштабним відтворенням доробку німецького лірика українською мовою.

Дмитро НАЛИВАЙКО

ПОЕЗІЇ

НАРОДНА ПІСНЯ

Повнять мене
чеські пісні хвилюванням,
плинучи з тихим звучанням
в серце сумне.

Хлопець завів
спів на картопляній грядці,—
довго в твоїй буде згадці
жити цей спів.

Можеш піти
звідси в далекі країни,
все ж отой спів тихоплинний
чутимеш ти.

Прага, пізня осінь 1895

І ЯК ЦЕ КОХАННЯ...

І як це кохання до тебе прийшло?
Як іній на квітку? Як сонця тепло?
Як ревна молитва? — Відказуй:

З небес мені сяєво щастя дано́
і, крила згорнувши, упало воно
на душу, розквітлу відразу...

Гойзерн, 31 серпня 1896

ЗВЕТЕ ДУШЕЮ...

Звете душею те, що в вас бринить,
мов бубонці на берлах блазнів ницих,
що прагне шани, жде на слави мить,
щоб врешті, бідне, бідну смерть зустріть
у ладаном наповнених каплицях,—
це є душею?
Вдивляюсь я в травневу синю ніч,
в якій світи ведуть свої дороги,
і вірю я, що вічності хоч трохи
несу в собі. Вона зіркам навстріч
летить, і рине, й тріпотить з тривоги...
Це зву душею.

Прага, 17 вересня 1896

ВОНА В ЖИТТІ...

Вона в житті пригод не знала,
і так із року в рік жилось,
і раптом сяйвом їй засяла
любов або подібне щось.

Та зникло все, коли вдивилась,
лиш річка сяє голуба...
Те, що, як мрія, їй виднілось,
кінчилося, немов судьба.

1896

СЛОВА УБОГІ...

Слова убогі і щоденно вжиті,—
я їх люблю, непишні ці слова.
Я їх оздоблю в барви розмаїті —
і радість в них пробудиться жива.

Своє суття, яке в собі сховали,
нам радо являть, світлі і ясні;
вони ніколи співом не бували,
тож ввійдуть трепетно в мої пісні.

Берлін, 6 листопада 1897

ЦЕЙ ВЕЧІР — КНИГА...

Цей вечір — книга. Гарна й пишна
оправа з пурпуру на ній,
і розмика рука неспішна
гачок на клямрі золотій.

І, повен щастя, я читаю
сторінку першу в тишині,
і другу продивлюсь до краю,
а третю вимарю вві сні.

Берлін, 20 листопада 1897

Я ТАК БОЮСЬ...

Я так боюсь всіляких людських слів.
На все у них є ясний рішенець!
Це ними звано — пес, це — хата, це — рів,
ось тут є початок, а там є кінець.

Страшить мене їх зміст, їх жартів гра,
що є, що буде — відомо все їм.
Для них не є дивом жодна гора,
а от божеством є майно й власний дім.

Я прагну, змагаюсь, щоб їх віддалить.
Радію, як речі співають мені,
а ви їх торкнетесь — стають мовчазні.
Гадаю: ви здатні всі речі убить.

Берлін, Вільмерсдорф,
21 листопада 1897

КНИГА ЖИТТЯ ЧЕРНЕЧОГО

1899

* * *

Пробило годину, і вразив мене
ясний металевий удар.
Стенувшись, відчув я: мій розум збагне
пластичного дня весь чар.

Ніщо не звершиться, докіль не знайду
речам всім вислів і чин.
Мій зір вже дозрів,— як свою молоду,
обійме річ бажану він.

Ніщо не мале тут — змалюю я все
великим на тлі золотім.
Може, душу чиюсь мій порив піднесе
вгору над долом земним...

* * *

Живу я життям, що росте кругойдучно,
над речами ширяє всіма.
Найвищих довершень я прагну розпучно,—
може, їх прагну дарма?

Кружляю під богом од віку віків,
ширяю над баштою літ;
не дізна́юся, хто я: великий спів,
чи буря, чи сокола зліт.

* * *

Живу я просто,— з віком хочу йти,
вчувати вітер віщого листа,
якого склали бог, і я, і ти.
Чужа рука його вгорі горта.

Вчувати блиск тих нових сторінок,
де все, що прийде, вписано таємно.

Дві тихі сили ладять вже стрибок,
очима в очі впершись навзаємно.

* * *

Тебе знаходжу всюди і в усьому,
в усіх речах, з якими я збратавсь.
Ти, як зернина, криєшся в малому,
в великому великим ти зоставсь.

Це грають сили, дивні і невпинні,
проймаючи всі речі на землі,
пнучись у стовбур, ростучи в корінні
і вічно воскресаючи в гіллі.

* * *

Були це Мікеланджелові дні —
про них книжки розповіли мені.
Ото був муж,— по наших мірах всіх
він є гігантом. Виміри земні
забути і зневажити він зміг.

Ото був муж,— вертає він до нас,
коли спроможен наостанку час
здобуті ним скарби підсумувать.
Тоді гігант, підніспи часу кладь,
її звергає в хлань грудей своїх.

Були й раніш такі, що скрух і втіх
зазнали по найглибшу глибину,—
та тільки він усе сприйняв як річ одну;
він власній волі не скорив лиш бога,
закоханий зненавиджено в нього
за недосяжність ту його страшну.

* * *

Що вчиниш, боже, якщо я загину?
Я — келих твій (якщо я дам щербину?).
Я — трунок твій (якщо не стане плину?).
Я — одяг твій і суть твойого чину;
твій зміст зі мною разом пропаде.

Без мене зникне навіть дім твій, де
тебе б вітало гарне й тепле слово,
і з ніг твоїх наморених впаде
твоє взуття. Я — те взуття шовкове.

Тебе не вкриє довгий плащ тоді.
Твій зір, який на лицях відчуваю,
немов пушинок теплу й ніжну зграю,
мене дарма шукатиме й з одчаю
десь присмерком, між скель чужого краю
похилиться на камені тверді.

Що вчиниш, боже? З острахом питаю.

* * *

Ти, шепотливцю закоптілий,
у запічку по людях спиш.
Знання приходить з часом, ти ж,
незнайко темний і несмілий,
таким себе й навік облиш.

Ти — той випрохувач лякливий,
що всіх речей обтяжив лад.
Ти — просто звук у вічнім співі,
що повертається назад,
як дужий відгомін хитливий.

Ти інших і не знаєш рад.

Тебе не тішать хороводи,
багáцтва не втішають теж.
Не для хвали і нагороди
ти мужиком довгобородим
у вічність з вічності бредеш.

КНИГА ПРОЩ

(1901)

* * *

Моя молитва — не блюзнірство, ні,—
я з давніх книг до висновку дійшов:
з тобою ми поєднані в рідні.

Любов оддати хочу я. Любов...

Чи люблять батька? Чи від нього йдуть,
як ти від мене,— з виглядом байдужим,
не звірившись його рукам недужим?
Чи слів його зів'ялих не кладуть,
неначе квітку висохлу, в книжки,
яких давно ніхто не розгортає?
Чи не стікають, наче вод струмки,
із серця болі, радощі й відчаї?
Чи батько наш — не те, що вже було,
минувшина, яка здалась чужою,
старезні жести, ветхе шмаття строю,
одцвілі руки, вицвіле чоло́?
Він свого часу був богатирем,
тепер — листок. Впаде, як ми зростем.

* * *

Згаси мій зір — я все ж тебе знайду,
замкни мій слух — я все ж тебе почую,
я і без ніг до тебе домандрую,
без уст тобі обітницю складу.
Відломиш руки — я тоді тебе
впіймаю серцем, наче між долонь,
а спиниш серце — мозок запульсує;
коли ж ти вкинеш в мозок мій огонь,
тебе в крові палючій понесу я.

* * *

В оцім селі стоїть останній дім,
самітний, наче на краю землі;

іде дорога селищем малим
крізь темну ніч і губиться в імлі.

Мале село — це тільки перехід
між двох світів у інший лячний світ,
передчування моторошна путь.

І ті, що йдуть з села за круговид,
брестимуть довго чи в дорозі вмруть.

* * *

Марчіють королі землі
і спадкоємців не лишають.
Сини їх
хлощями вмирають,
з їх дочок силою стягають
корони вутлі і малі.

Тепер корони ці загинуть,—
юрба на гроші їх обмінить
чи вкине в полум'я машин,
щоб власній волі дать почин,
хоча це щастя не спричинить.

Металу тоскно: повсякчас
нудитись животінням буднів,
життям монет, машин, коліс.
Він ревно прагне з фабрик, з кас
назад вернутись в надра рудні,
у гір розкопаних розріз,
який за ним замкнеться знову.

* * *

Все буде знов могутнє і велике —
рівнинні землі, повноводі ріки,
великі дерева, малі тини
і падоли просторі, де навіки
осядуть хлібороби й чабани.

Церков не буде — там, як в'язня, бога
закутого тримають і до нього
так ставляться розчулено, немов
до впійманого зараненого звіра;
в домах гостинність запанує щира,
чуття саможертовності й довіра
в тобі, в мені, в усіх засяє знов.

Не будемо на потойбіччя ждати
і скону не чекатимем свого.
Земному навчимося слугувати
ми, не нові для рук його.

* * *

Червоний барбарис уже достиг,
і подих змерхлих айстр на клумбах чути.
Минає літо. Хто в цей час не встиг
сягти багацтв,— не зможе їх сягнути.

Хто зараз очі склеплює свої,
не знаючи, що образи й картини
чатують в них, чекаючи години,
щоб виникнути з ночі течії,—
той вже дійшов до старості людини.

І вже нема куди йому іти,
і бреше все, чого сягти він прагне.
І навіть ти, мій боже, навіть ти,—
немов той камінь, що в глибини тягне.

КНИГА УБОЗТВА Й СМЕРТІ

(1903)

* * *

Здається, я між гір стрімких блукаю,
твердих, мов злитих тільки з рудних жил.
Забрівши в них, не бачу небокраю
і далечі,— близьким я все вважаю,
але найближче — камінь брил.

Я — не всезнавець, що піддавсь одчаю,
бо підвелась велика тьма навкіл.
Ти тут єси,— явись мені, благаю,
в твоїх руках я наберуся сил,
адже я — твій з усім, що тільки маю.

* * *

О боже мій, міста великі,
і згубні, й згулені, й грізні;
вони, як полум'яні ріки,
надію спалюють навіки,—
і так минають їхні дні.

Там тяжко й трудно люди животіють,
настрашені, мов орди дикунів,—
їм тісно в норах стемнених домів;
а навкруги твій простір заяснів,
вони ж про це не знають і не мріють.

Попідвіконню там зростають діти
без просвітку, завжди в тій самій млі,
хоч звіддалі до них волають квіти,
і день, і щастя, і вітри землі;
є дітьми діти, й журяться малі.

Марніють там занедбані дівчата,
що прагнуть щастя ще з дитячих літ,—
їм не сягти жаданого, їм слід
в собі замкнутись, марити й мовчати.

Там проминають, замкнені в підвалах,
несправдженого материнства дні,
і довгі ночі в стогонах тривалих,
і роки без надії та борні.

Там смертні ложа їм у тьмі готові,
і думають вони про них весь час,
і помирають довго, як в закові,
і покидають, як жебрачки, нас.

* * *

Палаци бачу я — вони стоять,
хизуючись, мов птиці ті строкаті,
які огидним голосом кричать.
Багатих — безліч, дужчає їх рать,
та *стали* бідними й багаті.

Вони — не ті вожді твоїх племен,
які степами чистими ген-ген
ішли кудись, і їх овець отари
пливли, немов досвітнім небом хмари.
Коли ставали табором на ніч
і затихав наказів їхніх клич,
тоді над широм мандрувань затятих
пробуджувавсь новий, інакший дух,
і караван верблюдів їх горбатих
навкруг темнів, неначе гір ланцюг.

На цьому місці ще з десяток днів
сопух худоби їхньої тяжів,
недвижний теплий дух отар і зілля,
і,— як в господі в добрий час весілля
всю ніч вино дзюркоче,— до дійниць
там так струміло молоко ослиць.

Вони — не шейхи кочових народів,
які на повсті перетлілій сплять,
але риштунок срібний свій на подив
рубінами звеліли прикрашать.
Вони — не князь, що золото ганьбив,
бо запаху воно, мовляв, не мало,—
адже ж над все він у житті цінив
пах мигдалю, і амбри, і сандалу.

Вони — не білий цар, якому Схід
так підкорявся, як велінню бога,—
розхристаний, він ниць упав убого,
чолом припавши до церковних плит,
і тяжко плакав,— *ні на мить* для нього
не розкривавсь до раю вхід.

Вони — не судновласники оті,
що зрівнювали з відбиттям в картині
своє буття,— чи піддалося зміні,
чи їх доба є в цьому відбитті;
вони, як в листя, вправно загортали
міста в свої киреї золоті,
лиш їхні сиві скроні трепетали...

Ото були багатії,— вони
життя звели до тяготи і скрути,
та дні багацтва мусять проминути,—
ніхто тебе не просить їх вернути,
але хоч бідність бідним поверни.

* * *

Ти — бідний з бідних, ти — злидар
нужденний,
ти — камінь, не притулений ніде,
ти — гнаний від громади прокажений,
що з калаталом мимо міст іде.

Не маєш ти, як вітер той, нічого
і голість тіла славою не вкрив,
і навіть рам'я сироти убоге
коштовніше за те, що ти посів.

Ти — бідний, наче заплід в кволім тілі
у дівчини, яка свій стид таїть,
стискаючи коліна, щоб на мить
стлумити плоду порухи безсилі.

Ти — бідний, ніби та весіння злива,
що марно рине на міські доми,
або як в'язня мрія полохлива,
яку він живить в самоті тюрми,
або як хворий, що стає щасливий,
хоч ворухнувшись, або наче квіти,

які зросли край рейок, щоб тремтіти
од вітру мандрів, або як рука,
залита слізьми, бідна і тремка...

Хіба з тобою змерзлих птиць зрівняти
чи псів, не нагодованих щодня?
Чи в тебе відчування самовтрати
не тяжче за відчайність звіреняти,
що трапило у пастку навмання?

Хіба ти рівен нуждарям з бідоти
притулків благодійних? Всі вони,—
лише маленькі жорна, не млини,
та здатні ще на хліб собі змолоти.

Ти з них усіх бідак найбільший є,
жебрак, який сховав лице своє,
троянда бід, велика і велична,
метаморфоза золота одвічна,
коли воно на сонці виграє.

Ти, не знайшовши батьківщини,
у світ не важишся ввійти,—
він не знесе твоєї ваготи.
Ти в бурі виєш. Наче арфа, ти,—
її торкнувшись, музикант загине.

* * *

Міста собі свого уперто прагнуть
і все трощать у розбігу своїм,
як хмиз ламкий, в огонь живуще тягнуть,
народи цілі обертають в дим.

Хоч городян за слуг знання вважають,—
вони схилились низько перед злом.
Мовляв, десь мчать, насправді́ ледь
кульгають,
слимачий поповз поступом взивають,
хизуються, як шльондри, й сновигають,
гримлять металом, дзеленькочуть шклом.
Це так, немов щодня живуть обманом,—
самих себе збагнуть їм не дано́.
Для них, нікчем, є ділом ненастанним
ростити гроші, збільшувать майно,
і ждуть вони, що вполїть їх вино
й отрути інші запалом жаданим,
щоб далі йтися справам їх захланним.

ЛИЦАР

До шістдесятиріччя Ганса Тома

Лицар, закутий в зачорнену сталь,
по світу тужливому мчить.

У світі є Все: і відрада, й печаль,
і подвиг, і недруг, і друг, і Грааль,
і гулі, і учти, і усміхи краль,—
сам бог, в сотнях статуй задивлений в даль,
на вулицях всіх височить.

Та смерть причаїлась, сховавшись під лати,
забравшись під кільця кольчужні.
Тож мусить він знати і мусить вчувати:
мечі піднесуться потужні
над сталлю риштунку,
розколють, розкрають до краю
той схов, де шукав я рятунку
від довгого смутку й відчаю,—
і я підведусь тоді струнко,
і пісню складу,
й заспіваю.

Берлін, середина липня 1890

ПІСНЯ СТАТУЇ

Де той, хто кохає так міцно мене,
що й вмерти за мене готов,
що й в море на згубу охоче пірне,
аби я кінчила життя кам'яне,
ожившн, ожившн знов?

Я мрію про крові шумливе биття.
Каміння таїть тишину.
Я прагну життя, бо є благом життя.
Чиє співчуття
пробудить мене зі сну?

Тоді, коли стану створінням живим,
зазнаю в житті всіх див,—
. . . . . .

але затим
все ж буду тужить за камінням моїм.
Хай кров і заграє вином молодим,—
не викличе з моря буянням своїм
того, хто мене так любив.

Берлін, 18 листопада 1899

МУЗИКА

Що граєш, хлопче? Звуків течія,
як шепіт кроків, тихо йде по саду.
Що граєш, хлопче? Це душа твоя
в сопілці Пана кличе по розраду.

Чим ти її принадиш? В пісні їй
затісно буде, як в тюремнім схові.
Міцніший за життя є заспів твій,—
твоя печаль лежить в його основі.

Мовчання дай своїй душі — вона
хай верне знов у Плинне і Правічне;
вона жила там, мудра і ясна,
та вивабив звідтіль твій голос кличний.

Як зморено вона підносить крила!
Ти, мрійнику, її зневажив літ,—
крило їй пісня раптом перебила
і через мур до мене їй несила
злетіть, щоб радість сповнила мій світ.

Берлін, 24 липня 1899

ЛЮДИ ВНОЧІ

Не створено ночі для зборищ людських,
вона віддаляє й сусідів твоїх,
отож не шукай їх крізь тьму.
Як в хаті запалюєш вогник свіч,
щоб людям поглянуть просто увіч,
то сперше подумай: кому.

Те світло, осяюючи людей,
спотворює страшно їх вид,—
коли вони сходяться в пітьмі ночей,
поглянь на згромаджений натовп оцей:
він — як розхитаний світ.
Зітерло променів жовте клейно
з їхніх лобів всі думки,
мигтить в сп'янілих зорах вино
і тяжко виснуть з руки
ті жести, якими ці люди нічні
пояснюють бесіди суть;
вони хоч говорять: *я, мені,*
а думають: *інший хто-будь.*

Берлін, 25 листопада 1899

Зів'ялим лісом лине пташий клич;
безтямно він звучить зів'ялим лісом,
і так оцей пташиний довгий клич
простерся рівно увсебіч,
як небо висне над зів'ялим лісом.
І все ввібрав у себе владний крик,—
весь краєвид, здається, в ньому втілився,
великий вітер криком цим окрилився
і мить спинилась, зблідла й мовчазна,
немов пізнала ті таємні речі,
що стануть вбивчі, повні ворожнечі
для того, хто пізнати їх насмілився.

Берлін, 21 жовтня 1900

НА ДОБРАНІЧ

Когось хотів би колисати,
сидіти, співати пісні.
Хотів би тебе я присипляти,
за тобою блукати вві сні.
Хотів би з тобою я тут зостатись
холодної ночі один,
вчуватись у тебе, вслухатись
в шум світу, в шум лісу й долин.
Лунає кличко годинника бій —
це часу повільна яса.
Внизу шкутильгає хтось чужий,
чужого дратуючи пса.
І знову скрізь тиша. Я ніжно приник
до тебе, вдивившись увіч,
та зір одведу поспішно убік,
як ворухнеться десь в темряві річ.

Берлін, 14 листопада 1900

САМОТНІСТЬ

Неначе дощ, самотність рине.
Увечері вона над морем плине,
вгортає дальні пагорби й долини
і з неба, де правічна самота,
звергається додолу на міста.

Вона, як мжичка, вдосвіта йде хмурно,
коли провулки виглядають ранку
і, не знайшовши прагненого, журно
тіла роз'єднуються наостанку —
і люди, затаївши у сумлінні
взаємну зненависту і скорботність,
в *одному* ліжку спати ще повинні...

Тоді пливе потоками й самотність.

Париж, 21 вересня 1902

ОСІННІЙ ДЕНЬ

Мій боже, час! Вже літо стало ярим.
На сонячний годинник довгу тінь
накинь і вітер простели над яром.

Звели останнім ягодам оцим
ще наливатись, дай їм трохи строку,
щоб геть дозріти, щоб солодкість соку
відтак вином зробилася тяжким.

Хто був бездомний, той не знайде дому,
не збудеться самітник самоти,
не спатиме, читатиме, листи
почне писать чи вийде в парк брести
уздовж алей по листю ворушкому.

Париж, 21 вересня 1902

СУСІДА

Скрипко чужа, ти йдеш навстріч?
Звідки твоя самітна ніч
до мене говорить, з якого краю?
Це тисячі грають? Чи один хтось грає?

В кожній великій оселі є люди,
що згинуть без тебе від самоти,
кинувшись в річку,— та чом же повсюди
на мене одного надибуєш ти?

Чом завше сусідами маю людей,
що вміють примусить тебе заспівати
й казати: хоч в світі речей є багато,
але життя — це найтяжча з речей.

Париж, 1902—1903

PONT DU CARROUSEL

Сліпий жебрак стоїть на мості, сірий,
як стовп на межах двох чужих країн,
немов йому більш не зазнати змін,
немов він — стрижень тихоплинних зір,
які над ним пливуть в далекий вирій,
а навкруги гримить і рине вир.

Грізним суддею він стоїть над шумом,
над плутанною доріг і літ.
Він зяє перед легкодумним тлумом,
як темний вхід в підземний хмурий світ.

Париж, 1902—1903

ХЛОПЕЦЬ

Я хочу бути отаким, як ті,
що поночі летять на диких конях,—
їх смолоскипи, стиснуті в долонях,
гонитви вітер звихрив, мов чуби.
Хотів би я летіти, як човном,
велично розгорнувшись, наче прапор,
весь темний, тільки золотий шолом
мигтів би в млі. За мною чути біг
іще десятка воїнів моїх,—
шоломи їхні то блищать, мов скло,
то бовваніють темно, сліпо й зло.
Хтось поруч мене засурмив нараз
і повнить простір криками сурми,
і чорна самота поймає нас,—
крізь неї ринем, як примари, ми.
Тікають площі перед нами пріч,
доми стають навколішки лякливо,
криві провулки в'ються увсебіч,—
б'ють землю наші огирі, як злива.

Зима 1902—1903

САМІТНИЙ

Приблудою, що з чужини приплив,
я тут здаюсь тубільцям цим одвічним.
Життя їх сповнено буденням звичним,
моє ж — це далеч, повна різних див.

Моє лице відбило світ не цей,
а той — як місяць дивний і безлюдний;
в розмовах їхніх — звичний зміст повсюдний,
нема чуттів віддільних в цих людей.

Ті речі, котрі взяв я з чужини,
тут гинуть у відразі і зневірі;
вони в своїм великім краї — звірі,
а тут марніють з сорому вони.

Віареджо, 2 квітня 1903

ПЕРЕДЧУТТЯ

Я — наче прапор, даллю простóрів сповитий.
Я вітер вчуваю,— він прийде, він мусить ожити,
хоч речі ніде іще й не ворухнуться,
не грюкають двері внизу, і тиша владує в каміні,
і вікна іще не тремтять, і курява важко лежить.

А я відчуваю вже шторм, хвилююсь, як море,
в цю мить,
ширяю, метаюсь, кружляю над виром пучин,
лечу увсебіч,— і я зовсім один
у штормі грізнім.

Швеція, осінь 1904

ВЕЧІР У СКЬОНЕ

Високий парк. І я, неначе з дому,
виходжу з пього в присмерку хисткому
на пагорби й на вечір. Вітровій,—
цей вітровій вчувають плинні хмари,
і світлі ріки, й вітряки-примари,
що вийшли, звільна крутячись, на пруг.
Я тут — лиш річ, одна з речей навкруг
під небом цим одним. Та придивіться:
хіба одне це небо?
Он ясниться
блакить, і чисті плинуть в ній хмарини,
вгорі мигочуть білого всі зміни,
а низом сіре лагідно сріблиться,
забарвлене рожевим теплим тоном,
і за промінним тихосяйним лоном
зникає сонце.
Дивна кам'яниця,
движка, рухома, хоч тривка й тривала,
підносить крила, постаті, портали.
Вона — мов скеля передвічних зір,
мов брама, враз в такий розкрита шир,
який зміряє, може, тільки птиця...

Йонсеред, 1 листопада 1904

Чужинець

Ти боїшся згадувати?

Сліпа

Ні.
То все минуло. Інша то була,
що бачила, що вміла жити шумно.
Вона померла.

Чужинець

Смерть була тяжка?

Сліпа

Лиш тих, які передчувать не здатні,
жахає смерть. Але потрібна стійкість,
коли вмирають і чужі нам люди.

Чужинець

Вона тобі була чужа?

Вірніш,
такою поступово стала. Смерть
відчужує від матері й дитину.
Жахало це лиш перших днів. Було
все тіло в мене — наче рана. Світ,
який в речах цвіте і зріє,
було з корінням вирвано із мене,
і серце теж (здалось мені),— і я,
немов земля розчахнута, лежала,
п'ючи холодний дощ невпинних сліз,
які з очей моїх померлих тихо
точились,— так додолу ллються хмари
з пустих небес, коли там бог помер.
Мій слух тоді відкритий став для всього,—
могла я чути явища й нечутні:
і час, що плине по моїм волоссі,
і тишину, що дзвонить в шклі тонкому;
могла я чути біля рук моїх
солодкий подих білої троянди.
І думала я: знову ніч і ніч,
і марила, що смужку сяйва бачу,
мов світлий знак, що день настиг,
і вірила, що йде світанок, наче
його вчувала на руках своїх.
Будила матір я, коли на мене
сон темноликий падав, мов одчай,
і я гукала: «Нене, нене!

Дай світла, дай!»
Тоді вслухалась. Довго, довго ніч
мовчала. Постіль твердла, мов каміння;
мені здавалось: бачу я проміння;
було це тихе неньчине квиління,—
про нього згадку відганяю пріч.
Дай світла! Світла! Я вві сні кричала:
хай згине про́стір, хай його навала
впаде з лиця мого, з грудей.
Його ти мусиш геть зіпхнути,
туди, де зорі, знову повернути,—
не можу жити я попід навислим небом.
Чи це тобі я так казала, мамо?
Чи іншому? Шукать когось дарма.
Хто там чаїться в закутку? Зима?
Мамо,— буря? Мамо,— ніч? Промов,—
може, день?.. Знов!
Без мене! Як же день настав без мене?
Де ж я поділась?
Ніхто про мене не спитав?
Невже ми геть забуті?
Ми?.. Але ж ти там одна,
чи справді маєш все?
Навколо тебе ще живуть всі речі,
тебе втішають.
Коли у тебе очі спочивають,
вони, хоч зморені до краю,
ще можуть споглядать.
...Мої мовчать.

Мої квіти безбарвні марніють.
Свічада мої крижаніють,
рядки в моїх книгах навік заростають,
і птиці мої відлітають,
об вікна чужі б'ючись.
Розлучена з світом я скрізь
і всі мене геть покидають.
Я — наче той острів.

Чужинець

А я от прибув з-за моря.

Сліпа

Як? Ти прибув? На цей острів?..

Чужинець

Човном я приплинув.
Його обережно притяг
до себе. Розвинувши стяг,
припнув я човна.

Сліпа

Я — острів, і я — одна.
Багата я.
Тоді ще, як давні путі
крізь нерви мої пролягали,
хоча і поволі зникали,—
вже мучилась я у житті.
Та біль з мого серця пішов,

пішов невідомо кудись,
аж раптом чуття мої знов
у серці моєму зійшлись —
тлумились, кричали, вдирались
в навік замуровані очі,
яких аніщо не торкалось.
Бездольні мої почуття...
Можливо, вони там роками
громадились,— тижнями ось
розбиті, кричать до нестями,
безсилі впізнати когось.
Заросла до очей давня путь,—
не сягну я її.
Все в байдужій пливе течії
через мене. Мов після недуги,
чуття, потішаючись рухання власним,
проходять крізь тіла мого темний дім.
Одні — мов читають
згадки незабутні,
молодші — вглядаються
в далі майбутні.
Адже, як ввіходять у мене вони,
стаю я, мов шкло, тремка.
Моє чоло́ зорить, моя рука
з чужих долонь поезію читає.
З камінням бруківки говорить мій крок,
мій голос підносить зграї пташок
над буднями стін у безкрає.
Нічого я не позбу́лась,—

всі барви тепер обернулись
на пахощі й звуки —
звучання прекрасне і нескінченне.
Що стало за книгу для мене?
Од вітру шумлять дерева,—
я розумію їхні слова,
я шелест повторюю гаю.
Навіть смерть, що очі ламає, мов квіти,
не знайде очей моїх, щоб зломити...

Чужинець *(тихо)*
Я знаю.

Берлін, 25 листопада 1900

ПОСТУП

І знов життя мойого течія
шумить гучніш, мов заливає діл,
стають рідніші речі всі навкіл,
всіх образів сягає мисль моя.
І в безіменне поринаю я
й тоді, коли в небесну синь безкраю
чуття шугає, наче птиця з гаю,
й тоді, коли воно на дно ручаю,
мов рибою затягнуте, пірна.

Ворпсведе, 27 вересня 1900

МОЛИТВА

Ніч, тиха ніч, якою обплелись
і речі, й барви, білі та червоні,
що спільно в тишу й тьму одну злились,—
дозволь же, ноче, у твоєму лоні
твого безмежжя і мені зазнати.
Чи не надмірно хочуть в сяйві грати
мої чуття? Хіба лице моє
у тьмі таке відрізнене стає
від всіх речей навколо? Придивись
до рук моїх: чи руки ці — не речі
або робочі прилади якісь?
Чи в персні на моїй руці
не світять скромно промінці,
освітлюючи руки, як дороги,
що простяглись у далеч, мов розлоге
гілля, яке росте і в тьмі і в сяйві?..

Берлін, грудень 1900

ТИША

Чуєш, кохана, підношу я руки,
чуєш ти шелест їх...
Може, всі речі вчувають, як звуки,
жести самотніх таких?
Чуєш, кохана, я вії склепляю,—
слух твій, як шум, це сприйма.
Чуєш, кохана, їх знов розтуляю...
...але тебе тут нема.

Зримим відбитком найменший мій порух
лишить на тиші шовковій свій слід.
Далеч не стлумить в тужавих простóрах,
як в сповитті, хвилювання моє.
Подих мій тужний хитає, колише
промені зір.
Пахощі п'ю, мов питво найміцніше,
що простягли його з далечі в тиші
ангелів руки.
Думаю тільки про тебе, але
не бачить тебе мій зір.

1900—1901

ПРО ФОНТАНИ

От я дізнавсь про таїну фонтанів,
про ці предивні дерева зі шкла.
Їх згадую, як сльози ненастанні,
колись в нічному маренні-риданні
проливані й забуті спроквола.

Хіба забув я, що небес десниця
сягає всіх земних речей і справ?
Хіба забув про велич, що таїться
в прадавніх парках, в їх старих ялицях,
коли м'який і чуйний вечір впав,
а ввись летить в пісенних плетеницях
чужих дівчат мелодія чудна,—
хіба забув, як світиться вона
в озорених озерах яснолицих?

Не можу я забути, що мені
колись отут біля фонтанів сталось,—
я чую й досі, як струмки бучні
з тяжким падінням в води повергались,
і як додолу нахилялись віти,
і голос огником почав зоріти,

і плесо коливалось сумовите,
де вже відбились небеса вечірні,
піднесені понад ліси нагірні,—
такі чужі, огорнуті горінням,
таким високим зведені склепінням,
немов вони — уже не звичний світ...

Хіба я міг забуть про небозвід,
де зорі зір сторонняться лякливо
і де світи, мов сліз пробіглий слід,
течуть крізь шир... Ми теж *вгорі,* можливо,
над небом інших існувань звелись,
які до нас вдивляються увись,
і, може, їх поети, наче диво,
вславляють нас. І, може, нас благать
вони б хотіли, або їх проклять
ми стали ціллю? Але цих прокльонів
не чуєм з нашої височини,
де стоїмо — як думають вони —
ми поруч бога, втраченого ними,
і лик господен блисками ясними,
мов промінцем шукацьких їхніх свіч,
нам раптом осяває тінь облич...

Берлін, 14 листопада 1900

ТОЙ, ЩО СПОГЛЯДАЄ

Я бачу: буряні вітри
дерева хилять. Слух мій чує,
як шкло в шибках бринить, вібрує
і дивні речі даль віщує,
які збагнуть я прагну всує
один, без друзів, без сестри.

Борвій, як знищувач одвічний,
крізь бір і час іде притьма,
і світ втрачає лик свій звичний.
Весь краєвид — як вірш псалма,
прадавній, дужий і величний.

Яке мале бороть ми здібні,
яке велике боре нас!
Скорившись бурі, ми подібні
на речі станемо, осібні
і безіменні водночас.

Долаючи мале й нестале,
від успіхів маліємо сам.
Не хоче Вічне й Небувале

слухняно підкоритись нам.
Так ангел в Ветхому Завіті
супернику себе явив —
і з мужем цим він став до бою
і жили в нього стис рукою,
під пальцями тієї ж миті
відчувши м'язів струнний спів.

Кого цей ангел грізноликий
в тяжкій борні здолати зміг,—
хай гордо йде: він став великий,
пізнавши силу рук отих,
які формують, вчать змагатись.
Цей герць не завдає образ,
а вчить: ще глибше підкорятись
могуттю, більшому чимраз.

Берлін, середина січня 1901

ТОЙ, ЩО ЧИТАЄ

Читав я довго. З полудня, коли
по вікнах струмені дощу пливли.
Я навіть вітру за вікном не чув,—
у книгу тяжко так вірнув.
Я в сторінки її вдивлявсь, як в тіні
облич, стемнілих з роздумів своїх,
і зупинивсь в читанні часу біг.
На шпальтах книги, в дивній плутанині
всіляких слів, строкатих і бучних,
стояло — «вечір, вечір»: ось що нині
я вичитати з книги тільки й зміг.
Я задивився,— тим часом довгі фрази
розпались геть, порвалась речень низь
і з нитки покотилася кудись...
Я знав: з-над небосхилу, з-над узлісь,
прощаючись, ще озирнеться сонце,
щоб овиди ще сяйвом зайпялись.
Тоді надійде, мабуть, ніч,— на полі
гуртом зберуться люди звідусіль
і довгим шляхом вирушать із піль,
неквапно розмовляючи, докіль
всього свого не висловлять поволі.

Коли від книги очі відведу я,—
як рідне й знане, все навкруг сприйму,
бо й зовні — те, що у мені існує:
і тут, і там немає меж всьому.
Я мушу глибше задивлятись в тьму,
щоб до речей свій зір припасувати
і явищ сутню простоту пізнати.
Земля сама себе переросла
і прагне небо поглядом обняти,
де перша зірка — як віконце хати,
що світиться самотньо край села.

Вестерведе, вересень 1901

ПІСНЯ СИРОТИ

Я буду ніким, бо ніким і була.
Я й зараз іще для буття замала
й надалі не в силі зростати.

Ні батько, ні мати
мені не приділять тепла.

Жалі мої лю́дської ласки не годні,—
майбутнє моє всім чуже.
Про мене гадати зарано сьогодні,
а взавтра запізно уже.

Це плаття — єдине моє майно,
хоч зовсім поблякле і вбоге.
Мені — подарунок навічний воно,
і в ньому прийду я до бога.

Не стануть густими ці коси малі,
що сумно спадають на груди.
Голубив їх хтось на моєму чолі.

Голубити більше не буде.

Париж, 7—12 червня 1906

ПІСНЯ ВДОВИ

Спочатку я добре й щасливо жила,
вчувала завзяття, раділа з тепла.
Того, що вся молодь такою була,—
тоді я іще не дізналась.
Життя ще не знала моя простота,
але за літами минали літа,
ставала відрада і сила не та,—
неначе навпіл розламалась.

Ні, ми не накликали тугу оцю,—
того тільки й мали, що безмір терпцю,
та смерті терпцю не ставало.
Вона надійшла (лиховісна й тупа),
я бачила,— все вона тягне й хапа,
і все не *моїм* уже стало.

Що нині *мов?* Що лишилось *мені?*
Адже навіть ці, горем сповнені дні
я маю на борг від недолі.
Не дасть доля щастя, розради не дасть,
пришле тільки більше скорбот і нещасть,
купує лиш муки та болі.

Такою є доля. І ба́йдуже їй
до того, що, крию в душі я своїй,
до кожного кроку мойого.
Отак мій щоденний розпродаж мина,
і от я, порожня, відкрита, одна
стою, без нічого й нікого.

Париж, 7—12 червня 1906

З першого тому

СХІДНА ДЕННА ПІСНЯ

На цій постелі лежимо з тобою,
немов над морем, віддалік людей.
Тут все незнане, крім твоїх грудей,
що паморочать почуття жагою.

Хіба ця ніч, в якій лунає клич
і звір зі звіром, заревівши, б'ється,
нам не чужа страшенно? Дивна річ:
хіба й оте, що йде, що днем назветься,
нам ближче й зрозуміліше за ніч?

Самі до себе мусимо тулитись,
мов пелюстки навколо пилюка,—
чекає тільки миті, щоб звалитись
на нас і нелад, і біда тяжка.

Коли в обіймах стиснемось шалено,
за тим, що наближається, не стеж,—
воно прорватись може з тебе й з мене,
бо зраду скрито в наших душах теж.

Париж, травень — червень 1906

ОЛИВОВИЙ САД

Під сірим віттям вгору йшов помалу
він, сірий і самітний, між олив
і голову, пилюкою припалу,
в пил рук гарячих глибоко втопив.

По всьому — це. І це кінець надходить.
Та я повинен і осліпши йти.
Чому мене примушуєш доводить,
що ти єси, хоч зник для мене ти?

Тебе не можу більше я знайти,—
ані в собі, ні в інших, ні в камінні
знайти не можу. Сам-один я нині.

Зі мною — вся скорбота людських бід.
Полегшити ти міг би їхній гніт,
коли б ти був. О невимовний стид...

Казали згодом: ангела прихід.
Хіба то ангел? Ах, то ніч прийшла,
зашелестіла листям на оливах.

Здригнулись учні в снах своїх лякливих.
Хіба то ангел? Ах, то ніч прийшла.

Звичайна ніч прийшла сюди, як сотні
ночей було минуло тут підряд.
Каміння спить, і пси лежать дрімотні.
Ах, ніч сумна, як ночі ті скорботні,
що ждуть, щоб ранок повернувсь назад.

Бо не приходить на такі благання
ні світла ніч, ні ангел поготів.
Все тратять ті, хто сам себе згубив,—
їх обмина отецьке піклування,
їх поронило лоно матерів.

Париж, травень — червень 1906

СМЕРТЬ ПОЕТА

Поет лежав. Його лице бліде
відчужено з подушки випиналось,
коли знання про світ оцей розсталось
з його єством і поверталось
у час, який байдуже далі йде.

Ті люди, що живим поета знали,
не відали, яким *єдиним він*
зі світом був: його лицем ставали
ці води, гори, ниви цих долин.

О, лик його — то весь безмежний світ,
що марно горнеться до нього нині,
а машкара, що вкрила лик людині,—
вона чутлива й ніжна, наче плід,
приречений загинути у тлінні.

Париж, травень — червень 1906

СВЯТИЙ СЕБАСТЬЯН

Він так стоїть, немов лежить, стояти
примусивши себе, од всіх в юрбі
віддалений, як та дбайлива мати,
що почала дитину годувати.
Вінком зв'язав себе він у собі.

А стріли йдуть: умить разять, умить
і кінчиками вільними тріпочуть,
немов з цих стегон видертися хочуть.
Всміхнувшись тьмяно, дужий він стоїть.

Лиш інколи страждання і розпуку
пізнать по ньому, глянувши увіч.
Зневажив він, як щось дрібне, цю муку,
і з глумом зір його відкинув пріч
того, хто знищує прекрасну річ.

ПОРТАЛ

I

Вони стоять тут, як з часів, коли
приплив назад подавсь, омивши в піні
ці зведені з глибин стовпи камінні,—
всі атрибути їхньої хвали
їм щедрі й добрі руки хвиль дали,
нічого не сховавши у пучині.
Вони стоять, базальтові твердині,
на них тіари й німби розцвіли,

і посмішка, яка уже сторіччя
пильнує часу мирного обличчя,
мов циферблата супокійний лик.

В тьмі брам вони тепер таяться глухо,
але колись вслухались їхні вуха
у цього міста кожен клич і крик.

II

Який же шир вміститися тут зміг!
Так цілий світ вмістилище знаходить
в кулісах сцени, на яку виходять
герої в шатах подвигів своїх,

і так з'являється із тьми цих брам
театр трагедії перед народом,
безмежний, наче бог-отець, що сам
чудесно перетворюється згодом
в свойого сина, роль його розбивши
на безліч ролів, тихих і малих,
які злились у горя спільний хор.

Так виник (ми це славим, зрозумівши)
для всіх причинних, вигнаних, сліпих
Спаситель, мов єдиний тут актор.

III

Вони звелись, порив стлумивши свій
(звелись, не рушать, вічності на стежі),
і де-не-де між бганок їх одежі
видніє жест, як і вони, стрімкий,—

цей жест отам спинився мимоволі,
де перегнав його приплив сторіч.
Вони звелись,— під ними на консолі
буяє світ, не видний їм увіч,—

безладний світ, якого не здолати,
в якому люті постаті й тварини
сплелись, трясуться, в'ються від злобії,

а статуї вгорі — мов акробати,
що крутяться й впхляються, аби
не повалить з лобів своїх жердини.

ПАНТЕРА

(В ботанічному саду. Париж)

З невпинного ходіння мимо грат
у неї зір спустошився й стомився.
Здається їй, що стало більш в сто крат
тих грат,— за ними, певне, світ кінчився.

М'яка хода, та, сповнена снаги,
вона кружляє по вузькому колі.
Це — наче танець сили навкруги
могутньої, оглушеної волі.

Коли вона з зіниць своїх заслін
одсуне враз,— в них образ світу врине,
крізь пружну тишу тіла пройде він
і в глибу серця врешті згине.

Париж, 1903, можливо, наприкінці 1902

ДИТИНСТВО

Триває довго школи суєта,
глухе чекання, острах безневинний.
О самота, о час повільноплинний...
Тоді — надвір, де вулиць шум невпинний,
де серед площі б'є фонтан промінний,
де з парку видна світу широта
і крізь цей про́стір путь свою верста
малюк, між інших інший і відмінний.
О дивний час, о час повільноплинний,
о самота!

Хлопчак у далеч розпочне глядіти:
чоловіки й жінки, чоловіки і діти,
юрба людей строката і гучна,
а далі — дім, і пес там, і стіна,
і з переляком змішана довіра.
О сум безтямний, о задума щира,
о скрита глибина!

Забава: м'яч, візок чи коліщата
ганять в саду, що вже осінньо збляк,—
немов засліпши, з розпалу трапляти

м'ячем у перехожих і відтак
аж десь надвечір повз доми до хати
брести тихенько, бо вже сили брак.
О нетривалі розмисли хлопчати,
о тягота, о ляк!

Над озером сидіть години цілі,
спускаючи кораблик свій туди,
і заздрити, як струнко йдуть до цілі
прудкіших, кращих човників ряди,
і задивлятись вдумливо у хвилі,
де ніжне личко виникло з води.
О порівняння, в далеч одлетілі,—
куди? Куди?

Медон, зима 1905—1906

ПОЕТ

Мене зранивши крил своїх змахом,
ти, хвилино, відлинула пріч.
Мій рот замовкнув, сповнений страхом.
Чи це мій день? Чи, може, ніч?

Де мій притулок, тепло й любов?
Я без місця в житті зостався.
Всі ті речі, яким віддавався,
віддають мене світу знов.

Медон, зима 1905—1906

РОЗСТАВАННЯ

Відчув і я, що значить розставання,
пізнав і я: це темне і страшне
незборне щось,— воно краси єднання
на мить нам явить, потім геть зітне.

Знеможений, відчув я тої миті,
що звуть мене і кидають,— тоді
для мене стали всі жінки на світі —
мов тіні, марні, і малі, й бліді.

Був не мені призначений кивок
і дальших знаків річ незрозуміла,—
це, може, тільки трепет тих гілок,
з яких зозуля рвучко полетіла.

Весна, 1906

АВТОПОРТРЕТ 1906 РОКУ

Прадавньої шляхетської породи
ознака — ця тверда постава брів.
В очах дитячий ляк ще голубів,
знак чулої, мов у жінок, природи,
а не холопський острах служників.
Великий, точний рот — він марних слів
не вимовить, не здатний до омани
й неправди. Лоб — високий, бездоганний,
і тихий зір, що радо в тіні мрів.

Це все — передчуття зв'язку причин;
ще не поміг ні успіх, ані горе
збагнути спільне у безладді змін,
докіль колись не усвідомить він,
що близиться вже Справжнє і Суворе.

Париж, весна 1906

КАРУСЕЛЬ

(Люксембурзький сад)

З дашком своїм, з його движкою тінню
тут плетениця крутиться бучна
строкатих коней,— мить одну вона
покружеляє й зникне по кружінню.
Хоча й не всі запряжені сповна́,
та всі здаються гордими й баскими,
рудий сердитий лев іде між ними,
ще й видно постать білого слона.

Є навіть о́лень — з лісу вибіг наче,
але сідло він має, і в сідлі
мале дівча в блакитній сукні скаче.

Білявий хлопчик сміло мчить на леві,—
йому тварина люта не страшна,
хай лев і щирить хижі ікла в реві.

Ще й видно постать білого слона.

Проносяться на скакунах дівчата,
вже задорослі для таких забав;
в стрімкому леті їхній вид завзятий
сяйне, і промайне, і геть пропав...

Ще й видпо постать білого слона.

І все це йде, все мчить, щоб віддалитись,
щоб, покрутившись, зникнуть, як марі,—
червоним, сірим, синім засвітитись,
майнути ніжним профілем вгорі
чи усміхом ясним запроменитись
і, засліпивши погляд наш, кінчитись
у цій сліпій, задиханій ігрі.

Париж, червень 1906

ІСПАНСЬКА ТАНЦІВНИЦЯ

Немов сірник, доторкнутий вогнем,
ще не спахнувши, язичками грає,—
отак і в колі перед глядачем,
палка, порвиста, осяйна лицем,
вона свій кру́жний танець починає.

Раптово вгору полум'я звелось.

Волосся нагло запалало, й ось
розкішний одяг спалахнув на ній,
кружляючи, як вихор вогневий,
в якому, наче злякані зміюки,
вились і гримотіли голі руки.

Коли ж вогонь її немов опік,
його зірвала, і жбурнула вбік
величним жестом владності і волі,
і глянула: лежав він гнівно долі,
не скорений, не знищений дотла.

Тоді, звитяжна, горда, неоспала,
вона лице усміхнене звела
і ніжками твердими жар стоптала.

Париж, липень 1906

ПІЗНЯ ОСІНЬ У ВЕНЕЦІЇ

Не ворухнеться місто, як принада,
що вабить з дна всі виринулі дні.
В твоїх очах ламаються шкляні
й хрусткі палаци. Літо з-понад саду

звисає, мов маріонетки-лялі,
безвольні й кволі, головою вниз,
а з дна, де кістяком прадавній ліс
стоїть, спливає воля: в арсеналі

за ніч з наказу Генерала Моря
немов подвоюють число галер,
щоб просмолити вранішнє прозор'я

смолою флоту,— рушить він тепер
у далечінь, розвивши вітром стяги,
фатальний, сяйний, сповнений відваги.

ОСТРІВ

(Північне море)

I

Стежки до мілини зітер приплив,
і навсебіч лягло все рівно й голо.
Маленький острів очі затулив,—
загатою він оточив навколо

своїх житців. У вічній тишині
світи незмірні в їхніх снах кружляють.
Тут так говорять люди мовчазні,
неначе епітафію складають,

і повідає їхня річ проста́
про те, що припливе й на них нагряне,
що острахом проймає їх літа

іще з дитинства,— про велике й тьмяне,
надіслане, нещадне і незнане,
від чого так зростає самота.

II

Він начебто на місяці розлігся,
весь в кратерах; тут дамба кожен двір
оточує, сади на той же взір

захищено, щоб вітер не спромігся
щодня, немов сиріток, їх тріпать,
а то й лякати смертю при нагоді.
Тут всі, замкнувшись у домах, сидять,
глядять в криве люстерко на комоді,
дивуються з дрібничок. Хтось з синів
гармоніку бере, і в млі нічній,
як ніжний плач, її лунає спів,—
його вчувати й в гавані чужій,—
і щось велике неоглядним колом
загрозливо громадиться за молом.

III

Лиш внутрішнє близьке нам, інше все —
далеке. Існування повну міру
в собі владуще внутрішнє несе.
Цей острів —наче зірка серед ширу;

його в страшній безтямності своїй
навкружний шир прирік уже на скін,
і от стоїть, занедбаний, чужий,
самотній він.

Тут завершиться все своїм кінцем.
Він прокладає власну путь крізь шир
і пробує засліпло манівцем
пройти між сонць, планет, мандрівних зір.

Була це душ копальня дивовижна,—
у ній, як жили тихих срібних руд,
тяглись вони крізь тьму. Поміж корінням
струміла кров, що до людей пливла,
тяжким порфіром в тьмі вона здавалась.
Ото й увесь багрянець.

Там були
урвисті скелі, і ліси безлюдні,
і зведені над пусткою мости,
і той сліпий, великий, сірий став,
що над своїм глибоким дном повиснув,
як небо дощове над краєвидом.
І поміж піль, полога і сумирна,
виднілася бліда стяга дороги,
простелена, мов довге полотно.

Дорогою цією йшли вони.
Попереду ішов стрункий мужчина
в киреї голубій; він нетерпляче
і мовчазливо в далечінь вдивлявся,
і крок його жадібно жер дорогу

великими шматками; в нього руки
звисали з-під кирея тяжко й хмуро,
немов забули вже про легкість ліри,
яка отак була вросла в лівицю,
як віть троянди у гілки оливи.
Чуття у ньому буцімто двоїлись,
бо мчався зір, неначе пес, вперед,
вертався, і спинявся, і чекав
на повороті ближчому дороги,
а нюх і слух позаду залишались.
Йому здавалось іноді, що він
вчуває кроки кожного з двох інших,
які за ним узвозом вгору йшли.
Проте це тільки крок його лунав
і вітер ззаду торгав за кирею.
Та він собі казав: «Вони ідуть»,
казав це гучно й до луни вслухався.
Вони ідуть, але страшенно тихо
обоє ходять. От якби посмів
він обернутись (але обертатись
було йому заказано при ділі,
яке він майже довершив), тоді
побачив би, що йдуть обидва тихі:

це бог мандрівок і доручень дальніх,
дорожній шлик над світлими очима,
вперед простерта палиця струнка,
маленькі крила, що об ступні б'ють,
і звірена його руці — *вона.*

Така кохана,— то її ця ліра
оплакала за плакальниць усіх,
аж світ на плач суцільний обернувся,
де знову все було: і ліс, і діл,
і шлях, і поле, і ріка, і звір;
але й в плачливому отому світі
так само, як над іншою землею,
і сонце йшло, й зоріло тихо небо,
плачливе небо в скривлених зірках,—
така Кохана.

Тепер вона ступає поруч бога,
хоч довгий саван заважає йти,
невпевнена, і ніжна, і терпляча.
Вона неначе стала при надії,
не думала й про мужа, що простує
попереду, не думала й про шлях,
що приведе її назад в життя.
Вона в собі вся скупчилась, посмертям
наповнена по вінця.
Як плід вбирає солодощі й тьму,
вона ввібрала в себе смерть велику,
таку нову, що й не збагнути їй.

В дівочості новітній, неторка́нній
вона вже існувала; стать її
була, немов надвечір юна квітка,
і так одвикли від звичаїв шлюбних
у неї руки, що й самого бога

безкрайно лагідний напутній дотик
її вражав, немов надмірна близькість.

Вона уже — не та білява жінка,
оспівана колись в піснях поета,
вона уже — не пахощі й не острів
широкої постелі, бо уже
вона не власність жодного мужчини.

Її розв'язано, мов довгі коси,
і віддано, мов пробуялу зливу,
й поділено, немов запас стократний.

Вона — вже корінь,
і коли нараз
її спинив і з розпачем промовив
до неї бог: «А він таки оглянувсь»,—
безтямно й тихо запитала: «Хто?»

А там здаля, при виході у світло,
стояв хтось темний, що його обличчя
не розпізнати. Він стояв і бачив,
як на стязі дороги польової
печальнозорий бог і посланець
безмовно обернувся, щоб іти
за постаттю, яка назад верталась,
хоч довгий саван заважав іти,
невпевнена, і ніжна, і терпляча.

Йонсеред (Швеція), осінь 1904

ЛЕДА

Примушений вид лебедя прибрати,
вагався бог —був надто гарний птах,—
тож бог несміло крила птиці вдяг.
Обманом він рішив мети сягати,—

пізнать незвідане єство земне
своїм чуттям. Йому іще не знана,
вона в прибульці вже відчула пана
і знала: він гадає про одне,

щоб знемогла від наглої спонуки,
боронячись. Її все слабші руки
розняв, додолу кинувся тоді

і до коханки він припав своєї.
В цю мить, одчувши крила молоді,
став справді лебедем на лоні в неї.

Париж, осінь 1907
або Капрі, весна 1908

СМЕРТЬ КОХАНОЇ

Він знав про смерть лише відоме всім.
Коли ж кохана з віч його востанне
пішла, розставшись не насильно з ним,

а тихо влившись між незнані тіні;
коли відчув він, що на ті краї,
як місяць, сяє усмішка її
і там шанують цнот її святині,—

тоді йому близький став світ мерців,
мов поріднитись з мертвими здолів
він через неї. Каже хай, хто хоче,—

не вірить він, і ті краї урочі
зве кращими й солодшими за всіх,
і стеле їх наосліп їй до ніг.

Париж, поміж 22 серпня
та 5 вересня 1907

ЄРЕМІЯ

Був я м'якший за пшеницю яру,—
це твоя, шаленцю, владна хіть
вкинула до мого серця жару;
от воно, як в лева, пломенить.

Рот мій був, немов уста дитини,—
ти його безжалісно роздер,
вічно він кривавиться тепер
з днини горя до лихої днини.

Про новітні біди нині я
так кричу, як ти велиш, неситий;
біди ці мій рот не можуть вбити,
їх заглушить тільки річ твоя.

В час, коли в сплюндрованій країні
ті, що нам завдали кривди й скрути,
траплять в згубну небезпеку там,—
я хотів би, ставши на руїні,
голос свій колишній знов почути,
що раніше був лише виттям.

Париж, середина 1907

НІЧНА ПОЇЗДКА

(Санкт-Петербург)

Як на добрих дужих рисаках
(вороних орловської породи),
занімівши з втіхи й насолоди,
висвітлений ліхтарями шлях
пробігли ми — о ні! ми пролетіли,
раді до кружіння голови,—
то, палац минувши поночілий,
вринули у вітер з-над Неви,

п'яні від оцих ночей безсонних,
дивних і для неба, й для землі,
що з садів звелись безохоронних,
кинувши свій Літній сад в імлі,—
він світінням статуй мармурових,
білістю їх контурів смеркових
мимо нас проплив на віддалі,—

і тоді спинилось існування
цього міста. Так воно вдало,
наче в нього тільки і було,
що ясного спокою благання.
Той шаленець, що спромігся враз

снів своїх розплутать плутанину,
він свою постійну мисль єдину
знов і знов продумувать весь час
більш не хоче,— місто це на нього
стало схоже. І граніт оцей
з розуму спустілого й хисткого
наче впав і зникнув із очей.

ОБРАЗ

Щоб великий біль свій зберегло
самозречене її обличчя,—
крізь трагедій зіграних величчя
пронесе вона красиво й строго
весь букет своїх прив'ялих рис;
часом, наче тубероза, з нього
рониться несмілий усміх вниз.

А вона продовжує іти,
руки сліпо витягши, хоч знає,
що нічого більш їм не знайти,

і чужі слова говорить,— є
в них інакших людських доль веління,
та вона вкладає розуміння
в них своє,— і вибухом стає
діло незбагненного творіння,
наче наглий клич каміння.

Потім, звівши високо чоло,
цим словам велить упасти знову:
бо ж не да́но змовленому слову

вбрати в себе дійсність світу журну,—
це її майно усе,
що його вона, мов круглу урну,
звівши понад славою, несе
через довгу валку вечорів.

Париж, 2 серпня 1907

ДИТИНСТВО ДОН-ЖУАНА

В його стрункій поставі є щось схоже
на лук, який жінок вражає вмить.
Усміхнене лице його не може
прихильності своєї не явить

або отій пробіглій, або тій,
що наче вийшла з давньої картини.
Уже він більше не юнак-плаксій,
який у тьмі шукає самотини,—

він чаром самовпевнених думок
сягає радості і перемоги
і гідно зносить погляди жінок,
що в захваті й турботі через нього.

Париж, осінь 1907

ВАЗА ТРОЯНД

Ти, певне, бачив, як два люті хлопці
сплелись, б'ючись, у щось одне, що є
зненавистю,— вони качались долі,
як бджолами опадена тварина;
лихі актори, вдавачі надмірні,
докупи звалені, шалені коні,
які, позбувшись зору, щирять зуби,
немов їм череп вже вилазить з пащі.

Однак ти знаєш, як про це забути:
стоїть перед тобою гарна ваза
троянд, її аж понад вінця повнить
довершеність буття, його принадність,
зокремленість, нікомуненалежність,
хоч, може, ця довершеність — для нас.

Життя беззвучність, розвитку безкрайність,
потреба ширу, та не того ширу,
в якому никнуть і маліють речі;
ледь-ледь окресленість, незмірна чистість,
чудесна ніжність, самопроменистість,
яка себе осяює до дна,—
чи є щось інше, схоже на таке?

Або із чим зрівняти відчування,
коли пелюстка пелюстки торкає?

Або коли троянда, мов повіка,
розтулиться, та в глибині її
лежать ще інші стулені повіки,
мов хочуть в квітці сном десятикратно
стлумити силу внутрішнього зору?
Або коли крізь пелюстки поволі
проникне сяйво з тисячі небес,
що кожну краплю темряви процідить,
аби омитий цим огненним сяйвом,
пучок тичинок ворухнувся й звівся?

Троянди можуть рухатись. Поглянь:
в їх рухах кут одхилення малий,—
отож троянд не видно, лиш струмує
проміння світла нарізно від них.

Поглянь отам на білу, що блаженно
свої великі пелюстки розкрила,
неначе з мушлі підвелась Венера;
або на ту почервонілу глянь,—
як вабить засоромлено вона
позбавлену чуття, холодну квітку,
що, замкнута в собі, одна стоїть
поміж розгорнутих, опалих квітів;
і що вони скидають,— те тяжке
й легке, мов плащ, чи одяг, чи крило,

чи машкара,— але не *так,* як маску,
а все скидають, як перед коханцем.

Троянди здатні стати всім,— хіба
та жовта, спорожніла і розкрита,
не є достоту, як лушпайка плоду,
що зберігала в жовтизні своїй
густий, оранжево-червоний сік?

А цій було, напевне, тяжко квітнуть,
бо на повітрі вся її рожевість
набрала барв гіркого фіолету.
А ця, батистова, хіба не сукня,
в якій сорочка ніжно й тепло крилась,
докіль в старій купальні в тінях ранку
не скинуто було і ту, і другу?
А ця з опалової порцеляни,
тонка й ламка китайська філіжанка,
метеликів малих і світлих повна,
або ота, що повна лиш собою?

Та й всі вони украй собою повні,
бо ця самонаповненість і є
для них і світом, і дощем, і вітром,
і відчуттям весни, і непокоєм,
і замаскованою їх судьбою,
і вечоровим сутінком землі;
і все це — аж по хмари, по їх зміни,

аж по хитливий вплив далеких зір
вміститися в одній долоні може.

Все це лежить в трояндах безтурботно.

Капрі, човорічний день 1907

ЧУЖИНЕЦЬ

Без турбот про поговір, без чвар,
розпити зневаживши зухвалі,
він ішов смутний, самітний, далі,
бо любив ночей мандрівних чар

більш за пристрасті ночей любовних.
Ждав годин він, чудесами повних,
осяйних од безлічі зірок,
що промінням прошивали змрок,
юрмлячись у полчищах безмовних.

В інші ночі місяць, ставши обіч,
осявав піднесені, як здобич,
тихі села чи густі сади,
де виднівся замок старовинний,—
він охоче б увійшов туди,
щоб спочинок там знайти хвилинний,
але знав: спочить немає де.
Радо бачив знову гони, й гони,
і мости, і ріки, і затони,
і міста, де марний шум гуде.

І цього зректися нежадливо
тяжче, ніж зректись всього майна,
і відради, й слави обітниці.
Рідною здавалась чужина,
мов зітерті ка́мені криниці,—
власність відтепер його одна.

Париж, літо 1908

ФЛАМІНГО

(Париж. Ботанічний сад)

Неначе змалював їх Фрагонар
у білості такій, в такім багрянці.
Казав один про барв подібних чар:
моя коханка найгарніша вранці,

прокинувшись. Поміж зелених віт,
зіпершись на рожевих ніг стеблини,
вони, розквітлі, мов на грядках цвіт,
привабливі, звабливіші од Фріни,

стоять, схиливши вигин довгих ший,
сховавши очі в пухкості своїй,
у чорноті і пурпурі покрову.

Як заздрий крик зачують з-за вольєр,—
здригнуться лячно та й поринуть знову
в уявний світ примарень і химер.

Париж, осінь 1907

ЧИТАЧ

Хто б розпізнав його, коли свій вид
він в інший бік од світу відвертає
й лише на мить, як сторінки гортає,
перериває скритих марень хід?

Його пізнать тоді не може й мати,
коли, мов тінь, він тулиться до книг,
немов їх п'є... та й нам не розпізнати,
що тратить він, як од очей своїх

одхилить книгу. В ньому все тріпоче,
що створювало тої книги суть,
і, замість світ вбирати в себе, очі
від себе світ готові відштовхнуть:
так тихі діти, бавлячись самітно,
вражаються, уздрівши раптом світ,
і змінюється неладом помітно
досіль впорядженний їх вид.

Париж, серпень 1908

ВИКРАДЕННЯ

Часто дитям ще тікала від служниці,
щоб глянуть знадвору на вітер і ніч
(з дому інакші вони увіч)
і там розпізнати їх таємниці.

Чей, бурі нічні не терзають отак
високих дерев у старезному парку,
як душу терзали їй совість і ляк,

коли по шовковій драбинці несталій
її опустив і поніс далі й далі...

до карети на шлях.

В чорній кареті і дихати їй
затяжко, бо знає: погоня помчиться
по їхніх слідах.
Пройняв її холоду буревій,—
і холодно, й чорно в ній теж з непокою.
Закуталась в шубку свою щомерщій,
на лобі поправила локон рукою
і вчула нараз, як шепнув хтось чужий:
я тут з тобою.

Париж, 1908

РЕКВІЄМ ОДНІЙ ПРИЯТЕЛЬЦІ

Я вмерлих поважаю й віддаю
належне їм за спокій і за те,
що в смерть вони ввійшли, немов додому,
хоч інший ходить поговір про них.
Лиш ти, лиш ти вертаєшся назад,
повз мене йдеш, торкаєшся чогось,
щоб виявило брязком твій прихід.
Молю,— не позбавляй мене знання,
здобутого так тяжко! Правий я,—
ти помиляєшся, коли вчуваєш,
речей торкнувшись, жаль по батьківщині.
Ми перетворюєм його в собі,—
він є не тут; ми все своє буття
проймаєм ним, якщо його зазна́єм.

А я від тебе сподівавсь на більше.
Мене вражає, що блукаєш ти
й вертаєш знов, хоча в житті уміла
змінятись більш, ніж будь-яка з жінок.
Ми не злякались, як ти вмерла,— ні!
Нас не зламала дужа смерть твоя,
розтявши час на «досі» й «відтепер»,

проте це, певне, тільки паша справа,
бо самотужки ми це впорядкуєм.
Мене вражає, що злякалась ти,
та й досі ще вчуваєш марний ляк,—
мовляв, частинку вічності своєї
ти, подруго, втрачаєш тут, отут,
де все ще *єсть*; що розгубилась ти,
узрівши вічність вперше й не збагнувши,
як виникає те єство безмежне,
що притаманне кожній речі там.
Вражаюсь я, що з тих кружлянь, які
тобою кружеляють, знов назад
в часи, вже відраховані, тебе
стягає вниз якась німа тривога,—
ось що мене пробуркує вночі,
мов злодій, що до хати вдерся враз.
Якби я міг сказать, що зволиш ти
приходить з ласки, з надміру чуття,
упевнена в собі, немов дитина,
яка бреде безстрашно по місцях,
де дітям може статися лихе!
Та ні! Чогось благаєш ти. І це
болить, немов мені кістки пиляють.
Той докір, котрий, як мара, вночі
могла б мені ти кинуть, щоб я мусив
ховатися від нього десь в легені,
в кишки, в найдальші комірчини серця,—
не був би він страшніший за твої
благання ті. Чого благаєш ти?

Скажи: я маю виїхать звідсіль?
Чи, може, ти шукаєш річ якусь,
що тут забула? Чи відвідать мушу
я ті краї, де не бувала ти,
хоча вони тобі зрідні, немов
душі твоєї друга половина?

Хотів би я по їх річках пливти,
брести по їхніх землях, і питати
про звичаї прадавні, й гомоніти
з жінками біля їх садиб, і слухать,
як на своїх дітей вони гукають.
Хотів би глянуть, як трудом одвічним
вони собі підкорюють свій край,
поля й луги; я завітати прагну
до їх царя; я хочу підкупить
їх панотців — нехай вони мене
поставлять перед образом священним
і підуть геть, замкнувши двері храму.
Тоді, знання сягнувши, я б хотів
до звірів придивитися, щоб дещо
з їх поведінки до своїх суглобів
пристосувати: я на мить в їх зорах
затримаюсь,— потримавши, вони
мене відпустять мирно та спокійно.
Садівника схотів би попросити,
щоб він назвав мені наймення квітів,—
я сотні запахів би перевіз
в уламках тих найменувань прекрасних.

Плоди хотів би купувать, плоди,
в яких цей край відбився весь, до неба.

Аджеж ти зналась на плодах достиглих —
на терези їх клала перед себе
і міряла по барвах їх достиглість.
Як на плоди, дивилась радо ти
на женщин і дітей, і милувалась
із розмаїтих форм їх існування.
Дивилась ти й на себе, як на плід,
себе з убрання вийнявши і ставши
перед свічадом, утопивши зір
у глиб його,— воно було велике
і не казало про відбите в нім —
«оце єсмь я», казало — «єсть оце».
Незацікавленим було твоє вглядання,
було воно й незаздрим, бо тебе
не прагнуло,— воно було святебним.

У пам'яті я й хочу зберегти
тебе такою, як була в свічаді,—
далеко від усього, вглибині.
Чому ж інакша ти тепер приходиш?
Чому собі ти суперечиш? Нащо
мене вмовляєш, наче є в твоїм
бурштиновім намисті вагота
від ваготи тієї, що її
немає в потойбічному бутті
картин, уже спочилих. На́що ти

своєю з'явою лихе віщуєш?
І нащо обрис тіла свого ти,
мов лінії долоні, розглядаєш,
щоб я на них дивитися не смів
не мислячи про те, що є судьбою?

Іди ж сюди, у світло свіч. Мерців
я не боюсь побачити. Вони,
до нас прийшовши, також мають право
видимими ставать, як інші речі.

Іди ж сюди. Хоч мить побудьмо тихо;
поглянь на цю троянду на столі,—
хіба круг неї сяйво не тріпоче,
як і твоє? Не місце їй отут,
а десь в саду, не біля мене. Їй
лишитись треба чи піти. Навіщо
чогось чекати? Що до мене їй?

Ти не лякайсь, що все збагну я. Ах,
цього я прагну, я інак не можу,
нехай помру, а мушу все збагнути.
Збагнуть, чому ти тут. І я збагнув.
Немов сліпець, що нишпорить навколо,
твою намацав долю і не знаю,
як звать її. Журімося ж удвох,
що хтось тебе забрав з свічада. Можеш
ти плакати? Не можеш. Замість плакать
ти зріло споглядати захотіла,

готова вже всі соки у собі
перетворить на силу існування,
яка в тобі кружлятиме наосліп.
Тебе твій випадок останній вирвав,
тебе він вирвав з мандрів щонайдальших
назад у світ, де править воля соків.
Не всю тебе він вирвав,— тільки частку,
коли ж ця частка з дня у день змогла
і важчати, і дійсністю пройматись,
тоді ти стала вся собі потрібна,
і виткнулась, і почала себе
по крихітці з закону виривати,
сама собі потрібна ставши. Потім
із грунту серця, теплого, як ніч,
повитягала зернята зелені,
з яких зрости і смерть твоя повинна,
зрости повинна до твого життя.
Ти їх погризла, ці зернини смерті,
ти гризла зерна, і солодкий присмак
був на губах, але не знала ти,
що ця солодкість є твоєю суттю.

Давай пожуримось. Ти знаєш? Кров
в своїм кружлянні в тебе завагалась
і неохоче потекла назад,
коли її ти відкликáти стала.
Як тяжко їй було ще раз ввіходить
в маленький кругообіг тіла й знову
вертатися в плаценту материнську,

бо страшно втомний був цей поворот!
А ти її вперед штовхала, гнала
до вогнища, як гонять на офіру
тварин, ще й хочуть, щоб вони раділи.
Свого ти досягла: покірно й радо
туди побігла кров. Здалось тобі,—
бо ти до інших мірок там навикла,—
що це надовго буде, а проте
уже ввійшла ти в час, а час є довгим,
і час іде, і час росте, і час —
як довгої недуги повертання.

Яким коротким ти жила життям,
рівняючи до тих годин, коли
сиділа ти, спрямовуючи мовчки
усі зусилля майбуття свого
до зародка нового,— до недолі,
що вдруге почалась. О труд гіркий!
О труд надмірний! День у день на нього
ти йшла, себе волочачи ледь-ледь,
і свій уток із ткацького верстата,
усі нитки заплутавши, тягнула.
Але й тоді ще прагнула ти свят.

Адже, здійснивши намір свій, жадала
ти нагороди, наче та дитина,
що випила до дна гіркий свій трунок,
який, мовляв, здоров'я верне їй.
Тобі прийшлось давати нагороду

самій собі, бо інші всі — далеко,
та й жоден з них не міг би відгадать,
якої нагороди ти жадаєш.
Ти знала це. На ліжку породіллі
сиділа перед люстром, і воно
відбило все. Це ти була усім,
а те, що зовні,— лиш самоомана,
самоомана чарівна жінок,
на зачіски і на оздоби ласих.

Ти вмерла так, як і раніш жінки
по-старомодному, в господі теплій
вмирали смертю породіллі, котра
замкнутися вже хоче і не може,
бо тьма, яку вона такóж зродила,
знов пнеться, і вертається, й гнітить.

Можливо, личить плакальниць найняти
при цій нагоді? Тих жінок плачливих,
що, ради грошей, згодяться за плату
проскиглити й провити цілу ніч?
Звичаїв треба! Маємо замало
звичаїв. Час минає в балачках.
Отож і мусиш, мертва, ти приходить,
щоб тут удвох зі мною на недолю
поскаржитись. Ти чуєш, як я скаржусь?
Свій голос, мов хустину, я б хотів
накинути на решткн твої смертні
і геть його роздерти на лахміття,—

пехай подерті клапті слів моїх
пливуть у цьому голосі і мерзнуть,
якщо вони — лиш скарга. Але ні!
Не скаржусь,— звинувачую не тільки
того, хто був тебе забрав із тебе
(його я не знайшов, та й він — як інші),—
я чоловіцтво винувачу в нім.

Вчуваю часом,— зводиться з глибин
дитинство,— і не знаю, може, це
дитинячість мого дитинства чиста,
проте й не хочу знати. Я зліплю
із неї ангела, й не гляну навіть,
і геть жбурну його в передні лави
кричущих ангелів, що бога молять.

Таж надто довго мука ця триває,
щоб стерпіти її. Для нас затяжко
страждати з мук несправжнього кохання,
зіпертого на застарілу звичку,
що правом зветься, кривдою ж зростає.
Хто з нас у власність право це набув?
Хто те привласнив, що й себе самого
не втримає, лиш інколи на мить
себе побіжно вхопить та й відкине,
як відкидають дітлахи м'яча?
Постави Ніке жоден флотоводець
на прові корабельній не встановить,
бо таємнича легкота богині

морським вітрам скоритись може враз,—
отак і ми прикликати не смієм
тієї жінки, що вже нас не бачить
і далі просто, мов крізь чудо, йде
вузькою смужкою свого буття.
Провиною б цей заклик був для нас.

Так, це — провина, якщо є виною
не збільшувать свободою своєю
коханої свободу. Залишімо,
посівши те, що любимо, таким,
як є воно, бо стримати себе —
цього не важко досягти й навчитись.

Ти тут іще? Десь, певне, причаїлась?
Про все ти так багато знала, так
багато вміла, ідучи звідсіль,
для всіх розкрита, наче день на прузі.
Жінкам приречено страждать. Любити —
теж самотою жити. Це відомо
митцям, бо перетворюють вони
своїм трудом усе, що полюбили.
Про це ти знала також, і тепер
твого знання і слава не відніме.
Ах, слави ти не прагнула! Жила
ти непомітною; свою красу
так в себе убирала, як от прапор
в чохол вбирають сірим ранком буднів.
Ти прагнула лиш праці, та вона,
не звершена, не звершена і досі.

Якщо ти тут, якщо в цій тьмі є місце,
де чуйно коливається твій дух
на рівних хвилях звуку, що вночі
їх пробудив самітний голос мій
у течії високої кімнати,—
тоді послухай: поможи мені.
Ти бачила, як несвідомо ми
у нашім поступі назад сповзаєм
до чогось незбагненного, у чому
заплутаємось, як у снах, і так
вмираємо, не пробудившись навіть.
Ніхто не ступить далі. Знають всі,
хто кров свою на довгий труд підносив,
що часом марно рине вниз вона
тяжкою непотрібною вагою.
Адже ж існує давня ворожнеча
поміж трудом великим і життям.
Допоможи це висловить мені.

Не повертайся. Якщо стерпиш,— будь
між мертвих мертва. Мертві теж діяльні.
Тож не розвійся й поможи мені
так, як мені допомагає зрідка
найдальша далеч: у мені самім.

Жовтень — листопад 1908

РЕКВІЄМ
ГРАФОВІ ВОЛЬФУ
ФОН КАЛЬКРЕЙТУ

Чи справді ми не бачились ніколи?
На серці в мене ти лежиш початком
тяжким,— я з ним загаявся. Почну
казати про небіжчика, про тебе,
померлого так пристрасно й охоче.
Чи бажане полегшення знайшов ти,
чи, може, смертю нежиття не стало?
Ти сподівався щось набути там,
де набуття не варте анічого,
і прагнув ти відвідать ту країну,
якої образ був в тобі завжди,
і до якої ти ввійшов би ззовні,
і всю пройшов би, дужий та движкий.
О хай би ти не піддавався так довго
обманові цих помилок хлопчачих,
нехай би, вкинутий у нурт печалі,
поглинутий і вже напівбезтямний,
в своїм пориві до зірок далеких
знайшов ти втіху, що її тут зрікся,
всі прагнення в посмертя перенісши.
Як близько був ти, любий, біля втіхи!
Вона була така питома й свійська,

ця строга втіха туг твоїх суворих.
Розчарувавшись в щасті і нещасті,
в собі копався, все перешукав
і тяжко зводивсь, мало не зломившись
під ваготою знахідок своїх,—
ти їх підніс, як ще не знану втіху,
твою маленьку справжню рятівницю,—
її тягар крізь кров ти ніс і виніс.

Ти не гадав, що буде цей тягар
такий нестерпний,— надто гнобить він,
якщо є достеменний. Ти поглянь:
ото, мабуть, твоя наступна мить
приходила в вінку на косах,— ти
її відтрутив, вдаривши дверима.

О цей удар, як він лунає світом,
коли разючий протяг нетерплячки
відімкнуте все замикає знов!
Хто твердить, наче сильне семено
стрибком не може витягтись із грунту?
Хто дослідив, чи в зорі свійських звірів
раптова хіть до вбивства не свіне,
коли ця хіть проткне їх мозок зблиском?
Хто знає наслідки того, коли
в найближчий шпиль ударять вчинки наші?
Хто може вплив цих наслідків простежить?

Ти знищив це,— і так на всі часи
про тебе доведеться говорити.

Хай навіть прийде той герой, який
зірве з речей, мов маску, їхній смисл,
що ми вважаємо за їх обличчя,
тоді побачим справжній лик речей,
що вже давно крізь потаємні діри
втупляли в нас свій мовчазливий зір:
оце є лик, який змінить не можна,
а ти це знищив. Там лежали брили,
в повітрі вже вчувався ритм споруди,—
навколо брил ходив ти і не бачив,
що в них є лад: одна з них заслоняла
від тебе іншу, і тобі здавалось,
немовби кожна вкорінилась в землю,
коли хотів ти, мимо ідучи,
піднести їх, хоча й не сподівався,
що піднесеш. Але ти всі підніс
у розпачі і гніві, щоб нараз
жбурнути знов у пащу каменярні,
куди вони не влазили, бо їх
ти власним серцем понадміру збільшив.
Якби поклала жінка ніжну руку
на гнів оцей, коли він починався;
якби тут перехожий нагодився,
заглиблений в думки свої, і мовчки
тебе зустрів, коли ти німо йшов
на подвиг свій; якби твій шлях проліг
повз невгамовну кузню, де так просто
працюють люди, куючи нам день;
якби в твоєму зорі стало місця

для відбитка маленької комахи,
що трудиться, долаючи заваду,—
тоді відразу в світлому прозрінні
ти прочитав би письмена, які
з дитинства ще поволі вгрузли в пам'ять
і час од часу надили складати
їх в речення,— ах, ти їх не вчитав!
Я знаю, знаю: ти лежав і мацав
ці риси, наче напис на гробниці.
Все, що здавалось світлим, ти підносив
до цих рядків, як світоч, та згасав
той пломінь, заким ти вчитав, можливо,
від подиху твого або від того,
що руки затряслись, або отак,
як випадково часом гасне пломінь.
Ти не вчитав. А ми тепер не можем
цього вчитати крізь печаль і далеч.

Ми тільки вірші бачимо,— вони
в тобою добраних словах приносять
нам теплоту твоїх чуттів. О ні,
не всі ти добирав,— адже бувало,
що ти за ціле уважав початок
і знов та й знов повторював його,
немов доручення якесь журливе.
О хай би з власних уст не чув його ти!
Тепер по-іншому ті самі вірші
читає ангел твій,— з його читання
я радістю проймаюся. За тебе

радію я, бо це — усе твоє,
бо геть відпало все, у чім кохався,
бо в пильному вгляданні ти пізнав
відмовлення від всього і відчув
у смерті поступ свій. Тобі, митцю,
належали ці три відкриті форми.
Дивись, ото із першої литво:
для почувань твоїх гарячих простір;
а з другої я дам тобі світогляд,
великого художника світогляд,
нічого не прагнуший. Третю сам
ти загодя був розтрощив, як тільки
з розжареного серця твого вилився
гарячого металу перший витоп,—
була це смерть, зготована уміло
і кута добре,— та властива смерть,
якій потрібні ми, докіль живем,
яка ніде не ближча нам, ніж тут.

То все було твоїм добром і скарбом,
і ти це часто відчував, але
лякався порожнин у формах тих,
хапавсь, вичерпуючи порожнечу,
і скаржився. О прастаре прокляття
поетів, здатних скаржитись, хоча
повинних говорити. Їм любіше
свої чуття оцінювати, замість
відображати їх; вони гадають,
що всі свої і радощі, й жалі

у віршах мусять славити чи ганить;
вони — неначе хворі, що говорять
лиш лементом і зойками про те,
що їм болить, бо сили їм бракує
в тверді слова цей біль перетворити,—
так будівник собору запал свій
вкладає сам у камені байдужі.
Рятунок був. Якби хоч раз ти зміг
побачити, як доля в вірш ввіходить,
і не вертає звідти, і стає
у вірші тільки образом, не інше,
як предковим портретом, що здається,
коли на нього в рамі поглядаєш,
на тебе схожим, а то й знов несхожим,—
ти витримав би.

Буде дріб'язковим
про те гадать, чого і не було.
Не в тебе цілив цей натяк на докір.
Все, що стається тут, випереджає
гадки і думи наші так, що годі
нам наздогнати й розпізнати дійсність.

Не бійсь, якщо тебе зачеплять вмерлі,
ті інші вмерлі, котрі до кінця
все витримали. (Що назвать кінцем?)
Ти, як належить, глянь на них спокійно
і не лякайся, що жалоба наша
тебе обтяжить, впавши їм у вічі.

Значні слова з часів, коли діла
були іще видимі,— не для нас.
Нам не здолати. Встояти — та й годі.

Париж, 4—5 листопада 1908

ПЕРША ЕЛЕГІЯ

Хто з сонму ангелів вчує мій клич, коли скрикну?
Хай би якийсь і почув, і притис би мене
раптом до серця,— я згину тоді, бо сильніший
він є від мене. Адже ж красота — не що інше,
як початок жахливого. Ми іще терпим його
і дивуємось дуже, чому красота не воліє
знищити нас. Кожен-бо ангел — жахливий.

От я і стримуюсь, от я й ковтаю волання
темних плачів своїх. Ах, чи хто-небудь
ще нам потрібен? Ангели — ні, люди — ні,
навіть тварини, які найспритніші,— ті знають,
що почуваєм себе ми не зовсім, як вдома,
в усвідомленім світі, з якого лишилось нам,
може,
дерево, бачене нами щодня десь над яром,
та ще й дороги вчорашні, і пещена нами
відданість наша отій застарілій звичці,
що уподобала нас, і лишилася, і не відходить.

О, ще ця ніч, ця ніч, коли нам обличчя глодає
всесвіту вітер,— хто ночі такої не звідав,

знадної, ніжно зрадливої, на яку
кожне натруджене серце самітно чекає?
Може, вона для коханців і справді є легша?
Ах, свою долю вони перед себе лиш криють.
Ти ще не знаєш цього? То скинь же
з плечей порожнечу
в простір, який ми вдихаєм; можливо,
лиш птиці
почувають, як ширяться в їхньому льоті
повітря.

Так, ти потрібен був веснам. Сподівалися й зорі,
що відчуєш ти їх. Перед тобою в минулім
інколи зводилась хвиля або віддавалась
скрипка тобі, коли мимо розчинених вікон
ти переходив. Доручення в цьому було.
Виправдав ти його? Чи не був ти чеканням
надто розвіяний, наче це все віщувало
близькість коханої? (Де ти її заховав би? —
знано, що думи, чужі і великі, тебе
часто відвідують, ще й залишаються на ніч).
Якщо ти журишся, то заспівай про коханців,—
славні чуття їх і нині не досить безсмертні.
Або оспівуй покинутих; кажуть, вони
глибше кохають, ніж втішені. Ти починай
їм невичерпну хвалу знову і знову співати.
Зваж: для героя загибель — це тільки привід,
щоб існувати, щоб народитись востаннє,
але закоханих виснажена природа

в лоно своє знов приймає, бо сил їй бракує
двічі народжувать їх. Ти про Га́спару Стампу
вдосталь надумався? За надихаючий приклад
жінку закохану цю обирає для себе
дівчина, котру невірний коханець покинув,—
в думці у неї: чи буду така, як вона?
Чи не повинні для нас найстаріші ці болі
стати пліднішими? Чи не пора нам любовно
любих відтрутити, з дрожем їм протистати,
наче стріла, що протистоїть тятиві,—
раптом відтручена, вона чимось більшим стає,
ніж сама вона є, бо зупину не має ніде.

Кличі, кличі. Вслухайся в них, моє серце,
так, як вслухались святі; од землі відривав їх
поклик могутній,— вони ж, неймовірні, цього
не відчували і далі вклякали покірно,
так от заслухані. Голосу бога ти, серце,
знести не зможеш, бодай би відчуло хоч подув,
цю ненастанну, утворену тишею, звістку.
Нині її тобі юні померлі шепочуть.
Чи не говорить спокійно їх доля з тобою,
як увіходиш до церкви в Неаполі, в Римі?
Чи не озвався недавно до тебе надгробок
написом думним у Santa Maria Formosa?
Чого з мене хочуть? Я нишком готовий зректися
натяку навіть на сумнів, що може
трохи завадити чистому рухові душ їх.

Дивним, либонь, є покинути землю назавше,
ледве набутих звичаїв назавше позбутись,
позбавить троянди та інші жадані нам речі
всякого значення для людського майбуття,
більше не бути отим, кого пестили руки
безкінечно тривожні, і навіть ім'я своє власне
викинуть геть, наче іграшку зламану й марну.
Дивно надалі бажань не бажати. Дивно
бачить розпурханим в прóсторі все, що здавалось
дуже важливим. Справа трудна — помирання,
наздоганяння смерті, в якім поступово
вічність вчувається. Роблять живі помилку,
смерть од життя відрізняючи надто сильно.
Кажуть, що ангели часто самі не знають,
чи до живих, чи до мертвих приходять. Несе
вічності дужий потік крізь обидва терени
всі покоління і глушить їх там і отут.

Врешті ми тим, хто дочасно помер, не потрібні,—
м'яко вони від земного відвикли, як м'яко
від материнських грудей відвикає дитя.
Тільки ми, котрі прагнем таїн превеликих,
що часто
зріють в жалобі, чи зможемо бути без вмерлих?
Міф недарма розповів, що в тужінні за Ліном
мýзика перша закляклість глуху пронизала.
В зляканім просторі, звідки назавше пішов
юний півбог, забриніла нараз порожнеча
тим, що нас вабить, і нам помагає, і тішить.

ДРУГА ЕЛЕГІЯ

Кожен ангел жахливий. Але я — о горе! —
про вас,
птиці душі, часто вже смертопосні, співаю,
знаючи вас. Де поділися Товія дні,
коли в двері хати ввійшов один з Променистих,
вбраний мандрівцем і вже не страхітливий
більше
(юний до юного, ще й приглядався цікаво)?
Хай би явився архангел грізний з-понад зір,
ставши на крок біля нашого падолу: стрімко
знесене серце порвалось би в нас. Хто ж ви є?

Ранні щасливці, обранці творіння,
висі гірські, небокраї ранкові
світового творіння,— пилок
божества, що розквітнуло, сяйва суглоби,
щаблі, переходи, сходи, ступені, трони,
простір буття, забороло блаженства, сум'яття
запломенілих чуттів,— і раптом свічада,
що із себе виточують власну красу
й знов її творять у власнім обличчі.

Ми від палу чуттів одлітаєм, як випар; ах, ми видихаєм себе; ми все слабше від зблиску
до зблиску
чадом димуємо. Хай нам тепер хтось говорить: так, ти в кров мою входиш, цю весну і кімнату повниш собою...
Дарма! Не зупинить він нас, ми в ньому зникаємо. Всіх, що прекрасними
стали,
о, зупинити чи може хтось? Ви́димість світла ненастанно на їхніх обличчях з'являється
й никне.
З нас, як із першого раннього зілля роса,
наше все никне, або як з гарячої страви
випар злітає. О посміх — куди ти? О погляд:
тепла, новітня, від серця відхлинула хвиля!
Горе! Ми в цьому існуєм. Чи прийме наш
присмак
Всесвіт, в якому розтанем? Чи ангели справді ловлять лиш власне, що з них променилось було, чи, мов з недогляду, часом не ловлять при тому трохи і нашої сутності? Може, в їх риси
вписані ми бодай так, як непевність в обличчя женщин вагітних? Вони і не бачать цього,
поспішаючи в себе вернутись (хоч бачити
мусять).

Якби вміли, то гарно про це розказали б коханці в тиші нічній, бо все інше, здається, воліє

нас притаїти. Дивіться: ще існують дере́ва,
наші доми ще стоять. Тільки ми
мимо цього проходим, як протяг пливкого
повітря.
І об'єдналось це все, щоб замо́вчати нас,
трохи — від сорому, трохи — від тьмяних надій.

Вас, угамованих, щасних взаємно коханців,
я питаю про нас. Ви з'єднались. Що знаєте ви?
Гляньте: здається мені, я долоні стуляю,
я змарніле обличчя ховаю між них. Почувань
це дає мені обмаль. Чи досить їх, щоб існувати?
Вас, що захоплені захватом другого, доки
ви не покоритесь ревним благанням його:
більше не́ треба вже! — вас, що від дотику рук
достигаєте, як гроно у час винобрання,—
якщо гине один з вас, то тільки тому, що другий
дужчий був,— вас я про наші запитую долі.
Знаю: ваш доторк — щасливий, бо ласка триває,
бо не зникає те місце, якого ви, ніжні,
чуло торкнулися,— в цьому дано́ вам
чисту тривалість та й ще сподівання на вічність
в стиску обіймів. Проте, як мине перший острах
перших поглядів, тоскна журба біля вікон,
перша спільна прогулянка садом,— відтак
чи самими собою залишитесь ви, коханці?
Бо як устами до уст притулитесь навза́єм,
наче зливається струменем трунок із трунком,—
дивно тоді, якщо пити одрікся питущий!

Вас на стелах античних не вразила обережність
лю́дського жесту? Любов і прощання так легко
там на плечі лягли, неначе зродились вони
з іншої суті, ніж наша. Згадайте про руки,
негнітючі, спокійні, хоч тулуби повні могуття.
Вміли тоді панувать над собою і знали:
далі за це не йдемо; смієм торкатись
нашого саме так; сильніше торкають
тільки богове. Проте це є справа богів.

От би знайти нам чисте, маленьке поле
людської долі, клаптинку плодючого ла́ну
поміж потоком і скелями. Нас наше серце
перевищує так, як і *ті*. Ми за серцем не можем
стежить ні в образах, що його зм'якшують, ні
в тілі божеств, де його притамовано більше.

ТРЕТЯ ЕЛЕГІЯ

Щось одне — про кохану співання; щось інше,
о леле,—
діяння скритого в крові бога річок.
Хлопець, якого кохана й здаля розпізнає,—
що́ знає він про володаря пасолоди,
про бога, який зі своєї самотності часто,
якщо його не потішила дівчина або —
ах! — забарилась, підносить божественне чо́ло,
закликаючи ніч до безмежного непокою?
О Нептун крові, о тризуб його страховитий,
о темний вітер, з грудей його дутий крізь
мушлю!
Чуєш, як риється й глибшає піч? Її зорі,—
чи не від вас сходить радість, відчута коханцем,
що кохану узрів? Чи віру його у пречистість
личка її не зродила пречистість сузір?

Ні, о леле, не ти і навіть не рідна мати
лук його брів натягла для такого чекання.
Не ради тебе, закохана, не ради тебе
пружиться рот його, щоб розмовлять
плодотворно.

Може, ти, плинна, як вітер досвітній, гадаєш,
що легкі твої кроки змогли його так потрясти?
Ти стривожила серце його, але вдарили в нього
ще давніше тривоги, його доторкнувшись
раптово.
Ти поклич його... ні, він не вийде з оточення
тьми,
хоч і *прагне* цього він; до серця твого потайного
швидко він звикнув і там починається він.
Чи насправді він там почався?

Матінко, ти є ота, що його почала;
він новим був для тебе, над новими його очима
дружній світ ти схилила, боронячи від чужого.
Ах, де той час, коли постать твоя струнка
перед ним заслонила розбурханий хаос?
Ти багато чого перед ним затаїла — нічну
небезпечність кімнат обернула на їх сумирність,
в схованці серця змішала олюднений прóстір
з простором ночі. Не в темряву, ні, у твоє
щонайближче буття ти поставила світоч нічний,
що, неначе із приязні, сяяти став. Кожен шурхіт
ти змогла пояснити, жартуючи, буцім
вже здавна
знала, *коли* зарипіти повинна підлога...

А він слухав і тихнув. Притишувало твоє
чуле нічне вставання; з-за шафи з'являлась
доля його, висока, в плащі; загорнувшись

у згортки запони, розсунутої легенько,
виступала його неспокійна, бентежна
майбутність.

Потім він, втихомирений, тихо лежав,
під дрімотними віями ніжного виду твойого,
насолоду смакуючи в передчутті засинання,—
почувався як в захистку... Але *внутрішньо:* хто
захищав його, чинячи опір припливу змужніння?

Ах, це *була* необачність заснулого,— він
спав, але марив, він був у сновидній гарячці.
Він, той Новий, той Тривожний, обплутаний був
довгими вусиками внутрішніх явищ,
оплетених візерунками, що гнітили зростанням
форм своїх буйних, по-звірячому жадливих.
Він їм піддався. Він полюбив,
полюбив своє внутрішнє я, його нетрища дикі,
отой праліс в собі, де на купах трухлини глухої
серце його променисто-зелене стояло.
Він полюбив це, але геть покинув і рушив
від коріння свого до дужого праджерела,
де маленьке його народження вже відбулося.
Закохавшись, зійшов він до давньої крові своєї,
наче до яру, де жах причаївся, ще предками
ситий.
Знало його все Страшне і моргало тямуще.
То посміхалось Жахливе... Не часто
так посміхалась до нього, матусю, і ти.

Як же посмів би він не полюбити всього,
що всміхалось до нього? *Раніш* за любов до тебе
він одчув ту любов, що, коли ти його носила,
в лоні таїлася в водах, що полегшують заплід.

Глянь: ми кохаєм не так, як от квіти,
що квітнуть
тільки одного єдиного року. В коханні
сік вікопомний нам сповнює плоть. О, дівчатко,
ми кохаємо в нас не Одне, не єдине Майбутнє,
а незліченність кипінь; не одне лиш дитя,
а безліч батьків, що лежать десь на нашому дні,
наче гірські обвали; а річище всохле
матерів передвічних; а цей круговид, прикритий
хмарою або осяйною запоною долі.
Дівчино, *ось що* випередило тебе.

Що ти знаєш сама, ти, що всю передвічність
зуміла
вивабити з коханого? Які почуття
вийшли на яв з проминулих уже існувань?
Скільки жінок розгнівила ти? Скільки похмурих
чоловіків ти збудила у крові юнацькій?
Горнуться діти померлі до тебе... О, нишком,
нишком зроби щось ласкаве для нього,
щось певне:
поведи по садах, подаруй йому світлих ночей
понадмірність...
Затримай його...

ЧЕТВЕРТА ЕЛЕГІЯ

О дерева́ життя, коли ж зима настане?
Не одностайні ми, ми не такі, як пере-
літні птиці. Ми себе запізно
в раптовий вітер кидаєм, і відстаєм,
і падаєм на збайдужілий став.
Ми водночас і квітнемо і в'янем.
А десь блукають леви і не знають,
докіль могутні, про якесь безсилля.

Проте, коли з'єднатись хочем, жде
від нас відплати інше все. Ворожість
найближча нам. Закохані — і ті
знаходять поміж себе загорожі,
хоч прагнуть ширу, вольних ловів, дому.

Для нас контрастне тло рисунка миті
готується дбайливо, щоб змогли
його уздріти,— має бути ясним
оце для нас. Ми контура чуття
не знаємо, а тільки те, що зовні
його формує. Хто з вас не сидів,
вглядаючись в завісу серця лячно?

Вона звелась. Лаштунки тут — прощання.
Все легко зрозуміть. Знайомий сад,
ледь-ледь хитливий. Вибіг танцюрист.
Але не *той* він. Годі. Хоч і вправно
він діє, перевдягнений, проте
він є міщух і входить через кухню
він до житла свого.

Мені любіша
за напівнапхані оці машкари —
лялька. Її напхали повно,
і радше я триматиму цю ляльку,
її фігурку, дотики її
і постать. Тут. Я перед нею тут.
Хай згаснуть лампи, хай мені промовлять:
«Усе кінчилось», хай на сцену ввійде
порожнява, а з нею сірий протяг,—
і хай мене самотнього покинуть
мої німотні пращури, й жінки,
і навіть кароокий зизий хлопець,—
я тут лишусь. Тут видиво є завше.

Чи це не правда? Ти, що через мене
гіркот життя вкрай скуштував, мій батьку,
ти, що напився темного настою
моїх повинностей, коли зростав я,
і, смак пізнавши майбуттів чужих,
допитливо в мій млистий зір вглядався,—
це ти, мій батьку, ти, відколи вмер,

всередині моїх надій за мене
тривожишся. Ти всю байдужість вмерлих,
весь їхній скраб байдужості ладéн
віддать за крихітку моєї долі.
Чи це не правда? Ви скажіте, ви,
які мене кохали, я ж потроху
вас теж почав кохати, хоч і кидав,
як тільки простір у обличчях ваших,
такий для мене милий, обертався
на всесвіту неосягненний простір,
де не було вже вас... Отож волію
чекати дійства на лялькoвій сцені,—
ні, не чекать, а так втупляти зір,
аж на відплату за мою уважність,
усі ляльки вже витягши, сам ангел
на сцену вийде грати за актора.
Ось врешті видиво — ляльки і ангел.
Тоді б з'єдналось те, що ми постійно,
докільки живемо, роздвоюєм. Тоді б
злились в один круговорот всіх змін
всі пори року — отоді і ангел
заграв би перед нами. Зваж, хіба,
вмираючи, не мусять люди ясно
збагнути, що тутешні наші вчинки
є тільки приводами. Тут-бо все
не є собою. О часи дитинства,
коли таїлось за речами більше,
аніж саме минуле, перед нами ж
ще не було майбутнього, і ми

зростать спішили, бо хотіли стати
дорослими на втіху тим, які
нічого, крім дорослості, не мають.
Тоді в своїм самітнім проминанні,
вдоволені існуючим, стояли
ми в просторі між іграшками й світом
на місці, що від правіку було
обладнане для чистого діяння.

Хто вкаже, де стоять дитині? Хто
її поставить між сузір і вручить
їй міру відстані? Хто смерть її
з черствого хліба зліпить чи вкладе
в кругленький рот цю смерть, немов
зернину
із яблука прегарного?.. Убивць
збагнути легко. Але смерть оцю,
всю смерть, яка є *попереду* життя,
в собі пронести лагідно й незлобно —
цього не описати.

П'ЯТА ЕЛЕГІЯ

(«Мандрівні акробати»)

Присвячується пані Герті Кеніг

Хто ж вони є, скажи мені, ці мандрівці, а може,
гнані ще більше за нас втікачі, яких спозаранку
вигнала, хтозна-кому на потіху,
вічно несита сваволя? Вона їх ганяє,
ними вихляє, жене їх, і гне їх,
кидає вгору, і вловлює знов; як по маслу,
по гладенькім повітрі вони зіслизають додолу
на свій ветхий, від їхніх постійних підскоків
витертий килим, цей килим, у всесвіт
вкинутий напропадиме,
вліплений пластиром там, де небо околиць
зранило землю.
От вони сходяться тут,
і випростуються, і подібні стають до великих
літер рядків... І нараз найсильніших мужчин
схоплять, жартуючи, й хваткою звичною
скрутять,—
так на бенкеті лиш Август Саксонський умів
скручувати олов'яну таріль.

Ах, а навколо —
люду задивленого троянда

квітне і сипле листки. Наоколо
маточки, в котру власний пилок потрапив,
плід несправдешній зачався неохоче,— вона ж
зовсім безтямно просвічується крізь тоненьку
плівку вдавано всміхненої неохоти.

Ось він: моцак помарнілий, морщавий,
дідок, барабанити тільки придатний,
запхнутий в шкуру свою таку запростору,
неначе
двоє мужчин в ній містилось раніш, та один
вже на кладовищі ліг, а оцього лишив,
майже здурілого і глухого,
в шкурі своїй овдовілій.

От ще юнак,— він такий, мов родився од черниці
і карколома,— туго та міцно набитий
м'язами й простосердям.

О, ви,
котрих іще малолітнє страждання
мало за іграшку впродовж якогось
з видужань довгих своїх.

Ти, що, гупнувши так,
як гупають тільки плоди, недозрілий
падаєш сотні разів щодня
з дерева спільного руху (прудкішого, ніж вода,
що за мить протече крізь весну, і крізь літо,
й крізь осінь),—

падаєш, гупаючи об труну;
часом в перерві щось виникає в тобі,
мов обличчя,
звернуте до твоєї так рідко
ніжної матері, але воно в твоїм тілі
пласко зникає, лякливе,
ледве накреслене обличчя... І знову
плеще мужчина в долоні на знак до стрибка,
і перед тим, як загостриться біль коло серця,
мучущого завше,— почне припікати у п'ятах
раніш за цей біль, за причину тих наглих
плотських сльозинок, що раптом їх виточать очі.
І все ж — хай наосліп —
усміх...

Ангеле! О зірви цей усміх, мов дрібненьке
цілюще зілля,
поклади його в слоїк, доглянь! Вмісти біля нього
радощі, ще нам не знані; прослав оце зілля,
написавши на урні барвисто й гордливо:
«Subrisio Saltat».
Ось і ти, мила,—
через тебе перестрибують німо
радощі найсильніші. Можливо,
тішаться з тебе твої торочки
чи, можливо, на юних
грудях тугих металевий зелений шовк
більше не прагне нічого, вдоволений зовсім.
Ти,

оголена аж по плечі,
завше порушуєш всіх терезів нетривку
рівновагу,
байдуже кинута, наче той овоч базарний.

Де, о *де* місцина — у серці вона моєму,—
де були ще вони *неспроможні,* від іншого інший
ще відпадали, неначе тварини,
злучені, але нездатні до парування,
де заважкий ще тягар,
де ще непевно кружляють
на розкручуваних тростинах
тарелі...

І раптом у цьому тяжко здобутім *ніде,*
раптово —
невимовна місцина, в якій найчистіша замалість
незбагненно змінюється і переходить
в ту порожню надмірність,
в якій многовмістний рахунок
незліченно зростає.
Площі, о площо Парижа, безкрайня арено,
де кравчиня, madame Lamort,
тривожні дороги землі, ці стрічки нескінченні,
в'яже, сплітає, з них заново творить
банти, кокарди, фестони, кетяги штучні,
барви фальшиві,— оздоби дешевих
капелюшків зимових Недолі.
. . . . . .

Ангеле! Вкажи ту місцину, ще нам не відому,
де закохані, ставши на килимку небувалім,
нам покажуть оте, що ось тут
показати не можуть,— свої дерзновенні,
серцетрепетні, смілі фігури,
вежі розради, драбини
хистко зіперті одна лиш об одну без грунту,—
тут би на це *спромоглися* вони поміж тлуму
незліченних безмовних мерців-глядачів,—
чи кинули б ці мертвяки свої, заощаджені дбало,
пильно приховані, вічно коштовні, останні
грошики щастя отій, нарешті
щиро усміхненій парі на їхній притихлий
килим?

ШОСТА ЕЛЕГІЯ

Здавна, смоковнице, значить багато для мене
те, що ти майже не знаєш пори цвітіння
і в готовий достигнути плід без хвальби
чисту свою таємницю вкладаєш.
Наче по трубах фонтана, по вітах твоїх похилих
вгору й донизу йде сік, випорскуючись крізь сон,
ще дрімаючи в щасті своїх найсолодших
проявлень.
Бог так у лебедя входить...

А ми забарились,
ах, для нас честь — розцвітать, і в запізнену
стиглість
вже готового плоду ввіходимо, зраджені, ми.
Мало хто має такий нестриманий потяг до діянь,
щоб одразу схопитись і серцем усім запалати,
щойно спокуса цвітіння, мов ніжне нічне
повітря,
збудить їм молодість уст, їхніх торкнеться повік:
може, вони герої чи люди, що вмруть зарано,
яким садівниця-смерть по-іншому жили
скрутила.

Ці кидаються наперед, свій власний усміх
випереджаючи, —так на різьблених фресках
Карнака
огирі мчать попереду царя-переможця.

Дивно подібний герой до юно померлих.
Тривання
він не боїться, живе він — як вгору іде,
рветься вперед і ввіходить в сузір'я своєї
вічної небезпеки. Його там нелегко знайти,
але збуджена раптом судьба, яка нас замовчує
глухо,
оспіває його у борвіях свого розшумілого світу.
Так, як його, я не чую нікого. Крізь мене
вкупі з вітром струмує притлумлений голос
його.
Як би охоче сховавсь я від смутку,— хай став би,
став би хлопчиськом, коли б ще міг бути ним,—
сів би,
тихо зіпершись на руки свої майбутні,
та й читав би собі про Самсона, про те,
як Самсонова матір
спершу нічого, а потім усе породила.

Чи не був він, о мати, вже в лоні твоєму героєм,
чи не в тобі вже обрав панівний рішенець?
Тисячі існувань готувалися в лоні й хотіли
бути як він, та поглянь: тільки він досягнув,
і розв'язав, і обрав, і спромігся стати.

Коли він колони потряс,— це було, наче вирвавсь із світу
тіла твойого до світу, де міг він і далі
обирати й ставати. О матері героїв,
о джерела порвистих потоків! Ви — хлані,
до котрих
кидались, зойкнувши, з кручі сердець
юні дівчата, синів ваших жертви прийдешні.

Бо коли проривався герой крізь зупинки любові,
гнаний вперед кожним поштовхом думного
серця,
він ставав, одвернувшись, над кінцем усіх
усміхів — інший.

СЬОМА ЕЛЕГІЯ

Годі вже кликати, годі вже кликать,— хай буде
голос твій криком твойого єства; хай скричиш ти,
наче той самчик, якого, забувши, що він
є не серцем суцільним, а просто знедоленим
птахом,—
час розбуялого року жбурляє у Сяйність,
в небо душевне. Не слабше за птаха ти б кликав
подругу тиху свою, іще звіддалік і не видну,
щоб, розпізнавши твій голос, повільно у ній
пробудилася відповідь, кличем почутим зігріта,—
відчувальниця чуйна твоїх почувань осмілілих.

О, і весна це збагне — тут немає місцини,
де не пролинув би звук провіщання. Спочатку
запиту вигук маленький; зростаючою тишиною
мовчки на нього дасть відповідь ствердливу день.
Потім по сходах, по кличах-ступенях — до храму
вимріяної майбутності,— трелі там і фонтани;
їм провіщає у грі-обіцянці падіння
пирснутий струмінь... А спереду — літо.

Не тільки всі літні світанки, не тільки часи,
що з початку ясніють, а потім стають уже
днями.
Не тільки дні, пестливі і ніжні до квітів,
а вгорі до високих дерев — і могутні, і владні.
Не тільки шаноба до всіх цих розгорнутих сил,
не тільки дороги, не тільки луги надвечірні,
не тільки по пізній грозі ясноти тихий подих,
не тільки наближення сну і примари смеркові...
Перш за все — ночі! Літа високі ночі.
Перш за все — зорі, зорі високі землі.
О, як би вмерти — пізнати б тоді нескінченність
всіх цих зірок: адже як, як, як їх забути!

Чуєш, я кличу кохану, та *вона* не одна
схоче прийти... За нею з ослаблих могил
вийшли б дівчата і стали... Як же обмежу
поклик я свій? Потопельники все ще
землю шукають. Дівчата! Забравши звідсіль
річ хоч одну, берете ви насправді багато.
Не гадайте, що доля — щось більше за згусток
дитинства.
Як ви часто переганяли коханого, задихнувшись,
задихнувшись од щасного бігу десь в далеч,
в нікуди.

На землі існувати — прекрасно. Ви знаєте це,
дівчата, навіть ті, явно скривджені, ті,
з найлихіших провулків,

чирками вкриті, покидьки справжні — з вас
кожна
мала свою годину,— хай і не зовсім
повну годину, а тільки проміжок у часі,
між двох часинок, коли кожна мала життя
власне. Усе. Артерії повні життя.
Ми забуваємо легко все те, що сусіда
нам не підтвердить або не зневажить. Ми
прагнем
очевидного — найочевидніше щастя
ми пізнаєм, як в собі перетворим його.

Світ лиш всередині нас, мої любі, існує.
Є перетворенням наше життя. Безупинно
меншає зовнішнє. Там, де стояв дійсний дім,
нині видніє уявлений образ, належний
тільки до вигадки, наче він є тільки в мозку.
Сховища моці будує для себе дух часу,
безформні, мов сили, які він сотає з усього.
Він вже не знає святинь. Ми, витрачаючи серце,
щось потайком заощаджуєм. Так! Кожна річ,
нами заслужена, виблагана уклінно,
прагне відразу, як єсть, перейти у Незриме.
Більшість людей не спроможна узріти її,
не спроможна вона *усередині* себе святиню
спорудити ще більшу — всю в статуях і колонах!

За всіх темних часів є такі, що позбавлені
спадку,—

їм не належить минуле, та й ближче наступне —
не їхнє.
Людям далеко й до ближчого навіть, але
ми через це не вагаймося, дужче в собі
зберігаймо
пізнаний образ. Він поміж людей вже стояв,
поміж недолі стояв і поміж нічогонезнання
стояв, як існуючий, зорі до себе пригнувши
з неба безпечного. Ангеле! Це я *тобі*
тут покажу! Хай в зіницях твоїх
він піднесеться, врятований врешті
й стрімчастий.
Мури, пілони, сфінкси, аркади, підпори,
в занепалих або почужілих оселях — сірий собор.

Це не чудо? Здивуйся, о ангеле,— *ми* це
зробили;
розкажи, о великий, на що спромоглись ми,—
не стачить
дихання в мене, щоб скласти хвалу. Ми не марно
прóсторами володіємо, власними, цими
нашими просторами (та й великі ж вони,—
тисячоліття наших чуттів не наповнили їх).
Але ж башта була висока? О, ангеле,—
справді висока,
навіть до тебе рівняючи. Шартр великий,
але музика більша від нього, більша від нас.
Чи вона
не сягла до колін твоїх, люба,— ох, самітна

при вікні поночілім?
Ні, я тебе не кличу.
Тебе, ангеле, теж не кличу. Не прийдеш. Мій
заклик
завше звучить, як «геть»; супроти такого
бистровіддя не ступиш. Мов знесена вгору
рука —
крик мій. Долоня, готова схопити,
буде для тебе, ангеле Недосяжний,
розкрита і далі, немов осторога і захист.
Вона звелась.

ВОСЬМА ЕЛЕГІЯ

Рудольфові Касснеру присвячується

Всіма очима ввесь одкритий світ
тварина бачить. Тільки наші очі,
мов навпаки, розставлено всебіч
лабетами круг виходу на волю.
Що є назовні, знаємо лише
з обличчя звірів; ми ще з перших літ
маляток приневолюєм, навчивши
їх бачити обернено всі форми,
а не відкритий світ, у зорах звірів
такий глибокий і позбутній смерті,—
передбачаєм *смерть* лиш ми, а звірі
загин свій мають завше позад себе,
а перед себе — бога; хай у *вічність*
іде, що йде, як то ідуть струмки.

У нас нема й одного дня, щоб чистий
був перед нами про́стір, де безкрайно
зростали б квіти. Завше світ такий:
там без *нічого* не була *ніде*,—
незримої тієї чистоти,
що дихає, все безкінечне *знає*
і, знаючи, *не прагне*. Так дитя
все забуває, граючи, аж доки

тоді стає собою, як вмирає.
Хто близько смерті,— той не бачить смерті,
вдивившись *вбік* великим зором звіра.
Закохані, якби вони взаємно
собі не заслоняли круговиду,
могли б оце, здивовані, збагнуть...
Мов помилково, їм розкрито простір
лише одному поза другим... Жоден
переступить межу свою не може,
тож знов стає з них кожен — власним
світом.
Нам, вдивленим постійно в акт творіння,
здається світ оцей лише відбитком
безмежності, який потьмарився нами.
Або здається нам, що звір німий
спокійним зором нас проймає наскрізь.
Це зветься долею: стоять навпроти,
його не вразить щось. Так і людина
і тільки так, і повсякчас навпроти.

Якби свідомість, рівну нашій, мав
той звір, що впевнено йде проти нас,
хоч в інший бік,— він нас би повернув
на путь свою. Але для нього є
його буття безкраїм, неспроможним
бодай збагнути дійсний стан його,
і чистим, наче погляд його чистий.
Він там, де ми майбутнє бачим, бачить
Усе й в Усім себе — здоровим завше.

Але і чуйний, теплий звір в собі
несе тягар великої печалі.
Адже ж тяжить і в ньому те, що нас
долає часто: згадування, наче
вже сталось раз оте, до чого прагнем,
і сталось краще, ближче і в зв'язках
незмірно тонших. Тут усе є — відстань,
там — подих. Після першої вітчизни
для нього друга — і хистка, й двозначна.

О благодать *маленької* тварини,
навік *залишеної* в материнськім лоні;
О, щастя мухи, що і в шлюбний час
в собі літа: для неї Всім є лоно.
Подумай про неповну певність птаха,
який свого походження двоїстість
вчуває, наче він — душа етруска,
померлого і прийнятого в сховок,
де накриттям є постаті спокійні.
І як тому турботно, хто повинен
літати, лоно кинувши. І як,
лякаючись себе самого, він
пронизує похапливо повітря,
мов тріщина по чашці враз пробігла.
Так слід рвучкого льоту кажана
перетинає порцеляну смерків.

І ми, завжди і всюди глядачі,
все бачимо, а виходу не маєм.

Ми повні вкрай. Скрізь чиним лад. Все пада.
Ладнаєм знов і падаєм самі.
Хто нас в таку позицію поставив,
що ми, чого б не учиняли, завше
скидаємось на того, хто відходить?
Він, видершись на пагорбок останній,
звідкіль ще раз питомий паділ видно,
вдивляється й спиняється в задумі,—
отак і ми живем в прощанні вічнім.

ДЕВ'ЯТА ЕЛЕГІЯ

На́що, в рокований час усі строки буття
завершаючи так, як той лавр, темнуватіший
трохи за іншу
зелень всіляку, із листям, де кожен листочок
злегка хвилястий (мов усмішка вітру),— на́що
тоді
людське буття і нащо, зрікаючись долі,
прагнуть її?..
О, ні, не тому, що є щастям
передчасна кори́сть недалекої втрати.
Не тому, що цікаво, не тому, що то — випроба
серця,
бо таке міг би й лавр одчувать...

Ні, це тому, що Тутешнє — важливіше й ми,
може, потрібні Тутешньому, хай і хиткому.
Проте
нам, найхиткішим, пасує ця хиткість. Хоч раз.
Раз. І не більше. Та мусить
раз цей єдиний, бодай би один тільки раз
бути *земним* існуванням,— здається, конечним.

От ми й пнемося, ми хочем цього досягти,
намагаємось втримати це у руках наших
простих,
в зорах наповнених, в наших безмежних серцях.
Бути цим хочем. Кому це віддати? Найкраще —
все затримать назавше для себе... Ах, на той
бік —
що маєм взяти з собою? Не хист споглядання,
тут поволі досягнутий, і не події відбулі.
Анічого. Лиш болі. Лише життьову тяготу.
Та ще й досвід довжезний любові,— отож
тільки те, невимовне. Та згодом десь поміж зірок
що поробиш із цим? Адже *зорі* ще *більш*
невимовні.
Адже ж з верховин у долину мадрівник
приносить
в жмені не землю, для всіх невимовну, а тільки
чисте, здобуте там слово й тирлич жовто-світлий
та голубий. Ми, певне, існуємо *тут*, щоб казати:
«дім», «криниця», «міст», сад», «ворота», «вікна»,
щонайбільше: «вежа», «мур»... І *казати* —
ох, це казати так, як ніколи і речі
здумать не можуть. Мовчуща земля,
певне, хитрує, підбурюючи коханців
запалом їхнім розпалювать інших та й інших?
От поріг,— для обох коханців
переступити за давній, їх власний поріг,
витертий тими, які вже приходили, й тими,
що поприходять... так легко.

Тут є пора для *Висловлювань.* Тут її терен.
Висловся й визнай. Скоріше, піж де,
мають відпасти тут речі, колись пережиті.
Чинність безлика їх витисне, їх замінить,
чинність, укривана коркою, що розчахнеться,
скоро зсередини з неї виросте дія,
щоб встановити для себе інакшу межу.
Поміж молотами лежить
наше серце, немов язик
між зубами, хоча й тоді
славить не перестає.
Прославляй перед ангелом світ, який
висловить можеш,—
ти перед *ним* не хизуйся повнею почувань,
бо у всесвіті, там, де гаразд себе почувають
ангели,— ти є новак. Ось тому й розкажи
ангелу найпростіше, що з роду до роду дається,
що є нашим одвіку, досяжним для зорів і рук.
Викажи речі йому. Він, здивований, стане,
як стояв ти, вражаючись, біля мотузника в Римі
чи десь в гончарні на Нилі. Йому покажи ти,
якою щасливою річ може бути, якою
безневинною й нашою навіть тоді, коли туга
форми її набирає, слугує за річ або гине
в речі, щоб потім, на тому вже боці, блаженно
віддалитись од скрипки. І речі оті, що живуть
умиранням своїм, зрозуміють твоє славослов'я,
бо вони, всі минучі, на нас іще більше минучих,
склали надії свої на рятунок.

Вважають, що мусим
перетворити цілком їх у серці незримім
в нас — безкінечно у нас, якими кінечно
ми станем.

Земле, хіба ти насправді не прагнеш у нас
відродитись *незримо*? Хіба це не мрія твоя
стати хоч раз незримою? Земле! Незримість!
Перетворитись — хіба не твоє найсильніше
жадання?
Земле, люблю тебе. Вір, небагато потрібно
весен, щоб я підкорився тобі, бо доволі
— ох! — одної-єдиної: надмір вже й тої у крові.
Безіменним я кинувся з далів найдальших
до тебе.
Ти є завше несхибна, святим твоїм вигадом є
гідна довіри смерть.
Бачиш — живу я. Чому? Ані роки дитинства,
ні майбутнє не меншають... Понадмірне буття
рине із серця мого.

ДЕСЯТА ЕЛЕГІЯ

Хай би хоч раз я, розважність відкинувши люту,
склав доброзичливим ангелам славу і радість.
Хай би кожен з ударів молоточків сердечних
не похибив, а влучив у кволі, м'які або навіть
порвані струни. І хай би засяяв тоді
вид мій струмливий, і хай би плачі невидимі
на ньому розквітли. Які мені милі б ви стали,
ночі зажурені! Я перед вами б не клякнув,
сестри невтішні, і в косах розпущених ваших
я не заплутався б. Ми, марнотратники болів,
їх прозріваєм у довгоскорботнім чеканні,
чей закінчаться колись. А проте вони є
нашим озимим листям, нашим темним
барвінком,
однією із пір потаємного року,— не тільки
однією порою, ба й табором, грунтом, житлом.

Леле! Які то чужі нам всі вулиці Міста
Страждань,
де у сфальшованій, складеній з надміру звуків
тиші хизується, вилитий з форм порожнечі,
тріснутий пам'ятник — позолочений галас.
О, як би ангел стоптав їхній Ринок Розрад

біля собору, що придбаний нами готовим,
замкнутий, чистий, нудний, наче пошта в неділю.
А круг нього невгавно вирують місця ярмаркові.
Релі свободи! Нирці й штукарі заповзяття!
І цяцькованого щастя стрілецький
ляльковий тир,
де од вцілянь все дрижить і бляшано гуркоче,
якщо влучить умілець. Од оплесків і до пригод
крутиться ринок; всіляких дивин халабуди
ваблять, ревуть, тарабанять; не тільки задля´
потіхи
споглядають дорослі, як множаться анатомічно
гроші, а й задля того, що бачить природження
грошей,
і процес, і весь акт до кінця,—
це повчає і робить плідним...

Ох, леле! А зараз же, поруч,
за парканом, де виснуть реклами:
«Смертезапобіжне»,—
пиво гірчаве, що п'ють, як солодке, питущі,
завше свіжі розваги жмакуючи при питті...
Ззаду паркана, відразу за ним, є вже *дійсність*.
Діти гуляють, закохані осторонь ходять,
в жалюгідній травиці привіллям втішаються пси.
Молодик хоче й далі гуляти,— здається,
він юну Скорботу
покохав. Поруч неї прийшов він на луг.
Вона каже:

«Далі. Ми там живемо...»
Але де? І юнак
слідом іде. Її постать йому до вподоби —
плечі і шия,— вона, певне, доброго роду.
Та нарешті від неї він піде, відвернеться, кине,
знак прощання подасть... Що поробиш?
Вона ж є Скорбота.

Тільки юні померлі, на першій порі
позачасового збайдужіння і відвикання,
підуть за нею, закохані. Вона зачекає
на дівчат і подружиться з ними. Їм нишком
схоче себе показати. Намисто страждання
і тоненькі серпанки терплячості. Та з юнаками
мовчки ітиме.

Там, у долині, де мешкають всі вони,
старша з Скорбот
юнаком запіклується, скаже на відповідь
хлопцю:
«Ми, Скорботи, колись племенем превеликим
були.
Наші предки
працювали у руднях на горах високих; деінде
ти ще знайдеш в людей одшліфований кусень
прамуки
чи шматок скам'янілого гніву,
цей шлак зі старого
вулкана.

Так, це звідти походить. Були ми багаті
задавна».

І вона по Країні Скорбот його легко веде,
юнакові показує стіни соборів, руїни
тих фортець, де колись можновладці Країни
Скорбот
господарили мудро. Показує височезні
дерева́ ревних сліз і лани буйноцвітних
зажурень
(тільки листячко ніжне на них всі живущі
вбачають).
На пасовиськах показує звірів Жалоби,—
там часом
пташка спурхне і розітне польотом їх погляд,
їм явивши видиму карбівку самотнього крику.

А надвечір його поведе до могили прапредків
їхнього роду Скорбот, віщунів і сівілл.
Що глибшає ніч, то ідуть вони тихше,
— і вгору
сходить місяць, вартуючи над видпоколом,
монумент надмогильний, спорідненний з тим,
понад Нілом
піднесеним Сфінксом,— житла потайного лицем.
Їх здивує оця голова королівська, що мовчки
лю́дський свій лик поклала навіки
на зірок терези.

Не побачить цього отой, хто завчасною смертю
запаморочиться. Тільки он погляд її
вижене сов з-під крайок покривала. Вони
повіванням повільним торкнуться до щік,
цих округлостей зрілих,
і вмалюють м'якенько в новий
слух померлих, на аркуш
двічі розгорнутий, свій неокреслений обрис.

А ще вище зірки. Нові Зірки з-над Країни
Страждань.
Їх називає Скорбота по черзі: «Отам,
бачиш, це *Вершник,* це *Берло;* те повне сузір'я
зветься *Віночком Плодів.* Іще далі — *Дорога,*
Книга Пломіння, Колиска, Вікно і *Лялька.*
А на південному небі чисто, немов на долоні,
благословляючій сяйно, виблискує *«М»,*
яке означає Матір...»

Та померлий повинен звідсіль віддалитись, тож
старша Скорбота
мовчки веде його краєм безодні,
де блискотить попід місячним світлом
радості струмінь. Поважно
каже вона: «Оцей струмінь
є потоком сплавним для людей».

Стоячи на відногах гори,
обіймає вона його й плаче.

Після того самітно він сходить на гору прамуки,
і в безлунні судьби ані разу не чуть його кроків.

Але ці безкінечно померлі збудили в нас
образ чогось;
подивися, можливо, показують нам на сережки,
що звисають з пустої ліщини, або
згадують зливи, упалі весною на темну ріллю.

І ми, що *піднесення* щастя
прагнем, вчуваємо трепет,
який потрясає нас,
коли *падає те,* що є Щастям.

Почато в замку Дуїно 1912, закінчено
в замку де Мюзот в лютому 1922

СОНЕТИ ДО ОРФЕЯ

написані яко надгробок
для Вєри Оукама-Кноон.
Замок де Мюзот, лютий 1922

Частина перша

I

Ось дерево звелось. О виростання!
О спів Орфея! Співу повен слух.
І змовкло все, та плине крізь мовчання
новий початок, знак новий і рух.

Виходять звірі з лісової тиші,
покинувши кубельця чи барліг;
вони, либонь, зробилися тихіші
не з остраху, не з хитрощів своїх,

а з прислухання. Рев, скавчання, гам
змаліли в їх серцях. Їм за пристанок
недавно ще була маленька хижа,

де крилася жадливість їхня хижа
і де при вході аж хитався ганок,—
там ти воздвиг в їх прислуханні храм.

II

В мені немов жило дівчатко гоже
і вибігло, зачувши ліри спів;
сяйнувши крізь вуаль весінніх днів,
у вухах в мене примостило ложе

й заснуло там. Все стало сном її,—
все, що мене вражало, наче диво,
побачені дерева, луки, ниви,
всі ці далекі і близькі краї.

Вона снить світом. Як, співучий боже,
ти, всупереч самій, її створив?
Поглянь: вона звелася, хоч вві сні.

Де смерть її? Чи знайдеш ти мотив,
докіль не вб'ють її твої пісні?
Де зникло з мене?.. те дівчатко гоже...

III

Бог це зумів, та чи пройти людині
крізь вузькість ліри так, як бог-співець?
Двоїться мисль. На схрещенні сердець
не зводять Аполлонові святині.

Той спів, якого вчиш, не пожадання,
не клич сягти досяжних ще вершин.
Спів — здобич бога. Спів — це існування.
А як же нам, коли оберне він

і землю, й зорі вбік на нашу путь?
Не буде, хлопче, добре задля тебе,
як спів тобі розірве рот,— забудь,

що ти співав. Час одзвуки всі витер.
По-іншому співать насправді треба.
Не подих в пустку. Віддих в бога. Вітер.

IV

О ніжносерді, сміло ввійдіте
в подих, хоч він цурається вас,—
хай, пролетівши повз ваші ланити,
ззаду за вами зіллється він враз.

О блаженні, о чисті сили!
Ви — наче зародок серць нових,
ме́ти для стріл і для луків стріли;
сяє в віках ваш заплаканий сміх.

Ви не лякайтесь речей тяготи,—
речі тяжінням земним пройнялись,
є тяготою і море, і гори.

Навіть дерева вам тяжко тягти,
що ви садили ще дітьми колись.
Але повітря... але просто́ри...

V

Не зводьте пам'ятників. Хай для слави
троянда тут щороку розцвіта.
Бо то Орфей. Бо то його появи
у тім і в цім. Даремна суєта —

шукати інших. Так співати вміє
лише Орфей. І це його прихід.
Хіба не досить, якщо він здоліє
прожити довше за троянди цвіт?

Він мусить зникнуть, щоб його збагнули,
хоч сам страшиться зникнення й розлуки.
Докіль існує в нього слово чуле,

він пройде там, де нам нема путі.
Від граток ліри не зморились руки,—
простує він, скоряючись меті.

VI

Він є тутешній? О ні, — двох держав
розмахом духу свого він сягає.
Вміло галуззя верби нагинає
той, хто коріння верби розпізнав.

Спати йдучи, заберіте з кімнати
і молоко, і хлібину мерщій:
можуть мерцям вони знадою стати.
Він, Заклинач, під теплом ваших вій

власний свій образ вмішає у зриме,
бо, вчувши пахощі рути і м'яти,
сприйме їх ясно, як чергу причин.

Що в ньому низку картин цих розніме?
Буде й в житті, і в труні прославляти
кухоль, і перстень, і застібку він.

VII

Славити! Слави обранець спливе
вгору із надр, як руда—з брил мовчання.
Серце його — о давильні стискання —
людям вино витискає живе.

Звуку пісень його порох не вкриє,
якщо на божий співатиме лад.
Скрізь — виноградник і скрізь—виноград,
що на осонні південному зріє.

Ні королі, перетлілі в труні,
слави його не принизять, ані
тіні богів не дадуть на образу.

Він є одним з вічносущих гінців,
ко́трий приходить до Брами Мерців,
овочів славних тримаючи вазу.

VIII

Входити лиш в простір прославляння
може Скарга, німфа слізних рік,
наших сліз пильнуючи спадання
з тої ж скелі, де звелись навік

брами, вівтарі, шпилі над ними.
Глянь: її торкнулась крадькома
думка, що між сестрами своїми
наймолодша є вона сама.

Радість знає, знають і Печалі,
тільки Скарга вчиться ще, і далі
лічить по ночах жалі свої,—

і нараз невправно і суворо
голос наш, як зірку, зводить вгору,
в небо, де не чути вже її.

IX

Той, хто над тіні сумні
звів свою ліру,
скласти хвалебні пісні
зможе допіру.

Той, хто з померлими мак
їв був на тризні,
тони найтонші відтак
вчує у пісні.

Світу відбиток в воді
сплине і згине,—
лик його знай.

Голос наш тільки тоді
ніжно облине
той і цей край.

X

Шана вам, саркофаги античні,
дорогі для моїх почуттів,—
світлі струмені римських днів
ринуть з вас, як пісні бистротічні.

Ось один розкрився, мов пастуха
радісно збуджене око,—
в ньому є й бджоли, що смокчуть соки,
і метелик, і тиша глуха.

Шана вам, роззявлені знову роти,
не піддались ви сумнівним надіям,
вмієте мовчанку берегти.

Друзі, чи ми цього теж не вміємо?
Там і тут залишає на лицях у нас
слід свій забарливий час.

XI

Глянь на небо. Хто дав тим зіркам
назву: «*Вершник*»? Це ім'я постало
з гордощів земних. Є й Другий там,
що першого тримає й гонить чвалом.

Чи суття природного єства
не таке ж і стримане, й прагнуще?
Путь і даль. Порив з'єднав їх дужче.
Шир новий. В одне з'єднались два.

Чи вони *існують*? Чи не змилить
шлях, яким ця двійка спільно мчить?
Стіл і луг дорогу німо ділять.

Зір сполука теж олжу приносить.
Віра в їх фігури хоч на мить
хай нас тішить. І цього нам досить.

XII

Слава духу,— з'єднані ми ним!
Живимося вірою в фігури.
А годинник кроком йде дрібним,
обминаючи наш день похмурий.

Ми не знаєм наших справжніх місць,
хоч і вершимо свій труд щоденний.
Відчувають річ антен антени,
але даль нам шле обманну вість...

Чистий захват. О, музико сили! —
чи діла, що спільно ми звершили,
злегшують твоїх тривог тягар?

Так і хлібороби працьовиті
вже не стежать, як їх сів у літі
половіє. Дасть земля свій дар.

XIII

От грушки, і яблука, й банани,
й агрус... Нам в уста кладе все це
і життя і смерть... Я тільки гляну,—
і покаже хлопчика лице,

що йому смакують ці плоди.
Чи вони в устах ім'я втрачають?
Де раніш були слова, туди
плинні соки з м'якоті спливають.

Що ви яблуком звете звичайно?
Цю солодкість, пружну і цупку,
що, підвівшись тихо у смаку,

збудлива стає, ясна і сяйна.
В ній земне і сонячне суття.
О, глибінь відради й відчуття!

XIV

Викохуєм плоди, і грона, й квіти,
не тільки мова року — мова їх.
Зростає з тьми щось барвне, розмаїте,
і, певне, в ньому є і заздрість тих

мерців, які снагу землі зміцняють.
Що знаємо про їхню участь в цім?
Вони тавром нестриманим своїм
шари землі одвіку позначають.

Хто б в них спитав—чи радо чинять так?
Хіба ж плоди, тяжких рабів творіння,
не сунуть нам, своїм панам, кулак?

А може, сплять пани їх близ коріння
і нам дають покуштувати трунків —
питва з німої моці й поцілунків?

XV

Стійте... це смачно... де зникло —
й не знати,
...гомін, і тупіт, і музики такт —
теплі дівчата, безмовні дівчата
стиглих плодів витанцьовують смак.

Ви апельсина станцюйте! Всяк знає,
як притлумити він прагне ввесь час
власну солодкість, яка і проймає,
й гарно і владно приваблює вас.

Ви апельсина станцюйте! З грудей
теплість країв цих зірвіте й злетіте
в вітер вітчизни! Відкиньте убік

запах по запаху. Ви порідніте
з впертою шкуркою плоду оцей
спóвна налитий всередину сік.

XVI

Друже мій, справді, самітний ти, бо...
Знаками пальців і словом поволі
ми підкоряємо світ нашій волі,—
певне, у ланці найслабшій його.

Можеш ти пальцем на запах вказать?
Сил же, для нас небезпечних, багато
знаєш ти... Вмерлих повинен теж знати,
хоч і жахаєшся чару заклять.

Глянь— треба вламки зібрати старанно,
наче було з них щось ціле одне.
Годі тобі. Не викохуй мене

в серці своїм. Я б зростав ненастанно,
пана мойого за руку я взяв би, сказав:
«Тут. Ось одягнений в шкуру Ісав».

XVII

Старче, отам, в глибині
світобудови,
б'ють джерела потайні,
коренів схови.

Сурми, шоломи, щити,
чвари могутні,
люди — як люті брати,
діви — як лютні...

З віттю сплелася віть,
тьма — по всім ширу.
Хто там? О йдіть... ідіть...

Хай ще бредуть по лісах.—
Той же, що верху досяг,
вже зводить ліру.

XVIII

Двигіт нового — його
чуєш ти, Пане?
Це — передвістя того,
що в світі стане.

В дужій цій гуркотні
звуки зникають,
тільки машини одні
вславлень чекають.

Глянь, двигуни
крутяться мстиво і люто,
щоб нас здолати й знебути.

З нас набираючись сили,
нам же тоді збайдужіло
служать вони.

XIX

Всесвіт є змінний, немов
хмари несталі:
гине довершене знов
в часу проваллі.

Попри всю змінність тривог,
троп у безкрає,
пісня почнеться,— вже бог
ліру тримає.

Є непізнанні жалі,
смерті незнана є суть,
марне бажання — збагнуть
тайни любові.
Тільки пісні на землі
сяють святкові.

XX

Пане, що можу — скажи ти мені —
скласти тобі на посвяту і я?
Спогад мій давній про день навесні,
вечір в Росії, і луг, і коня...

Десь із села приблукав він, сиваш,
сплутаний путами по ногах,
щоб на лугах ночувать пустопáш;
хльоскає гриви розхристаний змах

шию його в такт буянню снаги,
грубо вгамованій в прагненні мчать.
Як його крові ключі клекотять!

Як він вслухається в шир навкруги!
Чує й співає,— ввімкни в круг билин
образ оцей.
Є посвятою він.

XXI

Знову весна повернулась. Земля —
наче дитина, що віршів багато,
дуже багато навчилась... Маля
має за довге навчання відплату.

Вчитель був строгий. У нас у пошані
біле волосся, ця старості вість.
Як звати зелень, ті барви весня́ні,
в неї спитай: відповість! відповість!

Земле, ти — вільна, ти — щасна;
як в свято,
бався із дітьми. Тебе зловим нині,
радісна земле. Щасніший впіймає.

З того, що вчив її Вчитель, багато
купчиться в стовбурах довгих, в корінні,
в листі. Вона вже співає, співає.

XXIII

О, лиш тоді, коли зліт
вже не заради себе
зрине у тишу неба,
радо почавши спит;

чи коли профіль нам свій
явить злетілий пристрій,
вітру коханець стрункий,
легко хитливий і бистрий;

чи коли чисте *кудись*
сили надасть апарату
гордість хлоп'ячу здолати,

тоді, здобуваючи вись,
в далях безкраїх, один,
стане собою він.

XXIV

Нащо зрікатись нам приятельства старого
з вами, богове, чи вас десь на карті шукати
тільки тому, що жорстоку, гартовану строго
сталь нашу ви не схотіли ні брати, ні знати?

Ці можновладці і друзі, які забирають
в нас наших мертвих, на наші колеса зі сталі
звіритися не захочуть—учти й розваги тривають
без їх одвідин, а їхні гінці якнайдалі

нас обминають. В самітні рушаємо мандри,
тільки на себе поклавшись, і наші стежини
креслим, як градуси, не як прекрасні меандри.

Нині палає лише під котлами машини
полум'я давнє, підводячи молот зважнілий.
Ми ж, мов плавці, ледве-ледве збираємо сили.

XXV

Тільки Тебе я, Тебе, знану здавна,
наче ту квітку, не названу досі ніким,
хочу, невгавного крику учаснице славна,
раз хоч згадати й явити воскреслою їм.

Ти — танцівниця, яка своє тіло тривожне
раптом спинила, мов бронзою вся пройнялась;
чула й печальна, неначе могуття всеможне,
мýзика в змінене серце влилась.

Близько вже хворість, вже тінь її владно укрила
кров потемнілу, хоча, боязка й підозріла,
пнулась вона ще в природної прóвесни світ.

Знову і знову, розривана тьмою й падінням,
сяяла зримо, аж серця жахливим тремтінням
врешті ввійшла до нещадно розкритих воріт.

XXVI

Ти, о божественний, ти, повнозвучний до краю,
тлумом менад знавіснілих себе оточив.
Ладом пісень ти приборкав розгукану зграю,
хіть плюндрування здолав будівничий твій спів.

Їм не спромога чоло твоє й ліру розбити,
хоч борюкалися, прагнули в серце тобі
трапити гострим камінням, але в боротьбі
часом ставали ласкаві й покірні, мов діти.

Врешті вони тебе вбили, жадаючи мсти,
та схоронились пісні твої в левах і в скалах,
в квітах і птицях. І зараз співаєш там ти.

О наш загублений боже, о нескінченний
твій слід!
Лиш через те, що ворожість тебе розтерзала,
ми стали устами природи й почули ми світ.

Частина друга

I

Дихай, вірше незримий мій!
Всесвіт, що міниться вічно,
тебе звідусіль оточив. Противага, в якій
виповнююсь я ритмічно.

Хвиле єдина, для тебе я є
морем в помірнім припливі.
Вбірливе більш за моря всі можливі
прагнення ширу твоє.

Скільки я в себе ввібрав і вмістив
ширу цього! Скільки стало
бур твоїх всяких мені за синів!

Сповнене мною повітря, невже ти мене
не впізнало?
Ти, що корою було,—
листя й округлення слова мого.

II

Майстер, на аркуш поглянувши радо,
в ньому вже бачить твір
здійснений свій,—
так от в собі відбиває й свічадо
посміх дівочий, єдиний, святий;

так воно мірить ранкове проміння
й сяйво смеркове послужливих свіч.
Згодом у подих реальних облич
падають тільки відбитки світіння.

Що наші очі змогли розпізнати
в прискові огнища довго жаркому?
Образ життя, що минуло навік.

Земле, чи змірив хто-будь твої втрати? —
Тільки отой, чия пісня, мов крик,
вславила серце, рожденне в усьому.

III

Досі, свічада, ніхто не повів
про таємниці, в єстві вашім скриті.
Ви, мов крізь діри, простромлені в ситі,
сповнюєте інтервали часів.

Залів пустих очевидці байдужі,
тьмієте млисто, мов темінь дібров...
І канделябр, наче о́лень дужий,
крізь неприступний ваш про́стір пройшов.

Часом картин різнобарвних ви повні:
котра, здається, ввіходить до вас,
котра від вас одлітає назовні,

але найкраща ясніє в той час,
як опромінює ваші ланити
світлий нарцис, розцвітанням розкритий.

IV

О, то є звір,— нема ніде таких.
Не знаючи, все ж полюбили люди
його поставу, і могутні груди,
і тихий блиск в його очах мутних.

Він міг не бути, та його створила
свята любов людей і віддала
йому той шир, де він набрався сили,
і голову підніс, і спроквола

собою став. Не збіжжя мав од них,
а змогою буття від них живився,
аж моці отакої він набув,

що в нього ріг на лобі виріс. Ріг.
До дівчини цей білий звір з'явився,
і в неї був, і в срібнім люстрі був.

VI

Ти царюєш, трояндо,— для людства
за давніх сторіч
просто келихом тонкогранчастим була ти,
а для нас ти — не цвіт незліченно багатий,
до кінця невичéрпна річ.

Ти зі свого багатства на вбранні пишаєшся
вбранням,
тільки з сяйва складається тіло твоє;
в тебе кожна пелюстка э всяких прикрас
відкиданням,
запереченням всякого одягу є.

Нам твій запах упрóдовж століть
був твоїм найсолодшим найменням,—
він в повітрі, як слава, і зараз бринить.

Ми не знаємо й досі, як зветься
по-справжньому він,
і вертаємо в згáдках до нього, й з натхненням
в нього молим собі довгожданих годин.

VII

Квіти, ви пальцям, що вас укладають,
зрідні
(пальцям дівочим і вчора, і нині),—
лежите ви на столику на скатертині,
зблідлі, поранені легко, сумні,
та сподіваєтесь, що вас водиці струмки
знов піднесуть з розпочатої смерті,
знову охоплять вас руки простерті,
мов полюси струмодайні, які
більшу, ніж марите, втіху вам зможуть
вернути,
якщо потрапите знову до ваз,
де вас зігріє дівоче тепло, мов покута,
хмурі, гнітючі гріхи віддаливши від вас,—
руки піклунок усе переважать,
вас, знов розквітлих, букетами зв'яжуть.

VIII

Пам'яті Егона Рільке

Мало вас, спільників давніх дитячих забав,
десь на алеях міського убогого саду;
там кожен з нас собі друга і втіхи шукав,
і, мов ягня з розбалаканим листям, ми радо
мовчки балакали й втіху свою між собою
рівно ділили. Була вона справді чия?
Все нині згинуло, стерте людською ходою,
все геть поглинула літ боязких течія.

Мимо нас мчали коляси чужі на всі боки,
твердо будинки навкруг обставали, хоча
жоден не знав нас. А що ж було Всім?

Анічогісінько. Тільки м'ячі. Їх підскоки.
Навіть не діти... Лиш часом якесь-то
хлопча,—
ах, зразу зникши,—
за м'ячиком бігло прудким.

IX

Не вихваляйтеся, судді, з тортур марноті,
з того, що нині залізо горлянок не тисне.
Вищим ніщо не зробилось — і спазм доброти
давить вас, тільки ніжніш, не так злісно.

З того, що мав ешафот од віків багатьох,
зараз він зрікся,— так іграшку кидають діти,
якщо надокучить. У чисте, високе, відкрите
серце, як в браму, ввіходить бог

справжньої добрості. Входить у силі своїй,
сяйний від променів, як і належиться богу,
дужчий за той, що жене кораблі, буревій,

не слабосиліший за потайну острогу,
що мовчазливо підкорює наше чуття,
наче принишкле у грі безкінечній дитя.

X

Всьому, що здобуде, машина загрожує, доки
важиться в духу, не в послуху перебувать.
Хай владні руки не прагнуть ще кращих занять,
тешучи камінь на горді будови високі.

Нам од машини не скритись,— вона не відстане,
в фабриках тихих не втішить мастилом себе.
Стала життям вона й думає — все їй тут знане;
з рівним завзяттям ладнає, плюндрує, скребе.

Але ще й досі правдиве буття нас чарує,—
в сотнях місцин є початок, є гра чистих сил,
з котрих ніхто не зискує, ніхто не дивує.

Досі нам ніжні слова невимовне ще родить;
мýзика, вічно новітня, з подвигнутих брил
дім свій обожнений в просторі вільному зводить.

XI

Безліч ти, смерте, законів спокійних створила,
що гноблять людство, відколи полюєш на нас;
краще, ніж пастку, я знаю тебе, о вітрило,
зведене вгору, де зяє печерами Крас.

Тихо звели тебе, мовби ознаку початку
мирного свята. Тебе звів не марно ловець,—
тлум голубів, одурманених в тьмі до остатку,
вигнано в сяйво з печер...
Це його рішенець.

Хай глядача не засмучує дух вболівання,
хай і ловець не шкодує,— він поглядом вірним
в здобич улучив, обравши найвдаліше час.

Форма жалоби, яка в нас ще бродить,—
вбивання...
Чисте є в духу сумирнім
те, що влучає в нас.

XII

Зажадай переміни. Хай пломінь тебе надихне,
якщо річ, загордівши од зміни, тебе уникає;
творчий дух, що накреслює й ревно майструє
Земне,
у накресленні явищ одні лиш пунктири вбачає.

Ціпеніє усе, що себе замикає в бутті,—
де воно заховається, вкрите наплинулим жахом?
Зачекай,— все тверде зачапіє ще більше
в майбутті.
Леле! Молот незримий підноситься змахом!

Хто спроможен, мов ключ, розливатись,— того
і здобуте пізнання осяйно крізь прóстори творчі
веде, де кінець може стати початком, початок—
кінцем.

Всякий простір щасливий — він син або внук
розставання.
Навіть Дафна, зміняючись в лавра гілля молоде,
вже як лавр, тоді прагне, щоб зробився
ти вітерцем.

XV

Ти — рот щедродайний, ти — рот, джерело,
що чисте й те саме говорить завжди!
Ти — з мармуру маска, струмками води
омите лице. Акведук, наче тло

встає за тобою. З відног Апеннін,
повз древні могили він прудко проніс
твоєї балачки невпинної плин,
який чорнотою старих твоїх рис

тече, щоб униз до басейну стікти.
Це — з мармуру вухо, що спить, хоч здаля
до нього течеш, щось говорячи, ти.

Це — вухо землі. Лиш з собою земля
говорить. Під струм її дзбан свій настав,
і здасться, що мову ти їй перервав.

XVIII

Танцюристко, о ти — перехід
усіляких минущостей в мірну ходу свого духу.
Все завершує вихор, це дерево, виникле
з руху,—
чи воно не вбирає все звершене протягом літ?

Чи воно не цвіте лиш для того, щоб танцем
зогріла
ти верхів'я його тишини? Чи над ним
не звелося, мов сонце, не стало політтям жарким
жарке і незмірне тепло твого тіла?

Але ж вродить нам, вродить дерево твого
екстазу,—
хіба не його тихі овочі — чаші плодів,
смугасто дозрілі, чи ця, зовсім визріла ваза?

Та ще й на картинах: хіба не лишилось там
риски,
якою розліт твоїх темних брів
раптово врисовано в плоскість кружлянь
танцюристки?

XIX

Мешкає золото в банках розбещених і негідних,
сотням людей там довірене. Тільки якийсь
жебрачок,
бідачисько посліплий,— він навіть
для грошиків мідних
упосліджений, наче під шафою пильний куток.

Добре є золоту вдома, на торзі всеможнім,
де його вдягнено в хутра, і квіти, й єдваби ряснi.
Мовчазливе, воно виникає в проміжках
між подихом кожним
всіх, що дихають грішми і наяву, і вві сні.

Хоч би вночі хтось стулив оцю руку, розтулену
завше!
Доля підносить її щосвітанку, а потім удень
знов простягає — прагнущу, безмежно ламливу,
живу.

Хоч один би видющий нарешті збагнув,
розпізнавши,
довгі вимоги її, що вимовні лише для пісень,
чутні лише божеству.

XX

Далеч лежить між зірками, та більші
є відстані в тому, що на землі пізнаєш,—
може, дитину, а може, людину близьку
і знайому...
О яка віддаль без меж!

Мірою лю́дської долі, її і кінцем, і початком,
є дальні далі буття.
Глянь, яка далеч простерлась між юнаком
і дівчатком,
хоч їх єднає чуття.

Даллю є все — вічне коло ніде не замкнеться
до краю.
Бачиш, отам на тарелі між їдла накраяних
скиб —
лиця рибин пречудних?

Кажуть, що риби німотні. Чи так є насправді —
хто знає?
Є ж десь, нарешті, те місце, де мова вчувається
риб,
вимовлена *без* них?

XXI

Оспівуй ти, серце, сади, ще для тебе не знані,
сади неторканні, як влиті у вази шкляні.
Водойми й троянди в Шіразі або Ісфагані,—
звеличуй ти їх, незрівнянних, склади їм пісні!

Та визнай же, серце,— ти бачити їх не бажаєш,
бо вмієш цінити і так їх дозрілий інжир;
між їхнім гіллям, що розквітло й прослалося вшир,
їх подув високий одкритим обличчям вчуваєш.

Відкинь хибну думку, неначе і справді є брак
в твоїм рішенці, в сталій волі твоїй — існувати!
Вплетися, як нитка шовкова, в тканину відтак,

хоч образ окремий здається для тебе зріднілим
(ба навіть в хвилини життєвої муки чи втрати),
ти ціле сприйми, як один пишно витканий килим.

XXV

Слухай, он вперше шурхочуть граблі;
такти людськóї роботи знов чути
в мирній, вгамованій тиші землі,
в дні її провесни. Гарне й розкуте

бачиш прийдешнє ти. В тебе бувало
часто воно і раніш, щоб прийти
знов молодим і жаданим. Не ти
брав його. Ні, це воно тебе брало.

Вже провіщає майбутню смуглявість
листя перезимувалих дубів.
В подувах вітру помітно ласкавість.

Чорний стає чагарник, і чорніє
гній, ситно звалений поміж ланів.
Кожна годипа, що йде, молодіє.

XXVI

Як може нас крик пташиний вразити...
Десь, невідомо де зроджений крик.
Навіть як скрикнуть, граючи, діти,—
крики проходять повз них віддалік.

Випадки скрикують. У далину
всесвіту (в нього ввіходять пташині
крики блаженно, як люди зі сну)
крики ці вгачують клин свій по клині.

Лишенько, де ж ми? Все далі охоче
пущені, наче повітряні змії,
вгору пнемось до незмірного ширу,

вітром розшарпані. Боже співочий,
дай лад кричущим! Збуди їх для дії,
щоб піднесли і чоло своє й ліру.

XXVIII

Прийди і відійди. Сливе дитя,
враз дотанцюй фігуру того танцю
небесних зір, в якому наостанці
перемагаєм хоч на мить буття,

що нами владно править. Ти звелась,
заслухавшись в далекий спів Орфея.
Ти з тих часів стривожена якась
і мало не чужа для нас душею,

коли вагалось дерево,— чи йти
вслід за тобою там, де він співа,
де, наче сховок, звуки ліри чути.

Туди знайшла путі прекрасні ти,
бо прагнула до світел торжества
лице і кроки друга обернути.

XXIX

Чуєш, друже незліченних далів,
як твій подих ширить дальшу даль?
З-під дзвіниці похмурих порталів
продзвени. Твоє терзання й жаль —

дужче за тутешній почастунок.
Будь же завше в зміні днів і дій.
Що таке болючий досвід твій?
Стань вином, якщо згірчавів трупок.

Вийди в ніч, в падмірних чарів час,
зупинись на почувань межі,
жди на дивних зустрічей пришестя.

Хай земне тебе зречеться враз,—
«я течу» — землі тоді скажи,
вимови воді струмливій — «єсть я».

ПРИМІТКИ АВТОРА

До першої частини

X сонет: у другій строфі йдеться про домовини на славетному старому кладовищі Алліскамп поблизу Арля (*Франція*) *, про який іде мова і в «Спогадах Мальте-Лаурідс Брігге».

XVI сонет: цей сонет звернено до пса.— В словах «пана мойого за руку я взяв» визначено ставлення до Орфея, який тут є паном поета. Поет хоче взяти пана за руку, щоб він також благословив пса за його незмірну відданість і участь, пса, який наче той Ісав, тільки накинув на себе шкуру, щоб у своїм серці таїти надію на участь в не належній йому спадщині: в злиднях і щасті всього людства.

XXI сонет: маленька весняна пісня здається мені водночас «інтерпретацією» дивовижної танцювальної музики, що її я одного разу чув, коли під час утрені її співали монастирські діти в маленькому жіночому монастирі в Ронда (*в пів-*

---

* Речення в дужках — від перекладача.

денній Іспанії). Діти завше в такт музиці співали не знаний мені текст під дзенькіт трикутників *(тріанглів)* і тамбурина.

XXV сонет: до Вєри.

До другої частини

IV сонет. Єдиноріг має прадавнє, освячене протягом середньовіччя значення, зв'язане з дівочістю: твердили, що він не існує аж до хвилини, коли відбивається в чародійному «срібному люстрі», яке тримає перед ним дівчина (*див. гобелени XVI віку*), віддзеркалюючись в ній, яко в другому, теж чистому, теж таємничому люстрі.

VI сонет. Антична троянда була простого гатунку — «елегантіна», червона і жовта, в барвах, які бувають у полумені. Вона цвіте тут, в Валлісі (*південний захід Швейцарії*), по деяких садах.

VIII сонет. Ягня *(згадане в четвертому рядку)* — з картинок до казок, де воно говорить тільки приповідками.

XI сонет. Тут — посилання на спосіб, яким, за старим звичаєм мисливським, в деяких місцях Красу полюють на особливих білих голубів, пе-

редбачливо вивішуючи в печерах (де живуть голуби) рядна, якими раптом спеціальним робом трусять, виполохуючи голубів з їхніх підземних притулків, щоб їх, коли вони настрашені вилітають, вбивати.

XXV сонет. Річ співвідносна до весняної дитячої співанки з першої частини сонетів *(сонет XXI)*.

XXVIII сонет — до Верп.

XXIX сонет — до приятеля Верп.

РОЗСИПАЛИСЬ ПЕРЛИ

Перли розсипались. Ох, то разок розірвався?
Що буде з того, як знов нанижу їх? —
бракує мені
тебе, моя люба, мов клямри міцної в намисті.

Чи не пора? Так світанок чекає на сопце,
як чекаю на тебе, блідий від прожитої ночі.
Як повний люду театр, сам стаю я великим
лицем,
щоб до дрібниці твій піднесений виступ
у собі зберегти. О, так затоку до обширу тягне
і від променів маяка
ширпться простір осяйний; так річище у пустелі
прагне, щоб з чистих, іще небосяжних висот
зринув дощ;
так, звівши голову, в'язень чекає
на відповідь зірки
крізь його безневинне вікно;
так падає й далі ступити без чуда не може
той, хто відкинув геть милиці теплі,
щоб на вівтар їх покласти,—
ось так без тебе метаюсь, дійшовши до краю.

Тільки тебе я прагну. Чи тріщинка на панелі,
натиск травини відчувши, не мусить чекати
на прихід усієї весни? Так, весни для землі!
Чи не чекає і місяць, щоб в ставі сільському
відбитись,
доки появляться дальші сузір'я? Чи, може,
часу всього повнота не рине назустріч нам?
Чи, Невимовна, нема і тебе там? Ще мить—
і ти вирвешся з рук моїх. Старію, певне, або
діти мене відтісняють...

ШКІЦИ, ЗРОБЛЕНІ ПРОТЯГОМ ДВОХ ЗИМОВИХ ВЕЧОРІВ

I

Нема гарнішого. Я був малям в той час.
Смеркалось. Раптом танцювать схотіли,
згортати килим розпочав хтось з нас
(як досі вкрите сяєвом все ціле!).

Вона танцює. Образ цей не згас,—
вдивлявсь я в неї зором сумовитим,
і пахощі її здавались світом,
в якому гинуть. Був малям в той час.

Чи нині я, доросле вже створіння,
став владарем тих пахощів-окрас?
Чи з невимовних спогадів я враз
додолу мушу впасти, мов каміння?

Ні, все лишилось гарним. І той вечір,
і зал, і запах квітковий її.
Як гоїть він! Незаперечні речі.
Який він мій! Набутки це мої.

* * *

То наша власність — ця можливість щастя,
яка нас обминула. І не раз.
Це навіть — неможливість, це — знаття,
що й літо це, і зал в саду, і час
музичних втіх — колись усе нам здасться
невинною оманою життя.

Про тебе, вже дорослу, мрію нині
не так, як той хлопчак шибайголовий,
а так, як бог у радості своїй.
Якщо не марно ці пройшли хвилини,
то в нас життя зведе тривкі будови
із пахощів, в осяйності усій.

* * *

Для мене любе все — і ластовиння,
і застібка, що зв'язує рукав.
О, це солодке невичерпне мління,
якого ще ніхто не перервав!

Стою з запамороченою головою
над безміром сердечних мук своїх
і в пальцях, боляче погризених, малих
стискаю квітку ніжного повою.

О хай би перегнав життєвий гін
тоді усе, що квітнуть починало,
коли, немов повій з садових стін,
життя з своїх одмов і меж звисало!

* * *

Ні, ти у пам'яті є,
доки живу ще,
сяєво раннє моє,
перше, живлюще.
Всього дала досягти,
що обіцяла.
Серце не силою ти
в мене зламала.

Знаю твоїх я химер
змінність — розбіжність:
силу пізнавши, тепер
славлю я ніжність.

* * *

Тому я пишу про плоди,
бо вгледів, як ти нахилялась
над грядкою полуниць;
я цвітом милуюсь завжди,
бо в квітах ти ревно кохалась,
схилялась над квітами ниць.

Я бачив, як ти біжиш
й спиняєшся раптом, прудка,
щоб глянуть на мене умить;
я був біля тебе,— ти спиш,
ліва твоя рука,
наче троянда, лежить.

* * *

Як це сталось? Щастило з коханням,
не велось лиш за років шкільних.
Між піднесенням і спаданням
неописаний безкрай проліг.

В хлопчаку все вершилось безмовно,
тільки рот не дозрів ще, проте
серце хлопця в ту пору любовну
почало вже кружляння круте.

Що там школа, і кара, і страва?
Де є дійсність і марення де?
В себе зроджена раптом октава
звуки літ всіх майбутніх вкладе.

СЕМЕНО

Воно звелося з грунту ввись і ввись
і в стовбурі стрімкому замовчало;
коли ж квітки, мов полум'я, знялись,—
воно мовчанням знову стало.

Упродовж літа виросло, як плід,
на повсякчас напруженому вітті
й одчуло сил припливи соковиті,
які вливав до нього світ.

Кінець кінцем округлилось овалом,
закутавшись в лушпиння, як в покров,
і спокоєм наповнилось тривалим,
назад вернувшись, в центр свій знов.

Замок де Мюзот, кінець січня 1924

* * *

Ти — мій останній, пізнаний до краю,
нещадний біль,— мене ти владно стис;
як в духові палав я, так палаю
тепер в тобі. Противився довго хмиз
вогню, яким палахкотиш поривно,
та ось в тобі й з тобою я горю.
На муки пекла обернув ти гнівно
оцю сумирну схованку мою.
Я, майбуття позбавлений і чистий,
на вогнище страшних страждань зійшов.
Нічого ні придбати, ні посісти
в своєму серці сили не знайшов.
Хіба це я, хто тут ось догоряє?
Вже спогадів не збуджує чуття.
Життя, життя: по той бік всебуття.
Я в полум'ї. Ніхто мене не знає.

Це — зречення. Це не таке, як хворість
дитячих літ. Відстрочка. Привід стати
ще більшим. Все шепоче й зве кудись.
Не встрянь же в те, чим тішився колись.

Вальмонт, середина грудня 1926;
останній запис в останньому нотатнику

ПРИМІТКИ

ПОЕЗІЇ

Найбільш повним і науково вивіреним вважається видання: R. M. Rilke. Sämtliche Werke. Hrgn von Rilke — Archiv, in Verbindung mit Ruth Siber — Rilke besorgt durch E. Zinn, Bd. I — V. Wiesbaden, 1955 — 1961, за яким і звірено тексти.
Твори розміщено за збірками, у їхній хронологічній послідовності. В середині збірок збережено порядок творів, встановлений самим Рільке. Основна увага приділена «зрілому Рільке» («Книга годин», «Книга картин», «Нові поезії» «Дуїнянські елегії» та «Сонети до Орфея»), ранні збірники представлені однією-двома поезіями.

З РАННІХ ЗБІРОК

На початку творчого шляху, з 1894 по 1900 рік, Рільке видав півдесятка поетичних збірок, невеликих за обсягом. Крім зовсім юнацької збірочки «Життя і пісні» («Leben und Lieder», 1894), сюди ще належать збірки «Дарунки ларам» («Larenopfer», 1895), «Увінчаний мріями» («Traumgekrönt», 1897), «Святвечір» («Advent», 1898) і «Мені для свята» («Mir zur Feier», 1899). Це збірки періоду становлення поета, відчутні в них орієнтації на німецьку й австрійську романтичну поезію першої половини XIX століття — на поетів «гейдельберзької школи», на Ленау й «Книгу пісень» Гейне. Разом з тим в окремих поезіях,

особливо із збірок «Свят-вечір» і «Мені для свята», вже відчувається сильний і самобутній талант Рільке.

Народна пісня

Із збірки «Дарунки ларам» — вияв глибокої любові Рільке до чеської народної поезії.

І як це кохання...

Із циклу «Кохання» в збірці «Увінчаний мріями».

Звете душею...
Вона в житті...

Із збірки «Свят-вечір».

Слова убогі...
Цей вечір — книга...
Я так боюсь...

Із збірки «Мені для свята», пізніше були передруковані у збірнику «Ранні поезії» («Die frühen Gedichte», 1909), де більш повно представлені поетичні твори Рільке останніх років XIX століття. Тут маємо своєрідні поетичні декларації молодого Рільке — його демократичних симпатій та орієнтацій, його відрази до буржуазно-міщанського світосприймання з банальністю й вузьким утилітаризмом останнього.

З «КНИГИ ГОДИН»

Збірка створювалась Рільке протягом тривалого часу, з 1899 по 1903 рік. Перший її цикл, «Книга життя чернечого» («Das Buch von mönchischen Leben»), був написаний восени 1899 року, під безпосереднім враженням першої мандрівки в Росію (21 квітня — 18 червня 1899). Другий цикл, «Книга прощ» («Das Buch von der Pilgerschaft»), було створено восени

1901 року, в його основі — враження від мандрів по Росії та Україні у 1900 році (7 травня — 22 серпня), на думку багатьох дослідників — передусім київські враження. І, нарешті, третій цикл, «Книга убозтва й смерті» («Das Buch von der Armut und dem Tode») належить до 1903 року. Навіяний він був уже першим перебуванням Рільке в Парижі у 1902—1903 роках, коли поет поселився в «бодлерівському кварталі» біля госпіталю Сальпетрієр, де все справді дихало злиденністю і смертю. Але перенесення «ліричного дійства» третього циклу в Париж не руйнує ідейно-художньої цілісності збірки: сприйнятий як світ відчуження й дегуманізації, «бодлерівський Париж», однак, постає у Рільке як об'єкт напруженого трагічного переживання все того ж ліричного героя, носія природного, органічного світосприймання, котре поет вважав дарунком Русі. Повністю збірка «Книга годин» вийшла на початку 1905 року в лейпцігському видавництві «Insel — Verlag» і вперше принесла поетові голосну славу.

Збірку Рільке присвятив Лу Андреас-Саломе (Lou Andreas-Salomé. 1861—1937), німецькій письменниці, яка народилася і виховувалася в Росії. Рільке познайомився з нею у 1897 році, і вона відіграла велику роль у пробудженні й розвитку його «російських інтересів». Лу Андреас-Саломе супроводжувала Рільке в його мандрівках по Росії та Україні і загалом була його провідницею в знайомстві з Росією, її культурою і літературою. Залишалася одним з найближчих друзів поета до останніх днів його життя.

КНИГА ЖИТТЯ ЧЕРНЕЧОГО

«Тебе знаходжу всюди і в усьому...»

Характерний для збірки твір, де «бог» — своєрідна

«універсальна метафора», що виражає живу й динамічну єдність земного буття.

«Були це Мікеланджелові дні...»

Мікеланджело Буонарроті (1475—1564) — великий італійський скульптор, живописець і архітектор доби Відродження. Для Рільке він був втіленням митця-титана, що прагне охопити світ в усій його повноті та глибині і, неспроможний досягнути цієї мети, проймається до нього високою любов'ю — ненавистю. До цієї теми поєдинку Мікеланджело з «богом» Рільке звернувся також в оповіданні «Той, хто підслуховував камінь» зі збірки «Розповіді про бога» «Geschichte von lieben Gott», 1900).

«Ти, шепотливцю закоптілий...»

Ще одна з іпостасей рільківського «бога», який не має нічого спільного з релігійно-церковним: тут він постає в образі патріархального російського селянина.

КНИГА ПРОЩ

«Згаси мій зір...»

Одне з найяскравіших виражень мотиву, який проходить через всю «Книгу годин» — мотиву органічного злиття поета з «живим космосом», життєтворними стихіями природи.

«В оцім селі...»

Як свідчить запис в щоденнику Рільке, цей вірш був навіяний перебуванням поета в селі під Полтавою, куди він поїхав на кілька днів, щоб «природу й людей зблизька побачити»: «Це було закличне звучання далини й самотності, яке залунало в мені одного разу під Полтавою, увечері, коли хатини були такі німі й самотні перед ніччю, що насувалася» (R. M. Rilke,

Briefe und Tagebücher aus Frühzeit. Leipzig, 1931, стор. 267).

«Все буде знов могутнє і велике...»

Один з найоптимістичніших віршів Рільке, навіяний враженнями від мандрівки по Росії та Україні влітку 1900 року.

«Червоний барбарис уже достиг...»

Вираження характерного для Рільке мотиву, що людина духовно гине, коли всією душею не сприймає життя і не відгукується на нього.

КНИГА УБОЗТВА Й СМЕРТІ

«Здається, я між гір стімкпх блукаю...»

Цим віршем відкривається третій цикл «Книги годин». Мається на увазі велике капіталістичне місто, світ відчуження й «механічного буття».

«О боже мій, міста великі...»

Поглиблення зазначеного мотиву, вираження глибокого співчуття поста до простих людей, жертв капіталістичного міста.

«Палаци бачу я...»

Говорячи «...та стали бідними й багаті», поет має на увазі загальне духовне зубожіння капіталістичного суспільства.

З «КНИГИ КАРТИН»

Збірка «Книга картин» («Das Buch der Bilder») вийшла в світ 1902 року. До другого її видання, що з'явилося 1906 року, Рільке включив ряд нових творів. Таким чином, у «Книзі картин» представлені

поезії, написані з 1899 по 1906 рік, і цим пояснюється ідейно-художня неоднорідність збірки, нехарактерна для Рільке.

Лицар

Ганс Тома (1839—1924) — німецький художник, який у 70-х роках приєднався до символістського напряму. *Граалъ (Гралъ)* — в середньовічних легендах та рицарських романах священний келих, що приносить земне й небесне щастя.

Музика

Пан — в давньогрецькій міфології бог лісів і пасовищ, покровитель отар і пастухів; своєю грою на сопілці приваблював німф.

Pont du Carrousel

Pont du Carrousel (франц.) — міст у Парижі.

Вечір у Скьоне

Скьоне — місцевість на півдні Швеції, неподалік від міста Гетеборга. Цей вірш належить (разом з «Самітним», «Pont du Carrousel», «Осіннім днем» та іншими) до тих, що Рільке включив до другого видання «Книги картин». За своїм «об'єктивним» змістом і поетикою вони вже тяжіють до «Нових поезій».

З «НОВИХ ПОЕЗІЙ»

Збірка «Нові поезії» («Neue Gedichte») складається з двох частин; перша частина вийшла в світ 1907 року, друга — 1908 року. Другу частину Рільке присвятив великому французькому скульптору О. Родену («A mon grand ami August Rodin»). Нагадаймо (див. передмову), що Роден мав особливий вплив на ста-

новлення «об'єктивного», пластично-живописного стилю Рільке, спрямованого на «оволодіння реальним», на розкриття краси предметно-чуттєвого світу.

З ПЕРШОГО ТОМУ

Оливовий сад

Твір характерний своїм послідовно гуманістичним трактуванням біблейського сюжету, повним зняттям його релігійного змісту: *«Зі мною — вся скорбота людських бід. Полегшити ти міг би їхній гніт, коли б ти був»*.

Смерть поета

Тут маємо завершене вираження однієї з важливих ідей естетики Рільке: суть митця — в нерозривному зв'язку зі світом і речами, такому повному, що здається він взаємопроникненням.

Святий Себастьян

В цьому вірші Рільке розробляє мотив, широко представлений в живописі Ренесансу й барокко (Антонелло да Мессіна, Козімо Тура, Тіціан Вечеліо, Ель Греко, Сурбаран та багато інших). Подібна поетична трансформація мотивів та образів живопису, скульптури й архітектури загалом характерна для «Нових поезій».

Портал

Твір аналогічного характеру, але в даному випадку Рільке дає поетичне перетлумачення архітектурно-скульптурного мотиву готичних соборів (найімовірніше — Шартрського).

Автопортрет 1906 року

Тут дається взнаки міф про своє аристократичне походження, створений Рільке з суто артистичних спонук, відрази до міщанства.

Карусель

Люксембурзький сад — сад в центрі Парижа.

Орфей, Евридіка, Гермес

В грецькій міфології *Орфей* — чарівний співець, який своїми піснями скоряв природу, людей і звірів. Коли померла його ніжно кохана дружина *Евридіка,* він спустився в підземне царство і, полонивши своїм співом його володаря Плутона, одержав дозвіл повернутися з дружиною на землю, але з умовою — не оглядатися на неї, доки вони не вийдуть із підземного царства. Орфей не зміг виконати цю умову, через що назавжди втратив Евридіку.

Гермес — бог-посланець, який супроводжував Орфея і Евридіку при їх виході на землю. Даний твір — перший підхід Рільке до образу Орфея, який став для нього символом поезії, її високої місії (див. «Сонети до Орфея»). Але тут на відміну від сонетів наголос перенесено на образ Евридіки, «відчуженої смертю».

З ДРУГОГО ТОМУ

Леда

Леда — за грецьким міфом жінка, в яку закохався Зевс і, щоб оволодіти нею, прибрав подобу лебедя.

Нічна поїздка

Спогад поета про мандрівку в Росію, про Петербург під час білих ночей, *«дивних і для неба, й для землі»*.

Образ

Тут Рільке створює образ великої італійської актриси Елеонори Дузе (1858—1924), чиє мистецтво справило на нього глибоке враження.

Ваза троянд

«Неначе з мушлі підвелась Венера» — ремінісценція картини «Народження Венери» Сандро Ботічеллі

(1444—1510), видатного італійського художника доби Відродження.

Фламінго

Оноре Фрагонар (1732—1806) — французький художник другої половини XVIII століття, який поєднував рококо з реалістичними віяннями. Майстер витончено-чуттєвого колориту.

РЕКВІЄМ ОДНІЙ ПРИЯТЕЛЬЦІ

Присвячено Паулі Модерзон-Бекер (1876—1907), німецькій художниці, яка належала до групи Ворпсведе *. Рільке познайомився з нею 1900 року і весь час підтримував дружні стосунки. В творі «завуальовано» звучить й «тема Русі», коли поет говорить про *«ті країни, де не бувала ти, хоча вони тобі зрідні, немов душі твоєї друга половина»*.

РЕКВІЄМ ГРАФОВІ ВОЛЬФУ ФОН КАЛЬКРЕЙТУ

Вольф фон Калькрейт — юнак-аристократ, який покінчив життя самогубством.

ДУЇНЯНСЬКІ ЕЛЕГІЇ

Над цим відомим циклом Рільке почав працювати в січні 1918 року, на березі Адріатичного моря в замку Дуїно. Власне, в Дуїно були написані лише перша й друга елегії та розпочата робота над третьою, котру було завершено наприкінці 1922

---

* Група художників — Ф. Макензен, О. Модерзон, Г. Фогелер та інші,— що склалася наприкінці XIX століття. Виступали проти засилля академізму в німецькому живописі, за зближення його з природою та реальним життям. (Див. кн.: М. Рильке, Ворпсведе. Огюст Роден. Письма. Стихи. М., Изд-во «Искусство». 1971).

року. Після тривалої перерви, викликаної передусім першою світовою війною, цикл був продовжений і завершений у лютому 1922 року, в замку Мюзо (Швейцарія), ніби одним поривом натхнення (водночас за три тижні були створені й «Сонети до Орфея»).

«Дуїнянським елегіям» Рільке надавав особливого значення, вважав їх своїм «головним твором», справою всього свого життя. І справді, за глибиною й багатством змісту, художньою силою й виразністю «Дуїнянські елегії» належать до найвидатніших явищ європейської поезії XX століття. В них знайшли найповніше вираження загострене відчуття кризи буржуазної цивілізації і водночас ті неясні надії на її «духовне подолання», що було властиве «пізньому Рільке» (див. вступну статтю). Для сприймання складного філософсько-ліричного змісту «Дуїнянських елегій», зокрема, концепції «внутрішнього простору світу», важливе значення має автокоментар поета, даний у листі до польського перекладача В. Гулевича (листопад 1925 року): «В «Елегіях»... життя знову стає можливим, воно навіть отримує те остаточне ствердження, до якого Мальте (герой роману «Нотатки Мальте Лаурідса Брігге», 1910) ще не міг прийти... Ствердження життя і смерті в «Елегіях» стає єдністю. Визнавати одне без другого, як це з'ясовується і урочисто стверджується в «Елегіях»,— це, зрештою, тільки обмеженість, що ігнорує все нескінченне. Смерть — то лише інша, невидима і неосвітлена нами сторона життя. Ми повинні прагнути до вищої свідомості нашого буття, яка у себе вдома в обох нерозмежованих між собою сферах буття і живиться із невичерпних джерел обох... Істинне життя охоплює обидві сфери, велике коло кровообігу проходить через ту й іншу: немає ні цього, ні того світу, є лише один величезний простір, в якому перебувають істоти, що стоять над нами,— «ангели».

Останнє слово не випадково сам Рільке взяв у лапки. Ангели із «Дуїнянських елегій» не мають нічого спільного з церковними, християнськими. За його ж визначенням, це істоти, які охоплюють обидві сфери буття, видиме і невидиме, існуюче нині і те, що вже перейшло в невидимість. Їм доступне те, чого ще не витримує людина, а саме — велична й грізна краса всієї повноти буття.

Перша елегія

Присутність «ангелів» згубна для людини, говорить Рільке на початку елегії, в якій ідеться про трагічну самотність людини у відчуженому світі.

Гаспара Стампа (1523—1554) — італійська поетеса, яка оспівувала нещасливе кохання.

Santa Maria Formosa — прекрасна свята Марія (*італ.*), церква в Римі.

Лін — герой грецької міфології, юнак незвичайної краси; коли помер, довкола залунала неземна музика.

Друга елегія

В ній Рільке розвиває мотив любові як сили, що може наділити людину здатністю долати обмеженість «зовнішнього життя».

Товій — біблійний герой, до якого з'явився ангел. Сюжет використовувався в живописі Відродження й бароко.

Третя елегія

Чи не єдина з десяти елегій, де майже зовсім відсутня трагічна атмосфера; тут ідеться про вічність і нескінченність життя.

Четверта елегія

«Зовнішнє життя», тобто життя відчужених, позбавлене органічної єдності зі світом, Рільке уподібнює театрові маріонеток, на сцені якого — «порожнява

і сірий протяг». Люди, що живуть «зовнішнім життям», носять машкару, лише «розігрують» життя. Вони й дитину відвертають від «вільного простору», від справжнього життя, яке вирує поза театром маріонеток. Завершуючи елегію, поет зближає з дитинством — вмирання, як момент, коли з людини спадає машкара і їй знову відкривається «вільний простір», повнота буття.

П'ята елегія

Ця елегія навіяна Рільке картиною П. Пікассо «Мандрівні акробати», а також попередніми спостереженнями за виступами циркової трупи Ролліна на площах Парижа. В трюках акробатів поет побачив найсправжніший вияв «неорганічності», фальшивої гри, на які людина приречена в світі відчуження й дегуманізації.

Август Сильний (1670—1733) — курфюрст саксонський і король польський, славився своєю фізичною силою.

«Subrisio Saltat» — «Посмішка стрибуна», іронічна імітація аптекарської латині.

Madam Lamort — Пані Смерть (*франц.*).

Шоста елегія

Судьба в «Дуїнянських елегіях» Рільке не є тотожністю античного фатуму. У Рільке людина може прийняти судьбу і «звершити її», до трагічної загибелі включно, а може й ухилитися від неї. Але той, хто ухилився від Судьби, ніколи не може «здійснитися» як людська особистість, життя його — безплідне існування на зразок існування тіней із дантівського лімбу, що їх не приймає ні небо, ні пекло, які нікому не потрібні.

Рільке славить героя, біблійного богатиря Самсона, який до кінця звершив свою судьбу — в противагу людям, які «не здійснилися», яких судьба «замовчує глухо».

Карнак — старовинний єгипетський храм (16—11 століття до н. е.).

Сьома елегія

Один з центральних творів циклу, початок синтезу його основних мотивів. Голосно звучить тут ствердження земного буття: *«На землі існувати—прекрасно»* (Hiersein ist herrlich). Незвичайної художньої виразності досягає тут Рільке в поетизації любові — чарівної сили, що творить життя. Разом з тим, в сьомій елегії з'являється мотив єдності «видимого світу» з «невидимим», причому носієм цього синтезу виступає людина, її свідомість і пам'ять. Саме в ній «сховища моці» будує «дух часу», саме в ній «незримо» зберігаються всі багатства світу. Але сприймає вона буття не з тією повнотою, що «ангел», втілення «надлюдської свідомості», власне, вищих духовних потенцій людини.

Шартр великий — мається на увазі собор у французькому місті Шартрі, уславлений пам'ятник готики.

Восьма елегія

В ній домінує мотив смутку за світом як «материнським лоном», в якому істота й світ були б повністю, органічно злиті і виключалася б позиція «глядача», що прирікає людину на «вічне прощання». Цей смуток — не що інше, як породження тотальної самотності людини в буржуазному світі, настрій, який набув значного поширення в німецькій та інших західних літературах того часу; наприклад, прагнення поринути в «темні хвилі буття», вільного від рефлексії, було притаманне героям Томаса Манна.

Дев'ята елегія

Дві останні елегії синтезують весь цикл, його провідні теми й мотиви. В дев'ятій елегії йдеться про особливу місію людини й поета (в даному аспекті поет —

найповніше вираження людських можливостей) у «тутешньому світі»: *«Тутешнє — важливіше й ми, може, потрібні Тутешньому — хай і хиткому»*. Повнота й краса «тутешнього», тобто земного буття, втілились передусім в речах, творених розумом, серцем і руками людей. Однак вони приречені на зникнення, надто в епоху машин і автоматів, торжества механічної буржуазної цивілізації, і свою «надію на порятунок» покладають вони на людей, тих, що «вміють казати», промовляти так, «як не марилось і самим речам», тобто на поетів. Поет, «називаючи речі», тим самим переносить їх в «світ незримого» засобами мистецтва.

Десята елегія

В останній елегії знаходить вираження основна філософська тема циклу, тут поет прагне, кажучи його словами, «досягнути вищої свідомості нашого буття, яка у себе вдома в обох «нерозмежованих між собою сферах» — «тутешнього» й «нетутешнього». Буржуазна сучасність, світ відчуження й дегуманізації, постають тут в образі «Міста Страждання», центр якого — «Ринок Розрад», образ, аналогічний образові «мандрівних акробатів» із п'ятої елегії — уособлення неорганічності буття, «фальшивої гри». В другій частині елегії маємо «проникнення» в «світ невидимого», куди юнака, який «відвернувся» від «Міста Страждань» з його «Ринком Розрад», веде юна Скорбота. Пейзаж «країни невидимого» схожий на Нільську долину в Єгипті, але поет застерігав від їх ототожнення: він надто статичний, безмовний, ніби фосфоресціюючий,— це «країна невидимого», де знято грань між миттю і вічністю, між життям і смертю. Цим пейзажем, сповненим заворожуючої тиші й скорботного зречення, завершується весь цикл «Дуїнянських елегій».

СОНЕТИ ДО ОРФЕЯ

Ці два поетичні цикли в неканонічній квазісонетній формі створені Рільке в тому ж лютому 1922 року, коли завершувалась робота над «Дуїнянськими елегіями». Із згадуваного вище листа поета до В. Гулевича дізнаємося, що тоді «ще перед дев'ятьма елегіями і до їх завершення раптом вихором налетіли «Сонети до Орфея» (яких не було в моїх планах)». В підзаголовку читаємо, що вони були «написані яко надгробок для Вєри Оукама-Кнооп», померлої 1919 року зовсім юної дівчини, дочки Гертруди Кнооп, приятельки поета.

На відміну від «Дуїнянських елегій» в «Сонетах до Орфея» превалює світла й життєстверджуюча тональність. Але між цими збірками існує глибокий внутрішній зв'язок, на якому наголошував Рільке. В сонетах теж стверджується єдність двох світів, «видимого» й «невидимого», а тим, хто їх поєднує, перводить «видимий», кінечний світ, у «невидимий», безкінечний, виступає давньогрецький міфологічний співець Орфей. В інтерпретації Рільке він стає уособленням поезії, її високої місії (про яку йшлося і в 9-й «Дуїнянській елегії») «порятунку речей» і загалом земного буття. Разом з тим Орфей у Рільке — це уособлення і самої стихії життя, вічності, незнищенності. Він розквітає в троянді, зникає і повертається з порами року і, зникаючи, лише виходить за межі «видимого», не припиняючи буття. Еврідіка в «Сонетах до Орфея»—також не тільки втілення жіночності, але й поезії, її владної сили, й до того ще уособлення прекрасного земного життя. Загалом в «Сонетах до Орфея» центр ваги — на поетизації земного життя.

Частина перша

Сонет XVI

Ісав — біблійний персонаж, пастух, вдягнений в ко-

зячі шкури. У противагу брату Іакову, з яким боровся за право первородства, Ісав — це людина первісного стану. У Рільке він шукає руку «бога Орфея», що уособлює чарівну силу поезії.

Сонет XX

Про цей «російський сонет» Рільке писав у листі до Лу Андреас-Саломе (11 лютого 1932 року): «...я написав, я створив коня, пам'ятаєш, того вільного щасливого жеребчика з прив'язаним до ноги кілочком, який одного разу галопом примчав до нас ввечері на приволзькому лузі. (...) — Що таке час? Коли це «зараз»? Через стільки років він примчався до менс, переповнений щастям, в широко відкрите серце».

Сонет XXV

Безпосередньо звернення до Вери Оукама-Кнооп, юної дівчини, яка чарувала поета легкістю й грацією рухів, танцем. Померла від лейкемії, хвороби, яка звела в могилу й Рільке.

Частина друга

Сонет XI

Крас (Карст) — гірська область на кордоні між Італією та Югославією, відома своїми печерами.

Сонет XII

Дафна — у грецькій міфології німфа, дочка фессалійського річкового бога Пенея. Переслідувана закоханим в неї Аполлоном, звернулася до богів за допомогою і була перетворена в лавр (по-грецьки дафна—лавр).

ЗМІСТ

Єдиним він зі світом був... *Дмитро Наливайко* 5

ПОЕЗІЇ

З РАННІХ ЗБІРОК

Народна пісня 39
І як це кохання... 40
Звете душею... 41
Вона в житті... 42
Слова убогі... 43
Цей вечір — книга... 44
Я так боюсь... 45

З «КНИГИ ГОДИН»

КНИГА ЖИТТЯ ЧЕРНЕЧОГО

1899

«Пробило годину...» 46
«Живу я життям...» 47
«Живу я просто...» 48
«Тебе знаходжу...» 49
«Були це Мікеланджелові дні...» 50
«Що вчиниш, боже...» 51
«Ти, шепотливцю закоптілий...» 52

КНИГА ПРОЩ

(1901)

«Моя молитва — не блюзнірство...» 53
«Згаси мій зір...» 54
«В оцім селі...» 55
«Марчіють королі землі...» 56
«Все буде знов могутнє і велике...» 57
«Червоний барбарис уже достиг...» 58

КНИГА УБОЗТВА Й СМЕРТІ

(1903)

«Здається, я між гір стрімких блукаю...» . . 59
«О боже мій, міста великі...» 60
«Палаци бачу я...» 62
«Ти — бідний з бідних...» 64
«Міста собі свого уперто прагнуть...» . . . 66

З «КНИГИ КАРТИН»

Лицар 67
Пісня статуї 68
Музика 69
Люди вночі 70
Жасько 71
На добраніч 72
Самотність 73
Осінній день 74
Сусіда 75
Pont du Carrousel 76
Хлопець 77
Самітний 78
Передчуття 79
Вечір у Скьоне 80
Сліпа 81

Поступ 87
Молитва 88
Тиша 89
Про фонтани 90
Той, що споглядає 92
Той, що читає 94
Пісня сироти 96
Пісня вдови 97

З «НОВИХ ПОЕЗІЙ»

З ПЕРШОГО ТОМУ

Східна денна пісня 99
Оливовий сад 100
Смерть поета 102
Святий Себастьян 103
Портал 104
Пантера 106
Дитинство 107
Поет 109
Розставання 110
Автопортрет 1906 року 111
Карусель 112
Іспанська танцівниця 114
Пізня осінь у Венеції 115
Острів 116
Орфей, Еврідіка, Гермес 118

З ДРУГОГО ТОМУ

Леда 122
Смерть коханої 123
Єремія 124
Нічна поїздка 125
Образ 127
Дитинство Дон-Жуана 129

Ваза троянд 130
Чужинець 134
Фламінго 136
Читач 137
Викрадення 138

РЕКВІЄМ ОДНІЙ ПРИЯТЕЛЬЦІ 139

РЕКВІЄМ
ГРАФОВІ ВОЛЬФУ ФОН КАЛЬКРЕЙТУ . . 150

ДУЇНЯНСЬКІ ЕЛЕГІЇ

Перша елегія 157
Друга елегія 161
Третя елегія 165
Четверта елегія 169
П'ята елегія 173
Шоста елегія 178
Сьома елегія 181
Восьма елегія 186
Дев'ята елегія 190
Десята елегія 194

СОНЕТИ ДО ОРФЕЯ

ЧАСТИНА ПЕРША

I. «Ось дерево звелось» 200
II. «В мені немов жило дівчатко гоже...» 201
III. «Бог це зумів, та чи пройти людині...» 202
IV. «О ніжносерді, сміло ввійдіте...» . . 203
V. «Не зводьте пам'ятників» 204
VI. «Він є тутешній?» 205
VII. «Славити! Слави обранець спливе...» 206
VIII. «Входити лиш в про́стір прославляння» 207
IX. «Той, хто над тіні сумні...» 208

X. «Шана вам, саркофаги античні...» . . 209
XI. «Глянь на небо» 210
XII. «Слава духу,— з'єднані ми ним!» . 211
XIII. «От грушки, і яблука, й банани...» 212
XIV. «Викохуєм плоди, і грона, й квіти...» 213
XV. «Стійте... це смачно...» 214
XVI. «Друже мій, справді, самітний ти, бо...» 215
XVII. «Старче, отам, в глибині...» 216
XVIII. «Двигіт нового — його...» 217
XIX. «Всесвіт є змінний...» 218
XX. «Пане, що можу,— скажи ти мені...» 219
XXI. «Знову весна повернулась» 220
XXIII. «О, лиш тоді, коли зліт...» 221
XXIV. «Нащо зрікатись нам приятельства старого...» 222
XXV. «Тільки Тебе я, Тебе, знану здавна...» 223
XXVI. «Ти, о божественний, ти, повнозвучний до краю...» 224

ЧАСТИНА ДРУГА

I. «Дихай, вірше незримий мій!» . . . 225
II. «Майстер, на аркуш поглянувши радо...» 226
III. «Досі, свічада, ніхто не повів...» . . 227
IV. «О, то є звір,— нема ніде таких» . . 228
VI. «Ти царюєш, трояндо...» 229
VII. «Квіти, ви пальцям, що вас укладають, зрідні...» 230
VIII. «Мало вас, спільників давніх дитячих забав...» 231
IX. «Не вихваляйтеся, судді, з тортур марнотй...» 232
X. «Всьому, що здобуде, машина загрожує...» 233

XI. «Безліч ти, смерте, законів спокійних створила...» 234
XII. «Зажадай переміни. Хай пломінь тебе надихне...» 235
XV. «Ти — рот щедродайний...» 236
XVIII. «Танцюристко, о ти — перехід...» . . 237
XIX. «Мешкає золото в банках розбещених і негідних...» 238
XX. «Далеч лежить між зірками...» . . . 239
XXI. «Оспівуй ти, серце, сади, ще для тебе не знані...» 240
XXV. «Слухай, он вперше шурхочуть граблі...» 241
XXVI. «Як може нас крик пташиний вразити...» 242
XXVIII. «Прийди і відійди. Сливе дитя...» 243
XXIX. «Чуєш, друже незліченних далів...» 244

ПРИМІТКИ АВТОРА 245

З ПОЕЗІЙ ОСТАННІХ РОКІВ

Розсипались перли 248
Шкіци, зроблені протягом двох зимових вечорів 250
Семено 256
«Ти — мій останній...» 257

ПРИМІТКИ 258

РАЙНЕР МАРИЯ
РИЛЬКЕ

Стихотворения
(На украинском языке)

Видавництво «Дніпро»,
Київ, Володимирська, 42.

Редактор *С. А. Йовенко*
Художник *В. М. Дозорець*
Художній редактор
В. В. Машков
Технічний редактор
Л. М. Грицишин
Коректори *Н. О. Маслова,*
Г. І. Кривопуск

Виготовлено на
книжковій фабриці «Жовтень»
республіканського виробничого
об'єднання «Поліграфкнига»,
Київ, Артема, 23-а.

Здано на виробництво
28.V 1974 р.
Підписано до друку 12.VIII 1974 р.
Папір машинно-крейдяний.
Формат 60×84¹/₃₂.
Фізичн. друк. арк. 8,75.
Умовн. друк. арк. 8,164.
Обліково-видавн. арк. 7,639.
Ціна 54 коп. Замовл. 460. Тираж 8000.

У серії «Перлини світової лірики» у 1974 році виходять:

✿

АБАЙ КУНАНБАЄВ.
Поезії. *(З казахської)*

✿

РІЛЬКЕ Р. М.
Поезії. *(З німецької)*

✿

МИХАЇЛ ЕМІНЕСКУ.
Поезії. *(З румунської)*

ШАНОВНІ ЧИТАЧІ!

Подавайте книгарням або республіканському магазинові «Книга — поштою» (м. Київ — 117, вул. Попудренка, 26(Д) попередні замовлення на книжки поезій. Це гарантує своєчасне одержання видань.

54 коп.

54 коп.